

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

**Комплекс навчально-методичного забезпечення
дисципліни**

Рекомендовано Методичною радою КПІ ім. Ігоря Сікорського
як навчальний посібник для здобувачів ступеня бакалавра
за освітньою програмою «Право»
спеціальності 081 Право

Укладач: М. М. Тараненко

Електронне мережеве навчальне видання

Київ
КПІ ім. ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО
2023

УДК 341.1
М58

Укладач: *Тараненко Микола Миколайович*, канд. юрид. наук.

Рецензент Рудник Л.І., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права

Відповідальний редактор Кухарчук А.М., доктор філософії в галузі права, ст. викладач кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права

*Гриф надано Методичною радою КПІ ім. Ігоря Сікорського
(протокол № 3 від 07.12.2023 р.)
за поданням вченої ради факультету соціології і права
(протокол № 3 від 31.10.2023 р.)*

Міжнародне публічне право [Електронний ресурс] : компл.навч.-метод. забезп. дисц. для здобувачів ступеня бакалавра за освіт. програмою «Право» спец. 081 Право / КПІ ім. Ігоря Сікорського ; уклад.: М. М. Тараненко. – Електрон. текст. дані (1 файл). – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. – 215 с.

Комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни містить інформацію про мету і завдання навчальної дисципліни, зміст навчального матеріалу, перелік тем лекцій та їх плани, конспекти лекцій, плани практичних занять, завдання для самостійної роботи, питання для підготовки до екзамену з дисципліни «Міжнародне публічне право». Видання має на меті ознайомити студента зі змістом і структурою навчальної дисципліни, допомогти студенту у вивченні та засвоєнні правових норм, на яких базуються взаємовідносини між державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародного публічного права.

УДК 341.1

Реєстр. № НП 23/24-188. Обсяг 8,5 авт. арк.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
проспект Берестейський, 37, м. Київ, 03056
<https://kpi.ua>

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5354 від 25.05.2017 р.

З М І С Т

I. Загальні відомості про навчальну дисципліну	4
II. Зміст навчальної дисципліни	6
III. Структура навчальної дисципліни	13
IV. Навчальні матеріали та ресурси	15
Конспект лекцій	21
Практичні заняття	191
V. Самостійна робота студента	201
VI. Політика навчальної дисципліни	204
VII. Рейтингова система результатів навчання (PCO)	207
VIII. Питання для підготовки до екзамену	213

I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО НАВЧАЛЬНУ ДИСЦИПЛІНУ

Навчальна дисципліна «Міжнародне публічне право» є фундаментальною дисципліною, що відноситься до циклу професійної підготовки здобувачів першого ступеню вищої освіти «бакалавр» за спеціальністю 081 «Право».

Вказана навчальна дисципліна присвячена вивченню поняття, особливостей методів правового регулювання, систему і роль міжнародного публічного права в сучасних умовах, правового статусу первинних та похідних суб'єктів міжнародного публічного права, принципів міжнародного публічного права. Детально вивчається встановлення правосуб'єктності держав та державоподібних утворень в міжнародному публічному праві, їх визнання та правонаступництво. Особлива увага приділяється правосуб'єктності міжнародних міжурядових організацій, як універсальних, так і регіональних (європейських). Детально вивчаються система головних органів Організації Об'єднаних Націй, інституції Європейського Союзу, органи Ради Європи. Окремо вивчаються кондиційні зобов'язання. Завершується вивчення навчальної дисципліни підгалуззю права зовнішніх зносин (дипломатичне та консульське право). Після вивчення дисципліни «Міжнародне публічне право» студенти будуть орієнтуватись в системі міжнародних конвенцій та міжнародних договорів України, будуть знати порядок прийняття міжнародних договорів та порядок імплементації норм міжнародного права в національне законодавство України. Набудуть навичок критичної оцінки міжнародних нормативно-правових актів та особливостей міждержавних відносин. Метою викладання навчальної дисципліни «Міжнародне публічне право» є отримання як ґрунтовних теоретичних знань так і здатність розв'язувати складні практичні завдання, пов'язані із міжнародним відносинами, відповідальності за порушення норм міжнародного публічного права. У 3 семестрі студенти готують курсову роботу, вимоги до якої викладено у Методичних рекомендаціях із підготовки курсових робіт з навчальної дисципліни «Міжнародне публічне право».

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач має формувати наступні загальні компетентності: здатність спілкуватися іноземною мовою; здатність бути критичним і самокритичним;

фахові компетентності: здатність застосовувати Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, а також прецедентну практику Європейського суду з прав людини; здатність застосовувати норми та інститути міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права; здатність здійснювати порівняльний аналіз окремих правових інститутів права Європейського Союзу та Ради Європи і правової системи України; здатність аналізувати правові проблеми та обґрунтовувати правові позиції.

За результатами вивчення навчальної дисципліни студенти мають досягти таких програмних результатів: знати та розуміти міжнародні стандарти прав людини, положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практику Європейського суду з прав людини; застосовувати інститути міжнародного публічного права; виокремлювати і аналізувати юридично значущі факти і робити обґрунтовані правові висновки.

II. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Поняття сучасного міжнародного права. Норми і джерела міжнародного права

Поняття і визначення міжнародного публічного права. Міжнародне публічне право як особлива правова система. Особливість суб'єктів, об'єкту, методів правового регулювання Міжнародного публічного права. Функції Міжнародного публічного права. Співвідношення міжнародного і внутрішнього державного права. Дуалістична та моністична теорія застосування міжнародних договорів у внутрішньому законодавстві. Норми Міжнародного публічного права і їх класифікація. Норми міжнародного "м'якого права". Джерела Міжнародного публічного права. Співвідношення міжнародного договору і звичаю. Кодифікація Міжнародного публічного права. Система міжнародного публічного права. Інститути та галузі Міжнародного публічного права.

Тема 2. Основні принципи міжнародного права

Поняття основних принципів сучасного Міжнародного публічного права. Принцип незастосування сили або погрози силою. Принцип мирного вирішення міжнародних спорів. Принцип невтручання у внутрішні справи держав. Принцип співробітництва держав. Принцип рівноправності та самовизначення народів і націй. Принцип суверенної рівності держав. Принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань. Принцип непорушності кордонів. Принцип територіальної цілісності держав. Принцип загальної поваги прав і основних свобод людини.

Тема 3. Суб'єкти міжнародного публічного права

Поняття і види суб'єктів Міжнародного публічного права. Міжнародна правосуб'єктність. Загальна та галузева правосуб'єктність. Основні та похідні суб'єкти Міжнародного публічного права. Держави - основні суб'єкти Міжнародного публічного права. Поняття держави у міжнародному праві. Основні права та обов'язки держави у міжнародному спілкуванні. Імунітет держави. Міжнародна правосуб'єктність унітарних держав. Міжнародна правосуб'єктність федеративних держав. Міжнародна правосуб'єктність конфедерацій. Право сецесії. Право нуліфікації.

Тема 4. Квазі-держави, як суб'єкти міжнародного публічного права

Нетипові суб'єкти Міжнародного публічного права. Міжнародна правосуб'єктність квазі-держав. Домініони. Колонії (заморські території). Протекторати. Кондомініуми. Особливості міжнародної правосуб'єктності

Святого Престолу, Андорри, Монако, Сан-Марино, Суверенного Мальтійського ордену. Міжнародна правосуб'єктність націй і народів, що борються за національне визволення і створення власної держави. Правосуб'єктність міжнародних організацій. Міжнародні міжурядові організації. Міжнародні неурядові організації.

Тема 5. Міжнародно-правове визнання у міжнародному праві

Поняття міжнародного визнання. Форми визнання. Види визнання. Визнання *de jure*, *de facto*, *ad hoc*. Визнання урядів. Доктрина Екстрада. Доктрина Тобара. Визнання урядів в екзилі. Практика визнання емігрантського уряду в роки Другої світової війни. Критерії визнання уряду в екзилі.

Тема 6. правонаступництво у міжнародному праві

Поняття правонаступництва. Випадки виникнення правонаступництва: розпад федерацій; розпад колоніальної системи; соціальні вибухи тощо. Об'єкти правонаступництва. Види правонаступництва: повне; неповне; відсутність правонаступництва. правонаступництво держав стосовно міжнародних договорів відповідно до Віденської конвенції 1978 року. правонаступництво держав стосовно державної власності, державних архівів і державних боргів згідно Віденської конвенції 1983 року. правонаступництво України у зв'язку з припиненням існування СРСР.

Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. Установлення безперервності держави Україна, її територіальне наступництво. Вирішення питань правонаступництва в Законі України "Про правонаступництво" від 16 вересня 1991 року. Підписання 6 липня 1992 року між Україною, Вірменією, Білорусією, Казахстаном, Російською Федерацією та ін. Угоди про розподіл усієї зарубіжної власності колишнього Союзу РСР. Предмет та умови Угоди про розподіл зарубіжної власності колишнього СРСР. Підписання 6 липня 1992 року Угоди про правонаступництво стосовно державних архівів колишнього Союзу СРСР. Укладення Україною двосторонніх угод з іншими державами СНД про врегулювання питань правонаступництва стосовно зовнішнього державного боргу й активів колишнього СРСР.

Тема 7. Територія у міжнародному праві

Територія у міжнародному праві.

Поняття та види правового режиму територій. Державні території. Міжнародні території. Території зі змішаним режимом. Демілітаризовані та

нейтралізовані території. Юридична природа державної території, її склад (сухопутна (острів, анклав, ексклав), водна (територіальне море), повітряна державна територія, надра). Способи придбання державної території. Окулярна окупація. Акреція. Цесія. Ад'юдикація. Види агресії в міжнародному праві: анексія, окупація, інтервенція.

Тема 8. Режим державного кордону в міжнародному праві

Державні кордони. Різновиди державних кордонів. Етапи встановлення державного кордону. Делімітація та демаркація державного кордону. Режим державного кордону. Прикордонний режим. Міжнаціональні та міждержавні пункти пропуску через державний кордон. Поняття візового та безвізових режимів перетину кордону.

Тема 9. Правовий режим Арктики та Антарктики. Міжнародні та багатонаціональні ріки

Особливості правового режиму Арктики. Концепція арктичних секторів. Визначення статусу архіпелагу Шпіцберген Паризьким договором 1920 року. Створення у 1996 році нової регіональної міжнародної організації - Арктична Рада. Склад учасників та основні задачі Арктичної Ради. Визначення правового режиму Антарктики Вашингтонським договором 1959 року. Мадридський Протокол про охорону навколишнього середовища 1991 року. Проголошення Антарктики міжнародним заповідником. Багатонаціональні та міжнародні ріки. Міжнародна практика щодо порядку регулювання використання конкретної міжнародної ріки.

Правовий режим Дунаю. Історія міжнародного регулювання судноплавства по Дунаю. Створення у 1948 році Дунайської комісії.

Тема 10. Населення в міжнародному праві

Поняття населення і народу. Громадянство. Громадянство юридичної особи. Національність юридичної особи. Способи набуття громадянства. Філіація, право крові, право ґрунту. Оптація. Трансферт. Репатріація. Реінтеграція. Натуралізація, вимоги до натуралізації. Конвенція про громадянство одруженої жінки 1957 року. Втрата і позбавлення громадянства. Експатріація. Подвійне громадянство (біпатризм) і без громадянство (апатризм). Конвенція про статус апатридів 1954 року. Конвенція про скорочення безгромадянства 1961 року. Правове становище іноземців. Резиденти та нерезиденти. Національний режим іноземців. Режим найбільшого сприяння. Особливий режим. Дипломатичний захист. Правовий статус біженців. Конвенція про статус біженців 1951 року. Внутрішньо-

переміщені особи. Трудівники - мігранти. Право політичного притулку. Порядок набуття та припинення політичного притулку. Екстрадиція.

Міжнародне право прав людини. Визначення Міжнародного публічного права прав людини. Система Міжнародного публічного права прав людини. Поняття міжнародних стандартів. Громадянські та політичні права (права та свободи першого покоління). Економічні, соціальні та культурні права (права та свободи другого покоління). Колективні права. Класифікація міжнародних актів про права людини. Міжнародний контроль поваги прав людини. Процедура розгляду індивідуальних петицій в Комітеті ООН з прав людини, в Комітеті з економічних, соціальних та культурних прав та ін. Верховний комісар ООН з прав людини. Європейський Суд з прав людини. Уповноважений з прав людини (Медіатор) Європейського Союзу. Контрольні механізми в рамках ОБСЄ.

Тема 11. Право міжнародних організацій

Поняття права міжнародних організацій. Джерела права міжнародних організацій. Поняття міжнародних організацій. Історичні аспекти створення міжнародних організацій. Види міжнародних організацій. Міжнародні міжурядові організації. Міжнародні неурядові організації. Ознаки міжнародних організацій: заснування на основі міжнародного договору; наявність організаційної структури; наявність визначених прав та обов'язків тощо. Правосуб'єктність міжнародних організацій. Найважливіші критерії правосуб'єктності: право на укладення договорів; участь у створенні норм Міжнародного публічного права тощо. Функції міжнародних організацій. Членство у міжнародних організаціях. Асоційоване членство. Статус спостерігача.

Тема 12. Організація Об'єднаних Націй

Створення Організації Об'єднаних Націй. Прийняття Статуту ООН. Завдання, цілі і принципи ООН. Членство в Організації Об'єднаних Націй. Головні органи ООН: Генеральна Асамблея; Рада Безпеки; Економічна і Соціальна Рада; Рада з опіки, Міжнародний Суд; Секретаріат. Характеристика та структура спеціалізованих установ Організації Об'єднаних Націй: Міжнародного валютного фонду; Міжнародного банку реконструкції і розвитку; Міжнародної організації праці; Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури та ін. Юридична природа і задачі регіональних міжнародних організацій. Основні аспекти діяльності і структурної організації найбільш авторитетних регіональних міжнародних організацій: Ліги арабських держав; Організації країн - експортерів нафти;

Організації з безпеки і співробітництва в Європі; Ради Європи; Організації Північноатлантичного договору; Співдружності Незалежних Держав та ін. Поняття міжнародних конференцій. Відмінність міжнародних організацій і конференцій. Постійні міжнародні органи.

Тема 13. Міжнародні організації Європи (Рада Європи, Євросоюз, ОБСЄ).

Юридична природа і задачі регіональних міжнародних організацій. Основні аспекти діяльності і структурної організації найбільш авторитетних європейських регіональних міжнародних організацій: Організації з безпеки і співробітництва в Європі; Ради Європи; Євросоюзу. Історія створення Ради Європи. Органи Ради Європи (Комітет міністрів, Парламентська Асамблея, Конгрес місцевої та регіональної влади, Європейський суд з прав людини. Історія створення та розширення складу Євросоюзу. Інституції ЄС (Європейська Рада, Європарламент, Рада ЄС, Європейська Комісія). Поняття міжнародних конференцій. Відмінність міжнародних організацій і конференцій. Постійні міжнародні органи.

Тема 14. Право міжнародних договорів

Поняття права міжнародних договорів. Джерела права міжнародних договорів. Поняття міжнародного договору. Суб'єкти міжнародного договору. Форма міжнародного договору. Класифікація міжнародних договорів (трактат, договір, пакт, угода, конвенція, декларація, конкордат, картель, модус вівенді, комюніке, акт, меморандум, протокол). Мова міжнародного договору. Структура міжнародного договору. Найменування міжнародного договору. Стадії укладення міжнародного договору. Повноваження щодо укладення міжнародного договору. Перша стадія укладення міжнародного договору - прийняття тексту міжнародного договору. Основні форми підготовки тексту договору. Друга стадія укладення договору - встановлення автентичності тексту договору. Парафування тексту договору. Третя стадія укладення договору - згода на обов'язковість договору. Підписання договору. Ратифікація договору. Ратифікаційна грамота. Функції депозитарію. Приєднання до міжнародного договору. Реєстрація міжнародного договору. Опублікування міжнародного договору.

Тема 15. Процес укладання, дія міжнародних договорів, їх застосування і тлумачення

Неухильне дотримання і сумлінне виконання міжнародних договорів. Дія договорів у часі. Класифікація міжнародних договорів за терміном дії.

Пролонгація міжнародних договорів. Тлумачення міжнародних договорів. Тлумачення офіційне та доктринальне. Абсолютна та відносна недійсність міжнародного договору. Припинення строку дії договору. Денонсація та анулювання міжнародного договору.

Тема 16. Право зовнішніх зносин. Дипломатичне право.

Поняття права зовнішніх зносин. Органи зовнішніх зносин держави: внутрішньодержавні органи зовнішніх зносин та закордонні органи зовнішніх зносин. Поняття дипломатичного права. Джерела дипломатичного права. Дипломатичні представництва. Види дипломатичних представництв. Посольства, місії, консульства. Функції дипломатичного представництва. Початок та закінчення дипломатичного представництва. Дипломатичний корпус, дуаен. Дипломатичні привілеї та імунітети.

Тема 17. Міжнародне гуманітарне право

Поняття міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів). Джерела міжнародного гуманітарного права. Гаазькі конвенції. Женевські конвенції. Принципи міжнародного гуманітарного права. Міжнародні збройні конфлікти. Громадянські збройні конфлікти. Суб'єкти міжнародного гуманітарного права. Правовий статус безпосередніх учасників збройного конфлікту. Комбатанти, не комбатанти, капелани, інтенданти, військові медики. Парламентер. Розвідник. Шпигун. Доброволець (волонтер). Найманець. Початок юридичного стану війни та його наслідки. Оголошення війни. Види агресії. Театр воєнних дій. Закінчення бойових дія. Перемир'я (місьцеве, загальне). Капітуляція (проста, загальна, беззастережна почесна). Закінчення юридичного стану війни та його наслідки. Підписання мирного договору. Режим військового полону. Права та обов'язки військовополонених. Режим військової окупації. Права та обов'язки нейтральних держав.

Тема 18. Відповідальність у міжнародному праві

Поняття міжнародно-правової відповідальності. Відповідальність держав у міжнародному праві. Види відповідальності. Ресторація. Ординарна сатисфакція. Надзвичайна сатисфакція. Реституція. Субституція. Ординарна репарація. Надзвичайна репарація. Контрибуція. Міжнародна відповідальність фізичних осіб. Міжнародні трибунали ad hoc. Міжнародні злочини (злочини проти людства, геноцид, апартеїд, екоцид, злочини проти миру та безпеки, військові злочини. Злочини міжнародного характеру (міжнародний тероризм, біоцид, найманство, піратство, фальшивомонетництво, обіг наркотичних

речовин, рабство, тортури. Ординарні міжнародні правопорушення. Санкції у міжнародному праві. Репрелалії. Реторсії.

III. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 150 годин/5 кредитів ECTS для студентів денної та заочної форм навчання. Навчальна дисципліна містить 18 тем.

Назва теми	Кількість годин							
	Денна форма навчання				Заочна форма навчання			
	Всього	Лекції	Практичі	Сам.	Всього	Лекції	Практичні	Сам. робота
Тема 1. Поняття сучасного міжнародного права. Норми і джерела міжнародного права	8	2	2	4	8	1	0	7
Тема 2. Основні принципи міжнародного права	8	2	2	4	8	1	0	7
Тема 3. Суб'єкти міжнародного публічного права	8	2	2	4	10	1	2	7
Тема 4. Квазі-держави, як суб'єкти міжнародного публічного права	8	2	2	4	8	1	0	7
Тема 5. Міжнародно-правове визнання у міжнародному праві	8	2	2	4	8	1	0	7
Тема 6. Правонаступництво у міжнародному праві	8	2	2	4	8	1	0	7
Тема 7. Територія у міжнародному праві	8	2	2	4	10	1	2	7
Тема 8. Режим державного кордону в міжнародному праві	8	2	2	4	8	1	0	7
Тема 9. Правовий режим Арктики та Антарктики. Міжнародні та багатонаціональні ріки	8	2	2	4	7	1	0	6
Тема 10. Населення в міжнародному праві	8	2	2	4	7	1	0	6
Тема 11. Право міжнародних організацій	8	2	2	4	9	1	2	6

Тема 12. Організація Об'єднаних Націй	8	2	2	4	7	1	0	6
Тема 13. Міжнародні організації Європи (Рада Європи, Євросоюз, ОБСЄ).	8	2	2	4	7	1	0	6
Тема 14. Право міжнародних договорів	8	2	2	4	7	1	0	6
Тема 15. Процес укладання, дія міжнародних договорів, їх застосування і тлумачення	8	2	2	4	6	0	0	6
Тема 16. Право зовнішніх зносин	8	2	2	4	8		2	6
Тема 17. Міжнародне гуманітарне право (право збройних конфліктів)	8	2	2	4	8		2	6
Тема 18. Відповідальність у міжнародному праві	8	2	2	4	8		2	6
Виконання ДКР	-	-	-	-	4	-	-	4
<i>Всього</i>	150	36	36	78	150	14	12	124

IV. НАВЧАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ ТА РЕСУРСИ

Для успішного вивчення дисципліни достатньо опрацювати навчальний матеріал, який викладається на лекціях, а також ознайомитись з:

Базова література

1. Міжнародне публічне право: підручник: у 2-х т. / [В.В. Мицик, М.В. Буроменський, О.В. Буткевич та ін.]; за ред. В.В. Мицика. Харків: Право, 2019. Т. 1: Основи теорії. 2019. 416 с.
2. Міжнародне публічне право: підручник: у 2-х т. / [В.В. Мицик, М.В. Буроменський, М.М. Гнатовський та ін.]; за ред. В.В. Мицика. Харків: Право, 2019. Т. 2: Основні галузі. 2019. 624 с.
3. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право : підручник. Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 648 с.
4. Міжнародне публічне право, міжнародний захист прав людини : посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / Т.Л. Сироїд [та ін.] ; за загальною редакцією Т.Л. Сироїд ; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Юридичний факультет, Кафедра міжнародного і європейського права. Харків : О.В. Бровін, 2018. 290 с.
5. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.]; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. 2-ге вид., допов. Харків: Право, 2019. 404 с.

Нормативно-правові акти:

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів (1969 р.) URL: http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/995_118.
2. Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо державної власності, державних архівів і державних боргів 1983 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_072.
3. Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо договорів 1978 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_185.

4. Декларація ООН про принципи міжнародного права 1970 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569.
5. Декларація про державний суверенітет від 16 липня 1990 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
6. Договір про Антарктику 1959 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_224.
7. Договір про Європейський Союз (Маастрихтський договір) 1992 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029 (дата звернення: 21.10.2019 р.)
8. Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла 1967 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_480.
9. Договір про Шпіцберген 1920 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_112.
10. Європейська Конвенція про громадянство від 27.03.2007 р. URL: <http://www.uazakon.com/big/text1667/pg1.htm>.
11. Загальна декларація прав людини (1948 р.) URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
12. Заключний акт НБСЄ Хельсінкі 1975 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_055.
13. Конвенція ООН із морського права 1982 р. URL: http://zakon.nau.ua/doc/?code=995_057.
14. Конвенція про міжнародну відповідальність за збитки, завдані космічним об'єктами 1972 р. URL: http://zakon.nau.ua/doc/?code=995_126.
15. Конвенція про незастосування терміну давності до військових злочинів і злочинів проти людства 1968 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU68002K.html.
16. Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього 1948 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_155.

17. Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього 1973 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_149.
18. Конвенція про спеціальні місії (1969 р.) URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_092.
19. Конвенція про статус біженців 1951р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_011.
20. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
21. Паризька хартія для нової Європи 1990 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_058.
22. Північноатлантичний договір (1949 р.) URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/950_008.
23. Про біженців та осіб , які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>.
24. Про біженців: Закон України 1993 р. із змінами і доповненнями 2003, 2005 р.р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2557-14>.
25. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.
26. Про державний кордон України: Закон України 1991 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>.
27. Про дію міжнародних договорів на території України: Закон України від 10 грудня 1991 р. URL: <http://geneza.itgo.com/ratyfikacja.htm>.
28. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/1906-15>.
29. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>.
30. Про правонаступництво України: Закон України 1991 р. URL: zakon.rada.gov.ua/go/1543-12.

31. Про правонаступництво України: Закон України від 10 липня 1991 р. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=1543>.

32. Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

33. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони URL: [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_UkraineEU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_UkraineEU_Association_Agreement_(body).pdf).

Допоміжна література:

1. Буткевич О. В. Історія міжнародного права [Текст] : підручник / О. В. Буткевич; М-во освіти і науки, молоді та спорту України. К.: Ліра-К, 2013. 416 с.

2. Васюренко А. О. Юридичні наслідки порушення міжнародно-правової заборони застосування сили : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / А. О. Васюренко ; кер. роботи О. В. Буткевич ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2015. 20 с.

3. Веліт М.А. Проблеми визнання міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб //the Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права. 2019. № 59. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2019/01/velit_59.pdf.

4. Данильченко О. Підходи Китайської доктрини до проблем сучасного розвитку галузей міжнародного права /Український часопис міжнародного права, 2019. №3. С.29 – 35. URL: <http://jusintergentes.com.ua/images/2019/3/%D0%97%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82.pdf>.

5. Жукорська Я. До питання міжнародної відповідальності міжнародних організацій / Ярина Жукорська //Український часопис міжнародного права, 2019. №3. С.79 – 82. URL:

<http://jusintergentes.com.ua/images/>

2019/3/%D0%97%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82.pdf.

6. Задорожна С. Дослідження принципів міжнародного права в роботах Олександра Вікторовича Задорожнього /Український часопис міжнародного права, 2019. №3. С.43- 47. URL: <http://jusintergentes.com.ua/images/2019/3/%D0%97%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82.pdf> .

7. Кирилюк Н. В. Особливості реалізації принципу суверенної рівності держав у сучасному міжнародному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Н. В. Кирилюк ; кер. роботи Т. І. Левицький; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Одеса, 2014.18 с.

8. Коваленко С. О. Кодифікація інституту відповідальності міжнародних організацій у міжнародному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / С. О. Коваленко ; кер. роботи О. М. Шпакович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2015. 18 с.

9. Кориневич А. Римський статут Міжнародного кримінального суду та Україна: шлях до ратифікації та відповідальності за вчинення найтяжчих злочинів під час збройного конфлікту/Український часопис міжнародного права, 2019. №3. С.141 – 144. URL: <http://jusintergentes.com.ua/images/2019/3/%D0%97%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82.pdf>.

10. Маланчук Пітер. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом: підручник; пер. з англ. / Пітер Маланчук. К.: КОНСУМ, 2000. 592 с.

11. Мережко А.А. История международно-правовых учений: Учеб. Пособие. К.: Таксон, 2006. 492 с.

12. Міжнародне право: Основи теорії: підручник / за ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2002. 608 с.

13. Право міжнародних організацій і Україна: у схемах та таблицях : навч. посіб. / [Ю. Л. Бошицький, О. В. Чернецька, М. О. Дей та ін.] ; за заг. ред. Ю. Л. Бошицького, М. О. Дей ; НАН України, Київ. ун-т права. Київ : Ліра-К, 2014. 268 с.

14. Тимченко Л.Д., Кононенко В.П. Міжнародне право : підручник. К.: Знання, 2012. 631 с.
15. Gnatovsky M. Litigating War: Ukraine's Quest for Justice at the "World Court" // UA: Ukraine Analytica. Issue 2 (12), 2018. P. 20-26.
16. Murray, Wilmshurst, Hampson, Garraway, Lubell and Akande: Practitioners' Guide to Human Rights Law in Armed Conflict, Oxford University Press, 2017, 325 p.
17. The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law / Edited by Marc Weller. Oxford University Press, 2015.
18. Zimmermann: The 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol: A Commentary, Oxford University Press, 2011, 1120 p.
19. Бабін Б. Наказ Міжнародного трибуналу з морського права як фактор розвитку вітчизняної теорії та практики міжнародного права / Борис Бабін//Український часопис міжнародного права, 2019. №3. С.47- 51. URL: <http://jusintergentes.com.ua/images/2019/3/%D0%97%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82.pdf>.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

ЛЕКЦІЯ 1. ПОНЯТТЯ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.

НОРМИ І ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

1. Міжнародне право як особлива правова система.
2. Функції міжнародного права.
3. Співвідношення міжнародного і внутрішнього державного права
4. Норми міжнародного права і їх класифікація.
5. Джерела міжнародного права.
6. Система міжнародного права.

1. Міжнародне право як особлива правова система

Міжнародне право виникло внаслідок реальних суспільних відносин. Вже на ранніх стадіях розвитку первісні общини і племена були об'єднані неписаними родовими законами. Поява міжнародного права в сучасному його розумінні (як права міждержавного) безпосередньо пов'язана з процесами становлення державності.

Міжнародне право – особлива система права. Воно відрізняється від інших правових систем за методами правового регулювання, об'єктом і суб'єктами права, за способами нормоутворення і забезпечення юридичної сили¹.

Об'єктом міжнародного права є відносини між державами. Міжнародне право регулює відносини, що виходять за межі як внутрішньої компетенції кожної конкретної держави, так і її територіальних меж.

Має відмінності і метод правового регулювання, використовуваний у міжнародному публічному праві. В основному застосовується імперативний метод правового регулювання суспільних відносин, який полягає в обов'язковому виконанні розпоряджень, передбачених нормами міжнародного права. Міжнародне право створюється на консенсуальній

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – К., «Центр учбової літератури», 2013. – С.4

основі, тобто на основі угоди між державами. Держави мають суверенну владу, тому не можуть погодитися на обов'язковість договору всупереч волі. Досягнувши угоди, держава має діяти в межах договірної норми або норм навіть тоді, коли внаслідок об'єктивних обставин виконання норм міжнародного права стало неможливим або не вигідним для держави. Цього вимагають інтереси стабільності міжнародних відносин.

Особливості міжнародного права випливають з характеру його суб'єктів, якими є лише суверенні і повністю незалежні держави. Суб'єктами міжнародного права є також міжнародні (міжурядові) організації, але оскільки вони створюються державами, то є похідними суб'єктами міжнародного права. Інколи робляться спроби розширити коло суб'єктів міжнародного права, зокрема, віднести до них органи самоврядування, неурядові організації тощо. Проте, у рішенні Постійної палати міжнародного правосуддя зазначалось: «Міжнародне право регулює відносини між незалежними державами».

Довідка: Постійна палата міжнародного правосуддя (1922-1946 рр.) це перший постійно діючий міжнародний судовий орган. Він був утворений після Першої світової війни відповідно до Статуту Ліги Націй. Ліга Націй – перша міжнародна організація, що мала яскраво виражену політичну спрямованість. Створена у 1919 році. Основною метою організації був «розвиток співробітництва між державами та гарантія їхнього миру та безпеки». У зв'язку із створенням ООН (24.10.1945), Ліга Націй і Постійна палата міжнародного правосуддя перестали існувати. Натомість було вирішено організувати Міжнародний суд ООН (1946 р., м.Гаага).

Особливість предмету міжнародного права полягає в тому, що до нього належить усе те, через що суб'єкти міжнародного права вступають у правовідносини між собою. Це є конкретні матеріальні і нематеріальні блага, що не належать безпосередньо до внутрішньої компетенції держави і можуть виходити за межі державної території.

ПРЕДМЕТ:

1. *Територія*- особливо після закінчення війни, наприклад, у мирних договорах.

2. *Дії*- наприклад у пактах про взаємодопомогу.

3. *Стримування від дій* – наприклад у пактах про ненапад, про нейтралітет тощо.

Засоби створення і забезпечення виконання чинних норм міжнародного права також мають свої особливості. Норми міжнародного права створюються самими суб'єктами міжнародного права в результаті взаємних компромісів і поступок, що призводить до угоди з тих або інших питань міжнародних відносин. Виконання норм міжнародного права не забезпечується силою державного примусу. Примус до дотримання норм міжнародного права здійснюється самими суб'єктами міжнародного права на основі чинних міжнародно-правових норм і в рамках відповідних міжнародних договорів.

Форми примусу:

Репресалії – правомірні примусові дії держави, крім застосування сили або погроза її застосування, спрямовані на відновлення своїх прав, порушених державою-порушницею

Реторсії – правомірні примусові дії держави, спрямовані на зустрічне обмеження прав держави-порушниці, наприклад, зустрічні митні обмеження тощо.

До репресалій та реторсій висуваються вимоги адекватності та домірності. Дотримання принципу домірності, а також категорична вимога незастосування військової сили була висловлена Комісією з прогресивного розвитку і кодифікації міжнародного права ООН при розробці проекту міжнародної Конвенції про відповідальність держав.

3. Співвідношення міжнародного і внутрішнього державного права

Питання про співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного (національного) права є одним із центральних у теорії міжнародного права. У попередній (радянській) період виходили з самостійності цих двох правових систем, «кожна з яких покликана діяти у своїй сфері. Тому між ними нема

будь-якої юридичної супідрядності». Перегляд став можливим на основі утвердження загальнолюдських цінностей, інтеграції в систему європейських правових інститутів. Не випадково основоположні документи з прав людини, якими керуються всі демократичні держави, мають своїм джерелом міжнародне право.

Зарубіжна теорія і практика різною мірою визнають пріоритет міжнародного права над внутрішнім законодавством. Одним з родоначальників цієї позиції був австрієць Ганс Кельзен і його віденська школа. Віденська школа дотримувалась позицій примата міжнародного права. Тепер частково ця проблема вирішується Віденською конвенцією про право міжнародних договорів, відповідно до якої держави не мають права посилаючись на внутрішнє законодавство для виправдання невиконання міжнародного договору (частково, тому, що міжнародне право складається не тільки з договорів). В кожній державі питання співвідношення вирішується по-різному.

Практика розрізняє два способи застосування міжнародних договорів у внутрішньому законодавстві: дуалістичний і моністичний.

При дуалістичному методі норма міжнародного права заноситься у внутрішнє законодавство шляхом перетворення її в норму внутрішнього права, при цьому обов'язковою є участь законодавчої влади, яка видає відповідний акт. Таким є порядок у Великобританії, Ірландії, в скандинавських країнах (Данія, Фінляндія, Ісландія, Норвегія, Швеція). У ФРН, Італії, США, Фінляндії, Данії ратифікований договір набуває чинності внутрішнього закону. Це веде до його верховенства щодо раніше укладених законів, але він може бути змінений або скасований укладеним пізніше¹.

Моністичний спосіб передбачає безпосереднє застосування норми міжнародного договору, без зміни її правового походження. Норми міжнародного договору діють, припиняють свою дію відповідно до вимог

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право: навч. посіб. – 2-ге вид., змін. Та доп. – К.: КНТ, 2010. – с. 50

міжнародного права, а не внутрішнього законодавства. При моністичному способі договори набувають статусу внутрішнього законодавства у зв'язку з їх ратифікацією і тим самим вони автоматично інкорпорируються в нормативну систему держави. Такий метод застосовується в Іспанії, Португалії, Бельгії, Нідерландах, Швейцарії, Австрії, у більшості країн Латинської Америки тощо. Законодавча влада бере участь у процесі імплементації норм міжнародного права лише у виключних випадках.

У ряді країн міжнародний договір набуває верховенства над внутрішнім правом. Саме цей принцип відтворений у п.1ст.96 конституції Іспанії 1978 року. У Франції цей принцип був привнесений судовою практикою.

Хоча і рідко, але можна зустріти випадки примату міжнародного договору над конституцією. Подібне зустрічається в законодавстві Австрії та Нідерландів.

Корінні зміни в проблемі співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права в Україні здійснилися з проголошенням її незалежності. Відповідно до Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, Закону України «Про міжнародні договори України» 2004 року та ст.9 Конституції України, можна дійти певних висновків:

✓ Україна визнає пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права над нормами внутрішньодержавного права;

✓ Якщо належно укладеним міжнародним договором України встановлені інші правила, ніж ті, котрі встановлені законодавством України, то застосовуються норми міжнародного договору. (Таке правило є в багатьох законах України)

✓ Міжнародні договори, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України, стають частиною її внутрішнього законодавства.

Але є певні проблеми, наприклад, ч.2ст.9 Конституції України встановлює, що укладення міжнародного договору, котрий суперечить К.України, можливе тільки після внесення змін до К. Вочевидь, встановлення суперечностей між К. та міжнародним договором – компетенція

Конституційного Суду України, проте законодавчо не урегульоване питання щодо перевірки відповідності міжнародного договору до К. після визнання його частиною національного законодавства.

4. Норми міжнародного права і їх класифікація

Під нормою міжнародного права розуміють правило поведінки, яке визнається державами й іншими суб'єктами міжнародного права. Оскільки міжнародне право розвивалося зі звичаю, що й до сьогодні не втратив свого значення, норми міжнародного права поділяються на дві групи:

- ✓ Норми звичаєвого права;
- ✓ Норми, що виникли в результаті узгодження воель держав.

Вимоги стабільності в міжнародних відносинах, необхідність більшої визначеності у встановленні прав та обов'язків суб'єктів привели до витіснення звичаєвого права договірним. Але норми договірнього права не рівнозначні. З однієї сторони, міжнародні норми не повинні бути жорсткою конструкцією, вони повинні залишати суверенним державам можливість вільного розсуду. З іншої сторони, з'являється все більше норм, які носять морально-політичний, декларативний, а не нормативний характер. Вони містяться в резолюціях міжнародних органів і організацій, у спільних заявах і комюніке. Такі норми отримали назву «міжнародного м'якого права». Слід відзначити важливу роль міжнародних норм «м'якого права», які забезпечують попереднє, доправове регулювання, відпрацьовуючи на практиці правила поведінки суб'єктів міжнародних відносин.

Структура норм міжнародного права – має свої особливості. Якщо в загальній теорії права визнано, що правові норми мають гіпотезу, диспозицію, санкцію, то специфіка норм міжнародного права полягає в тому, що вони складаються, зазвичай, з двох елементів - гіпотези і диспозиції. *Гіпотеза* норми міжнародного права містить опис умов, за наявності яких застосовується правило поведінки. Наприклад, відповідно до ст.1 Конвенції про права дитини 1989 року дитиною визнається кожна людська істота до

досягнення 18-літнього віку, якщо за законом, застосованим до даної дитини, вона не досягає повноліття раніше. *Диспозиція* – міжнародно-правової норми вказує на саме правило поведінки (права та обов'язки) суб'єкта міжнародних відносин.

Відсутність санкції в більшості міжнародно-правових норм пояснюється тим, що ступінь відповідальності і санкції в міжнародному праві відділені від правил поведінки, оскільки суб'єкти міжнародного права самостійно вибирають примусові заходи, які допускаються міжнародним правом стосовно правопорушників. Санкції зустрічаються в нормах, застосованих до правовідносин приватного характеру (у міжнародному приватному праві).

Види (класифікація) міжнародно-правових норм визначається за різноманітними ознаками:

1. *За змістом і місцем в системі міжнародного права:*

1.1 Принципи – під ними розуміють загальні імперативні принципи міжнародного права, що є основою міжнародного правопорядку. Вони мають вищий авторитет.

1.2 Норми – загальнообов'язкові правила поведінки, що виникли в результаті угоди суб'єктів міжнародного права. Їх реалізація забезпечується примусовими заходами міжнародно-правового характеру.

2. *За способом створення і формою існування (за джерелами):*

2.1 Договірні – норми, що є продуктом угоди суб'єктів міжнародного права і містяться в міжнародних договорах.

2.2. Звичаєві норми – виникли в результаті кількарізного і тривалого застосування суб'єктами міжнародного права певних правил поведінки, але не закріплені в міжнародних договорах.

3. *За сферою дії:*

3.1. Універсальні – регулюють відносини між усіма державами – членами світового співтовариства, наприклад, норми, що містяться в Статуті ООН від 26. 06. 1945р.

3.2. Партикулярні (регіональні) – закріплені в угодах між державами певних географічних регіонів.

4. *За юридичною силою:*

4.1. Імперативні – до них належать основні принципи міжнародного права

4.2. Диспозитивні – передбачають відступ від них у взаємовідносинах певних суб'єктів у результаті угоди між ними. При цьому не повинні зачіпатися інтереси третіх держав. Основна маса універсальних та партикулярних норм є диспозитивними.

5. *За змістом правил поведінки:*

5.1. Матеріальні – визначають права та обов'язки сторін (суб'єктів міжнародних відносин) досягнутих угод.

5.2. Процесуальні – норми, що регламентують діяльність таких міжнародних правозастосовних органів, як Міжнародний Суд, Рада Безпеки ООН тощо.

6. *За своєю роллю в механізмі міжнародно-правового регулювання:*

6.1. Регулятивні – надають суб'єктам право на вчинення позитивних дій, передбачених цими нормами.

6.2. Охоронні – виконують функцію захисту міжнародного правопорядку, установлюють заходи відповідальності і санкції відносно порушників.

5. Джерела міжнародного права

Джерелом міжнародного права прийнято вважати форму вираження міжнародно-правової норми. Жодний із документів міжнародного права не містить вичерпного переліку його джерел. Деякі вчені вважають, що перелік джерел сучасного міжнародного права міститься в ст.38 Статуту Міжнародного Суду ООН. Відповідно до цього документу до джерел міжнародного права відносять:

✓ Міжнародні конвенції – встановлюють правила, визнані державами, що сперечаються.

✓ Міжнародний звичай, визнаний в якості правової норми.

- ✓ Загальні принципи права, визнані цивілізованими націями.
- ✓ Судові рішення, доктрини найбільш кваліфікованих фахівців із публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм.

Всі ці джерела міжнародного права залежно від їхньої обов'язковості поділяються на **основні та допоміжні**.

Основні джерела міжнародного права

До основних джерел міжнародного права відносять міжнародний договір і звичай. Вони є дуже поширеними, інтенсивно застосовуються, виконуючи роль універсальних джерел міжнародного права.

Відповідно до ст.1 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року **договір** розуміється як міжнародна угода, укладена між державами в письмовій формі і регульована міжнародним правом. При укладенні договору волі суб'єктів міжнародного права мають чітко виражений характер, договірна форма дає більше можливостей для узгодження волі сторін.

Міжнародний порядок – це правило поведінки, що у результаті багаторазового повторення протягом тривалого часу набуло визнання суб'єктами міжнародного права і застосовується ними в їх міжнародній практиці як звичайне. Тривалий час в умовах відсутності договірних норм з найважливіших питань взаємовідносин держав на міжнародній арені ці питання регулювалися міжнародним звичаєвим правом. Після початку активних кодифікаційних процесів у сучасному міжнародному праві роль звичаю знизилась, але і на сучасному етапі багато міжнародних порядків збереглися в дипломатичному, консульському, морському праві.

Співвідношення міжнародного договору і звичаю

Спільні риси:

- ✓ Обидва джерела містять правила поведінки, що мають обов'язковий характер.

✓ Недотримання або порушення договору і звичаю веде до однакових правових наслідків: до припинення їх дії, виникнення вимог про задоволення претензій.

✓ Обидва джерела підпорядковані дії загальних принципів права, на базі яких вирішується питання про їх правомірність.

Розбіжності:

✓ Договір завжди виникає з активних дій держави, спрямованих на досягнення саме такого результату.

✓ Договір має чітко виражений у часі процес створення. Момент набирання чинності договірною нормою також визначений у часі. Процес становлення звичаю важко простежити, час його формування може бути визначений лише приблизно.

✓ Факт існування договору може бути підтверджений посиланням на текст документу. Доказом існування звичаєвої норми є винятково практика держав.

✓ Звичай завжди йде слідом за практикою, лише фіксуючи її. Писана норма в ряді випадків сама створює практику, установлюючи правила обов'язкової поведінки суб'єктів.

Допоміжні джерела міжнародного права

✓ Правотворчі рішення міжнародних організацій

✓ Судові рішення (рішення Міжнародного суду ООН, рішення національних судів зі спорів між державами тощо).

✓ Доктрини найбільш кваліфікованих фахівців із публічного права різних націй (Броунлі, Оппенгейма, Корецького, Лукашука...)

Кодифікація міжнародного права

Під кодифікацією міжнародного права розуміють систематизацію міжнародно-правових норм, здійснювану суб'єктами міжнародного права. Вважається, що першим, хто виступив з ідеєю кодексу міжнародного права, був англійський юрист і філософ Ієремія Бентам.

Кодифікація міжнародного права може мати тільки офіційний характер. Офіційна кодифікація реалізується у формі міжнародних договорів. Практичною діяльністю з кодифікації міжнародного права в рамках ООН займається Комісія з прогресивного розвитку і кодифікації міжнародного права. Комісія здійснює підготовку проектів статей і конвенцій у цілому, враховуючи зауваження урядів щодо розроблених документів.

6. Система міжнародного права

Система міжнародного права – це об'єктивно існуюча цілісність внутрішньо взаємозалежних елементів:

- ✓ Загальновизнаних принципів (принципами прийнято називати найбільш важливі норми загального міжнародного права)
- ✓ Норм міжнародного права (договірних і звичаєвих).
- ✓ Рішень і рекомендаційних резолюцій міжнародних організацій.
- ✓ Рішень міжнародних судових органів.
- ✓ Інститутів міжнародного права.

Існують такі інститути міжнародного права, як інститут міжнародного визнання, інститут правонаступництва стосовно договорів, інститут міжнародної відповідальності тощо.

Всі ці елементи системи в різних сполученнях складають галузі міжнародного права: галузь морського права, галузь дипломатичного права, галузь права міжнародних договорів тощо.

ЛЕКЦІЯ 2. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

1. Поняття основних принципів сучасного міжнародного права.
2. Принцип незастосування сили або погрози силою.
3. Принцип мирного вирішення міжнародних спорів.
4. Принцип невтручання у внутрішні справи держав.
5. Принцип співробітництва держав.
6. Принцип рівноправності та самовизначення народів і націй.
7. Принцип суверенної рівності держав.
8. Принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань.
9. Принцип непорушності кордонів.
10. Принцип територіальної цілісності держав.
11. Принцип загальної поваги прав і основних свобод людини.

1. Поняття основних принципів сучасного міжнародного права

Основні принципи міжнародного публічного права – це керівні правила поведінки його суб'єктів, що виникають як результат суспільної практики. Вони мають вищу нормативну силу. В ієрархії міжнародно-правових норм основні принципи посідають найвищий ступінь, рівний конституційним нормам у внутрішньому праві. Перелік та інтерпретація основних принципів міжнародного права, крім Статуту ООН (преамбула, ст. 1 і 2), містяться в інших важливих міжнародно-правових актах: Декларація про принципи міжнародного права (24.10.1970 р.), Заключний Акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі (1.08.1975 р.). Причому, якщо в Статуті їх було сім, то в наступних актах цей перелік було доведено до десяти.

2. Принцип незастосування сили або погрози силою

Демократизація міжнародних відносин із неминучістю призводить до обмеження застосування сили або погрози силою. Вперше ця об'єктивна закономірність була закріплена як принцип міжнародного права в Статуті ООН, підписаному в Сан-Франциско 26 червня 1945 року. Відповідно до ст. 2 Статуту «усі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їхніх

міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, не сумісним із Цілями Об'єднаних Націй».

Згодом ця формула була конкретизована у формі резолюцій ООН: в Декларації про принципи міжнародного права, Визначення агресії 1974 року, Заключний акт НБСЄ 1975 року, а також Декларація про посилення ефективності принципу відмови від погрози силою або її застосування в міжнародних відносинах 1987 року. Нормативний зміст принципу незастосування сили складають:

- ✓ Заборона окупації території іншої держави з порушенням норм міжнародного права;
- ✓ Заборона актів репресалій, пов'язаних із застосуванням сили;
- ✓ Заборона надання державою своєї території іншій державі, що використовує її для здійснення агресії проти третьої держави;
- ✓ Заборона організації або заохочення організації збройних банд, найманців для вторгнення на територію іншої держави.

Порушенням цього принципу слід також вважати насильницькі дії стосовно ліній перемир'я, блокаду портів тощо.

Статут ООН передбачає (глава VII) лише два випадки правомірного застосування збройної сили: з метою самооборони (ст.51) і за рішенням Ради Безпеки ООН у випадку загрози миру, порушення миру або акту агресії (ст.42)¹.

3. Принцип мирного вирішення міжнародних спорів

Принцип мирного вирішення спорів, покликаний забезпечити мирне співіснування держав. Відповідно до ст.2 Статуту ООН усі члени ООН вирішують свої міжнародні спори мирними засобами таким чином, щоб не піддавати загрози міжнародний мир, безпеку.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 38-40

Першим багатостороннім актом, що встановив обов'язок мирного вирішення спорів, був Статут Ліги Націй.

Більш повна формула цього принципу втілена в Паризькому пакті про відмову від війни 1928 року, у якому сторони визнали, що врегулювання всіх спорів між ними повинно здійснюватися тільки мирними засобами¹.

4. Принцип невтручання у внутрішні справи держав

Цей принцип закріплений у п.7 ст.2 Статуту ООН і знайшов свою конкретизацію в авторитетних міжнародних документах:

- ✓ Деклярації про принципи міжнародного права 1970 року;
- ✓ Заключному пакті НБСЄ 1975 року;
- ✓ Деклярації ООН про неприпустимість інтервенції і втручання у внутрішні справи держави, про відгородження їх незалежності і суверенітету 1982 року.

Зміст принципу невтручання у внутрішні справи означає заборону державам і міжнародним організаціям втручатися у внутрішні справи держав і народів у будь-яких формах: збройним, дипломатичним шляхом, шляхом засилання шпигунів диверсантів тощо. Відповідно до п.7 ст.2 Статуту ООН Організація не має права «на втручання в справи, що, по суті, входять до внутрішньої компетенції будь-якої держави».

Проте слід мати на увазі, що деякі події, що відбуваються в межах території держави, можуть кваліфікуватися Радою Безпеки ООН як такі, що не стосуються винятково внутрішньої компетенції держави. Якщо Рада Безпеки ООН констатує, що вони загрожують міжнародному миру і безпеці, такі події перестають бути внутрішньою справою даної держави, і дії Об'єднаних Націй стосовно цих подій не будуть втручанням у внутрішні справи держави².

5. Принцип співробітництва держав – зобов'язує держави співробітничати одна з одною незалежно від розходжень їх політичних,

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 40-41

² Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 30-31

економічних і соціальних систем. Ця ідея як принцип була сформульована в Декларації про принципи міжнародного права 1970 року.

Конкретні форми співробітництва і його обсяги залежать від самих держав, їхніх потреб і матеріальних ресурсів, внутрішнього законодавства і прийнятих ними міжнародних зобов'язань. Обов'язок держав співробітничати передбачає сумлінне дотримання державами норм міжнародного права і Статуту ООН. Якщо якась держава ігнорує свої зобов'язання, що випливають із норм міжнародного права, то тим самим ця держава підриває основу співробітництва.

Основними напрямками співробітництва є:

- ✓ Підтримка миру і безпеки;
- ✓ Здійснення міжнародних відносин в економічній, соціальній, культурній, технічній і торговій галузях відповідно до принципів суверенної рівності і невтручання;
- ✓ Співробітництво з ООН і вживання заходів, передбачених її Статутом¹.

6. Принцип рівноправності та самовизначення народів і націй

Цей принцип як обов'язкова норма сучасного міжнародного права одержав свій розвиток у Статуті ООН.

Самовизначення означає право народів вибрати такий шлях розвитку, що найбільшою мірою відповідає їх історичним, географічним, культурним, релігійним традиціям та уявленням. Втілення принципу рівноправності і самовизначення у Статуті ООН показує, що мова йде про міждержавні відносини, які мають здійснюватися з урахуванням того, що всі народи рівноправні, і кожний з них має право розпоряджатися своєю долею.

Право народів на самовизначення тісно пов'язане зі свободою політичного вибору. Народи, що самовизначилися, вільно вибирають не тільки свій внутрішньополітичний статус, але і зовнішньополітичну орієнтацію².

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 35-36

² Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 43

7. Принцип суверенної рівності держав

Цей принцип означає, що кожна держава зобов'язана поважати суверенітет інших учасників системи, тобто їхнє право в межах власної території здійснювати законодавчу, виконавчу і судову владу без якогось втручання з боку інших держав, а також самостійно проводити свою зовнішню політику.

У сучасному міжнародному праві принцип рівності із найбільшою повнотою відбито в:

Декларації про принципи міжнародного права, що стосується дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р.

Пізніше цей принцип був розвинений у:

Декларації принципів Заключного акту Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року;

Підсумковому документі Віденської зустрічі представників держав – учасниць Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1989 року;

Паризькій хартії для Нової Європи 1990 року та інших документах.

Відповідно до Декларації про принципи міжнародного права 1970 року поняття суверенної рівності містять такі елементи:

- ✓ Держави юридично рівні;
- ✓ Кожна держава користується правами, властивими повному суверенітету;
- ✓ Кожна держава повинна шанувати правосуб'єктність інших держав;
- ✓ Територіальна цілісність й політична незалежність держави недоторканні.

Держави часто передають на користь утворюваних ними міжнародних організацій частину повноважень, що раніше вважалися невід'ємними атрибутами державного суверенітету. Передаючи частину своїх повноважень міжнародним організаціям добровільно, держави не обмежують свій

суверенітет, а, навпаки, реалізують одне зі своїх суверенних прав – право на укладення угод¹.

8. Принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань – виник на ранніх стадіях державності у формі міжнародно-правового звичаю, що у переводі з латині звучить приблизно так: угоди слід дотримуватися. В даний час відображається в численних двосторонніх і багатосторонніх угодах.

Як загальновизнана норма поведінки суб'єктів зазначений принцип закріплений у Статуті ООН. Відповідно до п.2ст.2 Статуту, «всі Члени Організації Об'єднаних Націй сумлінно виконують взяті на себе за дійсним Статутом зобов'язання...». Сфера дії розглянутого принципу помітно розширилася в останні роки, що було відображено в формулюванні відповідних міжнародно-правових документів. Так, згідно Декларації про принципи міжнародного права 1970 року, кожна держава повинна сумлінно виконувати свої зобов'язання, взяті нею відповідно до Статуту ООН, зобов'язання, що випливають із загальновизнаних норм і принципів міжнародного права, а також зобов'язання, що випливають із міжнародних договорів. У Декларації принципів Заключного акта НБСЄ 1975 року держави-учасниці погодилися сумлінно виконувати свої зобов'язання з міжнародного права, розширюючи та конкретизуючи перелік угод та договорів, що підлягають виконанню.

Принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань поширюється тільки на *дійсні угоди*. Це означає, що цей принцип застосовується тільки до міжнародних договорів, укладених добровільно і на основі рівноправності².

9. Принцип непорушності кордонів

Принцип непорушності державних кордонів є логічним продовженням принципу територіальної цілісності держав і складає одну з найважливіших основ безпеки. Фактично цей принцип закріплює непорушність державних кордонів країн Європи за підсумками Другої світової війни. Уперше принцип

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 43

² Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 37-38

був сформульований у Заключному акті НБСЄ 1975 року, який, зокрема, проголошує, що «держави-учасниці розглядають як непорушні всі кордони одна одної, так і кордони всіх держав у Європі, і тому вони будуть утримуватися і в майбутньому від будь-яких зазіхань на ці кордони».

Визнання цього принципу означає відмову від будь-яких територіальних домагань. Основний зміст принципу непорушності кордонів можна звести до трьох елементів:

- ✓ Визнання існуючих кордонів як юридично встановлених відповідно до міжнародного права;
- ✓ Відмова від будь-яких територіальних домагань на даний момент або в майбутньому;
- ✓ Відмова від будь-яких інших зазіхань на ці кордони¹.

10. Принцип територіальної цілісності держав

Цей принцип затверджено з прийняттям Статуту ООН у 1945 році. Заключний акт НБСЄ 1975 року містить окреме і найбільш повне формулювання принципу територіальної цілісності держав.

Зміст принципу територіальної цілісності держав виходить за рамки положень про заборону використання сили або погрози силою, або перетворення території в об'єкт військової окупації, або придбання території з використанням сили або її погрози. Мова йде про будь-які дії проти територіальної цілісності або недоторканності. Наприклад, транзит будь-яких транспортних засобів через іноземну територію без дозволу територіального суверена є порушенням не тільки недоторканності кордонів, але і недоторканності державної території, оскільки саме вона використовується для транзиту².

11. Принцип загальної поваги прав і основних свобод людини

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 29-30

² Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 41

Як самостійний принцип поваги прав людини був сформульований у Заключному акті НБСЄ 1975 року. В цій галузі раніше було ухвалено ряд найважливіших актів, до яких належать:

- ✓ Загальна декларація прав людини 1948 року;
- ✓ Два Пакти про права людини 1966 року (один – про цивільні , політичні права, інший – про економічні, соціальні права).
- ✓ Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього 1948 року;
- ✓ Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 року;
- ✓ Конвенція про права дитини 1989 року.

Держави беруть на себе зобов'язання додержуватися історично досягнутих стандартів прав людини, оскільки від цього залежать і міждержавні відносини.

Кожна держава має суверенну владу видавати норми, що визначають права і обов'язки її громадян. Проте реалізація цієї влади повинна відбуватися в рамках міжнародного права. Міжнародний контроль у цій галузі не суперечить принципу невтручання. У Документі Московської наради Конференції з людського виміру НБСЄ 1991 року підтверджується, що «питання, які стосуються прав людини, основних свобод, демократії і верховенства закону, мають міжнародний характер, оскільки дотримання цих прав і свобод складає одну з основ міжнародного порядку»¹.

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 33

ЛЕКЦІЯ 3. СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

1. Поняття і види суб'єктів міжнародного права
2. Держави – основні суб'єкти міжнародного права.
3. Правосуб'єктність міжнародних організацій.
4. Питання міжнародної правосуб'єктності індивіда.

1. Поняття і види суб'єктів міжнародного права

Суб'єкт міжнародного права – це носій певних міжнародних прав і обов'язків, що виникають відповідно до загальних норм міжнародного права або розпоряджень міжнародно-правових актів.

Будь-який суб'єкт міжнародного права має правоздатність, дієздатність і деліктоздатність.

Правоздатність – це здатність суб'єкта міжнародного права мати суб'єктивні права і нести юридичні обов'язки. Таку здатність мають держави з моменту їх створення; нації і народності, що борються за національну незалежність – з моменту їх визнання як таких; міжнародні міждержавні організації (ММУО) – із моменту набирання чинності документами (статутами) про їх заснування¹.

До поняття *дієздатності* входить здатність самостійного здійснення суб'єктами міжнародного права своїх прав і обов'язків.

Деліктоздатність – здатність нести юридичну відповідальність за скоєні правопорушення.

Всі суб'єкти міжнародного права поділяються на основні (первинні) і похідні (вторинні):

Основні суб'єкти – це держави, нації і народності, що борються за своє національне визволення і створення власної національної держави.

Похідні суб'єкти – це ММУО, специфічні державоподібні утворення Ватикан, Монако, Сан-Марино та інші. Похідні суб'єкти міжнародного права

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 63

утворюються первинними і тому обсяг їхньої міжнародної правоздатності залежить від наміру і бажання їх створювачів – держав-фундаторів¹.

2. Держави – основні суб'єкти міжнародного права

Держави є єдиними суверенними суб'єктами міжнародного права. Вони відіграють провідну роль на міжнародній арені не тільки тому, що мають територію, населення, апарат влади і управління, але й тому, що вони мають суверенітет, який виключає наявність над ними якогось іншого суб'єкта політичної влади і робить їх юридично рівними між собою у взаємовідносинах на міжнародній арені.

До елементів суверенітету держави належить:

✓ Територіальна цілісність, яка означає, що ніхто не вправі змінювати територію держави без згоди на те її вищих органів державної влади або народу;

✓ Територіальне верховенство, яке означає, що на території держави діють закони тільки цієї держави;

✓ Незалежність державної влади як всередині країни – від будь-яких фізичних і юридичних осіб, так і на міжнародній арені – від інших держав і міжнародних організацій.

В **унітарних державах** адміністративно-територіальні одиниці не мають політичної самостійності і тому не можуть від свого імені виступати на міжнародній арені. Вважається, що коли мова йде про унітарну державу, то питання про міжнародну правосуб'єктність її частин взагалі не виникає. Унітарна держава як єдине утворення є єдиним суб'єктом міжнародного права, що має повну міжнародну правосуб'єктність.

В **федеративних державах** суб'єкти федерації наділені певною самостійністю, але водночас самостійність суб'єктів не надає їм права визнаватися суб'єктами міжнародного права, оскільки вони:

✓ Не мають суверенітету;

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 41

- ✓ Не мають права сецесії;
- ✓ Юридично позбавлені права самостійної участі в міжнародних відносинах.

Водночас державоподібні утворення, що входять до федерації, можуть мати більший або менший ступінь правосуб'єктності.

Існує декілька видів федерацій, суб'єкти яких мають право укладати міжнародні угоди з вичерпного переліку питань (культурні, економічні, прикордонні), але під контролем федерального уряду (ФРН, Австрія, Швейцарія). Суб'єкти підтримують зв'язки, а федерація – відносини.

Більшим обсягом міжнародної правосуб'єктності наділені суб'єкти так званих *національних* федерацій (Росія, Індія). В конституціях або інших документах закріплені права суб'єктів таких федерацій на зовнішні зносини в певних сферах, за винятком політичної; затверджені права націй на самовизначення тощо.

Суб'єкти так званих *територіальних* федерацій (США, Мексика) позбавлені конституційного права прямого представництва в міжнародних відносинах¹.

Комісією з міжнародного права ООН у 1966 році було вироблене таке правило: «Держави - члени федеративного союзу можуть мати правоздатність укладати міжнародні договори, якщо така правоздатність допускається федеральною конституцією у межах, нею встановлених». Хоча це правило в такому вигляді не було прийняте Віденською конференцією з права міжнародних договорів 1968-1969 років, воно залишається єдиним достатньо авторитетним прикладом з цього питання.

Конфедерація - союз держав. Конфедерація утворюється на основі відповідних міжнародних договорів. Членам конфедерації належить право *нуліфікації* (право відмовитися застосовувати акти союзної влади без правових

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 69

наслідків для членів конфедерації). Члени конфедерації зберігають міжнародну правосуб'єктність.

У наш час увагу вчених привертає правовий статус Європейського Союзу, який після підписання 17 червня 1997 року Амстердамського договору, вступив у стадію, що перевищує загальноприйнятне уявлення про конфедерацію, проте члени Європейського Союзу повною мірою зберігають свою міжнародну правосуб'єктність.

У історичній ретроспективі в різний час конфедераціями були: США — із 1776 по 1787 роки, Німеччина — 1815-1866 роки, Швейцарія — із 1815 по 1848 роки. Новій історії відома конфедерація Об'єднана Арабська Республіка, яку із 1958 по 1961 роки складала Єгипет і Сирія, і Сенегамбія, в яку із 1982 по 1989 роки входили Гамбія і Сенегал. Сербія та Чорногорія (до 2006 р..

Швейцарія, що і зараз офіційно називається конфедерацією, хоча практично вже давно стала федерацією. У 1990 році Корейська Народнo-Демократична Республіка запропонувала в якості перехідної стадії до об'єднання двох корейських держав створити конфедерацію¹.

3. Правосуб'єктність міжнародних організацій

Перетворення міжнародних організацій у постійний інститут міжнародних зносин і об'єкт регулювання міжнародним правом відбулося на рубежі 19-20 ст. До перших міжнародних організацій належить Європейська Дунайська комісія (1856 р.), Всесвітній телеграфний союз (1865 р., зараз Міжнародний союз електрозв'язку), Всесвітній поштовий союз (1874 р.)

Не всі міжнародні організації є суб'єктами міжнародного права. До таких відносять тільки ММУО, що утворюються первинними суб'єктами міжнародного права.

ММУО – стабільна форма міжнародних відносин між її членами – суверенними державами. Створені на основі міжнародної угоди. Саме їм держави делегують певну частину своїх суверенних прав. Проте міжнародна

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів.- с. 43-44

правосуб'єктність цих організацій залишається обмеженою, оскільки вони діють в рамках тільки тих повноважень, що передали їм держави. Правосуб'єктність ММУО обмежується тільки певним колом проблем, що закріплені в їх статуті.

Незважаючи на те, що ММУО є похідними суб'єктами міжнародного права, вони мають самостійну волю, відмінну від простої сукупності волей держав, що беруть участь в організації, оскільки вони створюють норми міжнародного права.

Приклади ММУО: ООН, МАГАТЕ, ВООЗ, МОП (Міжнародна організація праці), ЮНЕСКО тощо. До регіон. міжурядових організацій можна віднести: Ліга арабських держав, Організація країн – експортерів нафти (ОПЕК), ОБСЄ, ЄС, НАТО.

МНУО – організації, утворювані міжнародною громадськістю, юридичними та фізичними особами з метою встановлення міжнародного співробітництва з актуальних питань міжнародного життя. Загальна кількість МНУО перевищила 4 тис. (Всесвітня організація профспілок, Міжнародна федерація жінок, Всесвітня федерація споріднених і об'єднаних міст тощо). Статути таких організацій не є міжнародними договорами. МНУО не вправі створювати норми міжнародного права, отже не можуть мати всіх елементів міжнародної правосуб'єктності¹.

4. Питання міжнародної правосуб'єктності індивіда

Питання про міжнародну правосуб'єктність індивіда у міжнародно-правовій літературі і дотепер є предметом гострих дискусій. Відповідно до домінуючого в сучасній вітчизняній доктрині міжнародного права погляду *фізичні особи (індивіди)* не є суб'єктом міжнародного публічного права. Вони перебувають під винятковою юрисдикцією держав, внутрішнім законодавством яких визначається їх правовий статус. Водночас зазначені особи є активними суб'єктами міжнародного приватного права. Інша річ, що

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. С. 46-48

міжнародне право створює все більше правових приписів, спрямованих на регулювання правового статусу громадянина в державі, у зв'язку з чим є підстави стверджувати, що індивід перебуває під особливим і всебічним захистом міжнародних принципів і норм.

5. До питання міжнародної правосуб'єктності транснаціональних компаній (ТНК)

В світовій економіці відбулося багато змін, які вивели на передній план нових учасників, зокрема ТНК. Ці великі приватні економічні групи здобули таку вагу у структурі світової економіки, що в багатьох із них бюджети набагато більші, ніж у деяких держав.

Це дає їм можливість справляти визначальний вплив на уряди багатьох країн.

Концепція міжнародної правосуб'єктності ТНК обговорювалася Комісією з прогресивного розвитку та кодифікації МП ООН, але була відхилена. Міжнародний суд ООН також визнав, що спори, які виникають із угод іноземної корпорації з державою мають вирішуватись на основі національного права. У 1974 році в рамках ООН був створений Центр з ТНК, який почав створювати Кодекс поведінки ТНК.

Хоча ТНК, строго кажучи, не є суб'єктом МП, вони відіграють важливу роль на міжнародній арені.

ЛЕКЦІЯ 4. КВАЗІ-ДЕРЖАВИ, ЯК СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

1. Міжнародна правосуб'єктність націй і народів
2. Міжнародна правосуб'єктність державоподібних утворень
4. Міжнародна правосуб'єктність Святого Престолу
4. Міжнародна правосуб'єктність Андорри
5. Міжнародна правосуб'єктність Монако
6. Міжнародна правосуб'єктність Сан-Марино
7. Міжнародна правосуб'єктність Суверенного Мальтійського Ордену

1. Міжнародна правосуб'єктність націй і народів

Правосуб'єктність націй, що борються за національне визволення, як і правосуб'єктність держав, має об'єктивний характер, тобто існує незалежно від чияї – не будь волі.

Для визначення правосуб'єктності за народом, що бореться за самовизначення й утворення самостійної держави, є необхідною наявність ряду ознак:

- ✓ Визначення території, на якій передбачається утворення незалежної держави;
- ✓ Наявність органів політичного керівництва;
- ✓ Наявність збройних формувань, які дійсно борються за утворення власної держави;
- ✓ Підпорядкування збройних формувань політичному керівництву.

Необхідно гармонійне сполучення двох основних принципів міжнародного права – права народів на самовизначення з принципом територіальної цілісності держав. У Декларації про принципи міжнародного права стосовно відносин і співробітництва між державами від 24 жовтня 1970 року чітко визначені межі допустимого в реалізації принципу самовизначення народів.

При вирішенні питання правосуб'єктності народів актуальною є вимога підпорядкування збройних формувань політичному керівництву, оскільки є велика загроза перетворення цих формувань в міжнародних терористів і тим самим заподіяння великої шкоди визвольному руху свого народу.

Окрім цього, принцип самовизначення народів і націє є лише одним із принципів МП, і його треба застосовувати виключно в комплексі з принципом територіальної цілісності та непорушності кордонів.

Саме тому, статус суб'єкта МП може бути наданий лише тим народам і націям, коли наявна хоча б одна з названих ситуацій:

- 1) Територія анексована після 1945 р., чи належать до так званих не самоврядних територій (Палестина, Гуам)
- 2) Якщо держава не дотримується принципу рівності окремих груп населення за етнічною, національною, релігійною чи іншою схожою ознакою (Косово, Курдистан)
- 3) У конституції федеративної держави передбачена можливість виходу з її складу окремих суб'єктів (СРСР)

Для визнання міжнародної правосуб'єктності важливо визначити момент, з якого може настати визнання. Наприклад, при визнанні Індонезії, Алжиру виходили не зі ступеня незалежності від держави – метрополії (Нідерландів та Франції), а з ефективності влади. Незалежність Індонезії було проголошено 17 серпня 1945 р., але Нідерланди формально відмовились від суверенітету над територією Індонезії лише в грудні 1949 року. За цей період Індонезія утворила свою державність, було укладено ряд міжнародних угод. Утворення уряду Алжиру в еміграції відбулося 19 вересня 1959 року, а незалежність Алжиру була визнана Францією в 1962 році. Протягом цього часу Алжир поступово включався в ряд суб'єктів міжнародного права.

Відомі випадки, коли міжнародне товариство не підтримувало проголошення незалежності деяких країн. Зокрема, після надання Великобританією у 1964 році незалежності Північній Родезії (Замбії) в Північній Родезії влада опинилася в руках білої меншості, яка 11 листопада

1965 року проголосила незалежність країни. Рада Безпеки ООН визнала цей акт позбавленим будь-якої юридичної сили¹.

2. Міжнародна правосуб'єктність державоподібних утворень

Аналізована група суб'єктів міжнародного права належить до суб'єктів з обмеженою міжнародною правосуб'єктністю.

Відійшли у минуле відносини васалітету, колоніальні території, території протекторатів, території кондомініумів тощо. Вони існували тривалий час, поступово почали відмирати і в середині 20 сторіччя переважно зникли.

Відносини *васалітету*, наприклад, існували між Великобританією і численними індійськими князівствами ще в 19 ст. і тривали до набуття Індією незалежності в 1947 році. Васалітет визначають як один з видів міжнародного піклування, коли в міжнародних відносинах *держава-сюзерен* цілком або у найважливіших справах представляє *васальну державу*. Васалітет виникає на основі договору між державами. Трапляються випадки більш самостійного стану васальної держави, зокрема Єгипет, хоча і був васалом Туреччини, мав право укладати міжнародні договори.

Колонії – це заморські володіння якоїсь держави, території поселень у чужих землях, залежні більшою чи меншою мірою від *метрополії* – країни, що заснувала ці поселення або взяла під свою юрисдикцію. У міжнародному аспекті колоніальні держави або взагалі не мали права виступати на міжнародній арені від свого імені, або це за них робили держави-метрополії. Захоплення колоній Великобританією, Голландією, Португалією, Іспанією почалося з кінця 15 ст.. пізніше до цих держав додалися США, Німеччина, Бельгія. Крах колоніальної системи був викликаний стрімким зростанням національно-визвольного руху. У 1960 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію про надання незалежності колоніальним країнам і народам, у якій колоніалізм кваліфікувався як злочин проти людства. Останньою значною колоніальною територією, що набула незалежності, стала

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 69

у 1990 році Намібія. Сьогодні під владою США, Великобританії, Нідерландів, Франції залишилися невеликі острівні території, але жителі цих територій мають права дуже близькі до прав жителів метрополії, що дає підстави говорити про припинення існування колоніалізму в його класичному вигляді.

Протекторат – це договірні відносини між двома державами (сильною і слабкою), що встановлюють особливі взаємні обов’язки і права, у результаті яких слабка держава перебуває від владою сильної держави-протектора. Часто договірний характер протекторату еволюціонував в бік одностороннього абсолютного владарювання.

Кондомініум - спільне володіння і управління однією і тією ж територією двома або більше державами.

- Річка Мозель — кондомініум Люксембурга і Німеччини з 1816 року.
- Острів Фазан, також відомий як Конференс — кондомініум Іспанії і Франції на річці Бідасоа. Встановлений в 1659 р. після підписання Піренейського миру.
- Невелика ділянка Аравійського півострова, під управлінням Оману та емірату Аджман (ОАЕ).
- Більша частина Боденського озера, яка, на думку Австрії, є кондомініумом Німеччини, Австрії та Швейцарії. Проте цю точку зору не поділяють уряди Німеччини й Швейцарії.
- Міжнародна космічна станція — співолодіння 15-ти держав (в алфавітному порядку): Бельгія, Бразилія, Данія, Іспанія, Італія, Канада, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Росія, США, Франція, Швейцарія, Швеція, Японія.

Суб’єктами міжнародного права є і державоподібні суб’єкти (квазідержави). У наш час до них відносять Ватикан, Андорру, Сан - Марино, Монако, Мальтійський орден. У минулому це, так звані вільні міста (Краків, Данциг), Західний Берлін.

3. Міжнародна правсуб’єктність Святого Престолу

Ватикан – місто-держава. Міжнародний та ідеологічний центр римсько-католицької церкви. Правове положення Ватикану визначене Латеранськими угодами, підписаними між Італією та Святим престолом 11.02.1929 року. Італія визнавала суверенітет Ватикану. Ватикан оголосив себе нейтральною і недоторканною територією. Відповідно до цих угод Ватикан має певні суверенні права: свою територію, громадянство, законодавство, квазівійськові сили тощо. У 1984 році Латеранські угоди були переглянуті в бік зниження формального втручання церкви в політичні та цивільні справи Італії. У міжнародному праві не виникає сумнівів щодо природи правосуб'єктності Ватикану як італійського протекторату. Ватикан бере участь у міжнародних відносинах лише в тій частині, яка стосується положень католицької церкви у світі, водночас він є членом ряду міжнародних організацій (МАГАТЕ, Всесвітній поштовий союз...) або виконує при них роль постійного спостерігача (ЮНЕСКО...). Ватикан брав участь у нараді з безпеки і співробітництва в Європі в Гельсінкі у 1974 році і підписав Заключний акт, прийнятий за результатами роботи наради¹.

4. Міжнародна правосуб'єктність Андорри

Андорра – перші літописні згадки про датується 805 роком. У Конституції 1993 року зафіксована офіційна назва держави – Принципат (Князівства) Андорра. У 1278 році над Андоррою був встановлений подвійний суверенітет Іспанії і Франції. В наш час від імені Іспанії правління здійснює єпископ міста Сео-де-Урхеля, а від імені Франції – президент цієї країни. Співправителі мають рівні повноваження. До 1993 року Андорра сплачувала символічну грошову данину Франції – 960 франків, єпископу Урхельському – 460 песет, 12 голівок сиру, 12 каплунів, 12 куріпок, 6 окороків. Хоча Андорра, що у 1993 році набула повного суверенітету, є членом ООН, відповідно до

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с.49

підписаного Іспанією і Францією договору саме глави дипломатичних місій цих держав представляють інтереси Андорри при ООН та і інших країнах¹.

5. Міжнародна правосуб'єктність Монако

Князівство Монако – у минулому перебувало під фактичним і юридичним протекторатом багатьох країн, насамперед Франції. У 1861 році був укладений франко- монегаський (корінні жителі- монегаски) договір, за яким визнавалась політична незалежність Монако, проте у договорі від 17 липня 1918 року знов визнавались відносини протекторату. Відповідно до цього договору Франція «забезпечує князівству Монако захист його незалежності і суверенітету і гарантує недоторканність його території», а його міжнародні відносини завжди повинні бути предметом попереднього узгодження між двома урядами. Відповідно до конституції 1962 року Монако є «суверенною і незалежною державою в рамках загальних принципів міжнародного права і конвенцій із Францією». Таким чином, міжнародна правосуб'єктність цієї держави реалізується Францією².

6. Міжнародна правосуб'єктність Сан-Марино

Сан – Марино – одна з найстаріших республік у Європі, заснована у 801 році. Чинна конституція республіки прийнята в 1600 році. З 1862 року Сан-Марино перебуває під протекторатом Італії (останній договір був укладений у 1953 році). Відповідно до договору суверенітет республіки має обмежений характер: вона не має права збирати митні збори, випускати повноцінні грошові знаки (має права чеканити монети з нумізматичною метою), вирощувати тютюн, робити тютюнові вироби і винний спирт, організовувати на своїй території радіо- і телестанції. Сан-Марино одержує від Італії щорічну компенсацію і розмірі 9 млрд. лір. У зовнішній політиці країна дотримується принципу нейтралітету і неприєднання. Країна є учасником процесу європейського співробітництва. З 1992 року Сан-Марино вступило в ООН.

¹ Міжнародне публічне право: підручник за ред. В.М, Репецького. – К.: Знання, 2012. – с. 81

² Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів – с. 50

7. Міжнародна правосуб'єктність Суверенного Мальтійського Ордену

Мальтійський орден – був визнаний у 1889 році суверенним утворенням. Його виникненню передувало створення в 12 ст. в Палестині духовно-лицарського ордену іоаннітів (госпітальєрів - першою резиденцією ордену був госпіталь св.Іоанна). В 13 ст. орден переїхав на Мальту, а з 1834 року місцеперебуванням ордену є Рим. Офіційною метою ордену є благочинність. Він підтримує дипломатичні відносини з багатьма країнами, але ні своєї території (крім старовинної будівлі в Римі), ні свого населення не має. Тому суверенітет і міжнародна правосуб'єктність Мальтійського ордену є правова фікція¹.

¹¹ Міжнародне публічне право: підручник за ред. В.М.Репецького. – К.: Знання, 2012. – с. 80

ЛЕКЦІЯ 5. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ВИЗНАННЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

1. Поняття міжнародно-правового визнання.
2. Форми визнання
3. Види визнання
4. Визнання держави ООН
5. Визнання уряду

1. Поняття міжнародно-правове визнання

З проблемою міжнародної правосуб'єктності тісно пов'язані питання визнання. У міжнародних відносинах кожному законному суспільству належить право на визнання з боку всіх цивілізованих держав законності його існування.

Визнання – це односторонній добровільний акт держави, у якому вона прямо або побічно заявляє про те, що:

- ✓ Розглядає іншу державу як суб'єкт міжнародного права і має намір підтримувати з нею офіційні відносини, або
- ✓ Вважає владу, яка затвердилася неконституційним шляхом у державі або на частині її території, достатньо ефективною, щоб виконувати в міждержавних відносинах роль представника цієї держави або населення відповідної території¹.

Визнання – це право держави. Обов'язку визнання не існує. Визнання свідчить про вихід на міжнародну арену нової держави або нового уряду і спрямоване на встановлення між державою, що визнає, і державою, що визнається, правовідносин, характер і обсяг яких залежить від виду і форми визнання. Таким чином, право і дієздатність кожного суб'єкта реалізується у взаємовідносинах з іншими і залежить від їхнього бажання прийняти його в міжнародне співтовариство.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 73

Визнання як юридичний факт є базою для всіх подальших відносин між суб'єктами міжнародного права, і дипломатичні, і консульські відносини встановлюються після визнання.

2.Форми визнання

У міжнародному праві існують такі форми визнання:

✓ *de facto*, Визнання *de facto* – це визнання офіційне, але не повне, воно означає, що на думку держави, яка визнає, встановлена в даній країні влада ще не має достатньої стабільності і не надає достатніх підстав для визнання її повноправним членом міжнародного товариства. Таке визнання є практичним визнанням, що передбачає економічні і культурні контакти за відсутності повних контактів, відсутності дипломатичного визнання.

✓ *de jure*, Повне, остаточне визнання, що означає встановлення між суб'єктами міжнародного права міжнародних відносин у повному обсязі і у всіх галузях міжнародного спілкування.

✓ *ad hoc* (в даній ситуації, в конкретній справі). Коли держави, уряди вступають в офіційний контакт одна з одною вимушено, для вирішення конкретних питань, але водночас не бажають визнавати одна одну. Подібні визнання не тягнуть ніяких правових чи політичних наслідків.(Під час озброєного вторгнення Ізраїлю в Ліван в 1982 році для припинення вогню ізраїльтяни неодноразово вступали в контакт з противником, якого не визнавали, як і противник не визнавав Ізраїлю)¹.

3.Види визнання

Види визнання розрізняють залежно від адресатів визнання. Виділяють традиційні види визнання (держав і урядів) і попередні або проміжні (визнання націй, організації опору, урядів в еміграції або в вигнанні).

Визнання держав – має місце, коли на міжнародну арену виходить нова незалежна держава, що виникла в результаті революції, війни, об'єднання або поділу держав тощо. Основним критерієм визнання в цьому випадку є

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. - 52

незалежність визнаної держави і самостійність у здійсненні ефективної державної влади. Крім того до критеріїв відносять легітимність державної влади, що встановилася у визнаній державі. Під легітимністю розуміють підтримку населенням режиму, а не тільки законність приходу до влади¹.

4.Визнання держави ООН

Насправді ООН не наділена повноваженнями і правами визнавати ту чи іншу державу або його уряд. Визнання нової держави можуть зробити тільки інші держави.

Таким чином, коли одна держава визнає іншу раніше невизнану державу, воно здійснює юридичний акт, який за підсумком дозволяє йому налагоджувати з цією новою державою дипломатичні і договірні відносини.

Однак, ООН відіграє важливу роль у подальшій легітимації нових держав шляхом прийняття їх в члени Організації.

Розглянемо приклад Абхазії і Південної Осетії, ці держави визнані Російською Федерацією відповідно до норм міжнародного права, з ними встановлені дипломатичні відносини, таким чином ми говоримо про них як про повноцінні держави. Але якщо дивитися з політичної точки зору, то для світової спільноти вони є невизнаними або частково визнаними, тому що не мають дипломатичних або договірних відносин з більшістю країн світу і не є членами ООН.

Часто під прийняттям держави в ООН розуміється його, скажімо, широке визнання. Виходячи з процедури прийняття нових членів це багато в чому вірно.

Дане питання регулюється Статутом ООН. Так, стаття 4 говорить про наступне: "1. Прийом в члени Організації відкритий для всіх інших миролюбних держав, які візьмуть на себе зобов'язання, передбачені в цьому Статуті, і які, на думку Організації, можуть і бажають ці зобов'язання виконувати. 2. Прийом будь-якої такої держави в Члени Організації

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право с. 75

проводиться постановою Генеральної Асамблеї за рекомендацією Ради Безпеки. "

Таким чином, початкове рішення приймається більшістю (9 членів) учасників Радбезу. (До складу Ради входять 15 країн-членів — 5 постійних (США, Великобританія, Франція, Росія, КНР) і 10 непостійних.). відповідно до звичайної процедури (тобто не повинно бути застосоване вето постійного члена, див. Ст. 27). Якщо така рекомендація СБ приймається, то ГА розглядає питання і вирішує більшістю в дві третини

5.Визнання уряду

Визнання уряду – відбувається, як правило, одночасно з визнанням нової держави. За своєю суттю таке визнання означає, визнання здатності уряду здійснювати ефективну владу в державі. Історії міжнародного права відомі дві доктрини про визнання урядів. *Доктрина Тобара* (міністра закордонних справ Еквадору) одержала закріплення в Конвенції держав Центральної Америки від 20 грудня 1907 року і є зобов'язанням урядів договірних сторін (Гватемали, Гондурасу, Коста-Ріки, Нікарагуа, Сальвадору) не визнавати уряди, що можуть установитися в одній з п'яти країн в результаті перевороту, поки вільно обрана влада не реорганізує країну в конституційних формах.

Доктрина Естради (міністра закордонних справ Мексики) – викладена в Комюніке від 27.09. 1930 року, в ній зазначалось, що внутрішні справи держав не можуть бути предметом оцінки з боку інших урядів.

Визнання уряду у вигнанні (визнання емігрантського уряду) – така практика була поширена під час Другої світової війни і мала на меті підкреслити незаконний характер фашистської окупації ряду європейських країн. Це стосувалося урядів Польщі, Франції, Чехії, що були вигнані з території своїх держав. Визнання уряду у вигнанні відбувалося за наявності певних критеріїв¹:

- ✓ тісного зв'язку такого уряду зі своїм народом;

¹ Міжнародне публічне право: підручник за ред. В.М. Репецького – с.86

✓ наявності підпорядкованих такому уряду військових формувань (ескадрилья «Нормандія-Неман» - у франц. уряду; Армія Крайова – у польського уряду; дивізія ім. Т.Костюшко. що складалася з чехів і словаків).

ЛЕКЦІЯ 6. ПРАВОНАСТУПНИЦТВО У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

1. Поняття правонаступництва у міжнародному праві
2. правонаступництво держав стосовно міжнародних договорів
3. .Правонаступництво держав стосовно державної власності, державних архівів і державних боргів
4. правонаступництво України у зв'язку з припиненням існування СРСР

1.Поняття правонаступництва в міжнародному праві

Під міжнародним правонаступництвом розуміють перехід прав і обов'язків від одного суб'єкта міжнародного права (*правопередника*) до іншого (*правонаступника*) внаслідок виникнення або припинення існування держави або зміни її території. правонаступництво вважається одним з найдавніших інститутів міжнародного права. правонаступництво виникає:

- ✓ При розпаді федерації;
- ✓ При інших територіальних змінах (розпаді держави на дві і більше, злитті держави, входження території однієї держави до складу іншої);
- ✓ При соціальних революціях,
- ✓ При розпаді колоніальної системи.

Об'єктами правонаступництва можуть бути:

- ✓ Територія;
- ✓ Договори;
- ✓ Державна власність;
- ✓ Державні архіви;
- ✓ Державні борги;
- ✓ Членство в міжнародних організаціях¹.

Існують такі види правонаступництва:

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. С. 75

✓ *Повне* (універсальне) – коли до правонаступника переходять усі права й обов’язки правопопередника.

✓ *Неповне (часткове)* – коли до правонаступника переходить частина прав і обов’язків або тільки права чи обов’язки.

✓ *Відсутність правонаступництва (tabula rasa)* – коли новий суб’єкт міжнародного права відмовляється від прав усіх і обов’язків попередника, у тому числі не зв’язує себе його зобов’язаннями з міжнародних договорів.

На сьогодні основні питання правонаступництва держав урегульовані у двох універсальних договорах:

– Віденській конвенції про правонаступництво держав стосовно договорів від 23 серпня 1978 року (Україна приєдналась 17.09.1992)

– Віденська конвенція про правонаступництво держав стосовно державної власності, державних архівів і державних боргів від 8 квітня 1983 року (Україна приєдналась 17.11.1992)

Ці конвенції поки що не набрали чинності, тому їх норми застосовуються як міжнародні звичаї¹.

2. правонаступництво держав стосовно міжнародних договорів

Віденська конвенція 1978 року регулює правонаступництво тільки стосовно договорів, укладених у письмовій формі, і тільки лише між державами.

Конвенція закріплює такі правила правонаступництва стосовно договорів:

✓ У разі створення в результаті деколонізації нової незалежної держави діє принцип *tabula rasa*: нова держава не пов’язана з договорами, укладеними колишніми державами-метрополіями.

✓ Нова незалежна держава не зобов’язана зберігати який –небудь договір або ставати його учасником тільки тому, що в момент

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 55

правонаступництва цей договір був чинним щодо території-об'єкта правонаступництва.

✓ Нова держава може стати учасницею будь-якого багатостороннього договору, що мав чинність на території правонаступництва, шляхом повідомлення про правонаступництво.

Якщо частина території держави стає частиною території іншої держави, то стосовно цієї території:

✓ Договори держави-попередниці втрачають чинність.

✓ Договори держави- правонаступниці набувають чинності, крім випадків, коли застосування цих договорів було б несумісним із їхніми об'єктами і цілями.

При об'єднанні двох або декількох держав права і зобов'язання за їх договорами переходять до правонаступника, якщо сторони не встановили інше і якщо це не суперечить об'єктам і цілям договору¹.

3. Правонаступництво держав стосовно державної власності, державних архівів і державних боргів

Відповідно до Конвенції 1983 року *державна власність*- це майно, а також права й інтереси, що на момент правонаступництва належали відповідно до внутрішнього права держави-попередниці цій державі.

Державні архіви – це сукупність документів різного роду будь-якої давнини, зроблені або набуті державою-попередницею у ході її діяльності і належать державі на момент правонаступництва відповідно до її внутрішнього права та зберігаються під її контролем як архіви для різноманітних цілей.

Під *державним боргом* розуміють будь-яке фінансове зобов'язання держави стосовно іншої держави, міжнародної організації або будь-якого іншого суб'єкта міжнародного права, що виникли відповідно до міжнародного права.

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 56

Перехід власності, архівів і боргів при правонаступництві регулюється угодами між державою попередницею і державою-спадкоємницею. За відсутності угод діють такі правила:

1. При передачі частини території держави іншій державі до правонаступника переходять:

✓ Усе нерухоме майно, що знаходиться на відповідній території, а також рухоме майно, пов'язане з діяльністю держави на даній території;

✓ Частина архівів, що стосується відповідної території і необхідна для її нормального управління;

✓ Державний борг (у справедливій частині).

2. При створенні нової незалежної держави на території держави-попередниці до держави-правонаступниці переходять:

✓ Нерухоме майно, що знаходиться на її території, а також нерухомість, що належить державі-попередниці і знаходиться за кордоном;

✓ Архіви, що належать її території, а також частина інших архівів, необхідних для нормального управління; Державні борги до правонаступника не переходять.

3. При об'єднанні декількох держав в одну до правонаступника переходить уся власність держав-попередників, їх армія і борги.

4. При відділенні частини території від держави до правонаступника переходять:

✓ Нерухоме майно, що знаходиться на території, а також усе пов'язане з нею рухоме майно і частина іншого рухомого майна;

✓ Частина архівів, що стосується даної території, а також інші архіви, необхідні для управління нею;

✓ Державний борг (у справедливій частці).

5. При поділі держави, коли частини території утворюють дві або декілька держав - правонаступниць, до правонаступників переходять:

✓ Нерухоме майно, що знаходиться на їх території, а також рухома власність, що належить їй;

- ✓ Частина архівів, що стосується даної території, а також інші архіви, що мають безпосереднє відношення до неї;
- ✓ Державний борг (у справедливій частці)¹.

4.Правонаступництво України у зв'язку з припиненням існування СРСР

Україна в особі своїх вищих органів влади визначила правонаступництво в тих випадках, коли внаслідок міжнародного права це підлягає вирішенню одностороннім волевиявленням, а в інших випадках – шляхом укладання відповідних міжнародних угод.

Одностороннім волевиявленням установлені безперервність держави України, її територіальне наступництво в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. Тут же проголошувалися встановлення українського громадянства, територіальне верховенство республіки на всій її території, економічна самостійність і право здійснення зовнішніх відносин. У Декларації оголошувалося правонаступництво на свою частку в загальносоюзному багатстві, зокрема, в алмазному і валютних фондах, в золотому запасі. Подальшого розвитку ця тенденція набула в Законі України від 12 вересня 1991 року. При укладанні міжнародних договорів Україна виходила зі своїх національних інтересів.

✓ Угода про створення СНД містить гарантії держав – учасниць СНД з виконання міжнародних зобов'язань, що випливають із договорів і угод колишнього СРСР.

✓ Для вирішення проблем правонаступництва 20 березня 1992 року Радою глав країн СНД була створена комісія з правонаступництва відносно договорів, що становлять взаємний інтерес, державної власності, боргів і активів колишнього Союзу.

✓ 6 липня 1992 року між Україною, Вірменією, Білорусією, Казахстаном, Киргизією, Молдавією, Росією, Таджикистаном,

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. С. 57

Туркменистаном, Узбекистаном була підписана Угода про розподіл усієї власності колишнього Союзу за кордоном.

✓ 6 липня 1992 року між тими ж суб'єктами за участю України була підписана угода про правонаступництво стосовно державних архівів колишнього Союзу. Угодою передбачено перехід під юрисдикцію держав-учасниць СНД державних архівів колишнього СРСР, що знаходяться на їх території.

✓ У 1992-1994 роках були укладені двосторонні угоди між Україною, з однієї сторони, та Азербайджаном, Вірменією, Грузією, Казахстаном, Молдавією, Росією, Таджикистаном, Узбекистаном – з іншої, про врегулювання питань правонаступництва стосовно зовнішнього боргу колишнього Союзу¹.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с 80

ЛЕКЦІЯ 7. ТЕРИТОРІЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

1. Поняття і види правового режиму територій.
2. Юридична природа державної території і її склад.
3. Способи придбання державної території

1. Поняття і види правового режиму територій

У міжнародному праві під територією визнають різноманітні простори земної кулі з її сухопутною і водною поверхнею, надрами і повітряними просторами, а також космічний простір і небесні тіла, що знаходяться в ньому, тобто в розумінні міжнародного права територія не має нічого спільного з поняттям території в її природному значенні як середовища існування фауни і флори.

Територія в міжнародному праві відіграє важливу роль з позицій її належності або неналежності визначеному територіальному суверену (державі) або можливості використання її всіма державами – членами світового співтовариства. Звідси виділяють такі види територій:

✓ *Державна територія* – це територія, що правомірно перебуває під суверенітетом конкретної держави, над якою нею здійснюється територіальне верховенство.

✓ *Міжнародна територія* – це територія, на яку не поширюється суверенітет якоїсь держави. Таких територій небагато: відкрите море; міжнародний район морського дна – морське дно і його надра за межами континентального шельфу прибережних держав; повітряний простір за межами державних територій; Антарктида; космічний простір тощо. На практиці юридичний статус таких просторів визначається виключно нормами міжнародного права – звичаєвими і договірними. Наприклад, правовий статус відкритого моря закріплений у Конвенції про відкрите море 1958 року, міжнародного району морського дна – у Конвенції ООН з морського права 1982 року тощо

– *Територія зі змішаним режимом* – це територія, на якій діють одночасно як норми міжнародного права, так і норми національного законодавства прибережних держав. Міжнародні ріки, міжнародні протоки, що перекриваються територіальними водами прибережних держав, і міжнародні канали, що входять до складу територій прибережних держав.

– Своєрідним різновидом територій є *території з особливим міжнародним режимом* – демілітаризовані й нейтралізовані зони і зони миру (у разі їхнього встановлення). До складу цих територій можуть входити державні території, міжнародні території і території з міжнародним режимом одночасно: наприклад, архіпелаг Шпіцберген, Панамський і Суецький канали, Місяць тощо¹.

2.Юридична природа державної території і її склад

Державною територією, відповідно до міжнародного права, є частина земної кулі, що належить певній державі і в межах якої вона здійснює своє *територіальне верховенство*. З одного боку, державна територія є об'єктом власності, а з іншого – вона визначає просторову межу державної влади.

У Конституції України закріплено, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні й інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу (відповідно до ст.76 Конвенції ООН з морського права 1982 року, континентальний шельф прибережної держави містить в собі морське дно і надра підводних районів, що простираються за межі її територіального моря на всьому протязі природного продовження її сухопутної території до зовнішньої межі підводної окраїни материка або на відстань 200 морських миль (1 морська миля \cong 1,8 км) від вихідних ліній, від яких відміряється ширина територіального моря, коли зовнішня межа підводної окраїни материка не простирається на таку відстань»), виняткової (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу (ст..13 Конституції України).

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 108-109

Державна територія складається із сухопутної, водної і повітряної території, а також надр.

Сухопутною територією держави є вся суша в межах державних кордонів, острови і анклавні належно від їхнього місцезнаходження.

Водна територія держави містить в собі водні простори, що знаходяться на сухопутній території й островах (озера, ріки, канали, водоймища, а також внутрішні води і територіальне море.

Повітряна територія держави являє собою стовп повітря визначеної висоти і містить весь повітряний простір над її сухопутною і водною територіями.

Надра – частина земної кори, розташована нижче ґрунтового прошарку і дна водойм, що простирається до глибин, технічно доступних для геологічного вивчення і освоєння¹.

Тепер докладніше щодо кожного зазначеного виду державної території.

СУХОПУТНА ТЕРИТОРІЯ містить всю сушу незалежно від місця розташування її окремих складових частин. До поняття сухопутна територія входить **ОСТРІВ І АНКЛАВ**. *Острів*, відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 року, - це природно утворений простір суші, оточений водою, що знаходиться вище рівня води під час приливу. (За винятком скель.)

Анклав - частина території однієї держави, що оточена зі всіх боків сухопутною територією іншої держави і не має морського берега. Анклав є невід'ємною частиною території тієї держави, якій належить. На цей час відомі лише декілька анклавів: на території Швейцарії розташовані анклавні Бюзінген (ФРН) і Кампіоне – д'Італія (Італія), на території Нідерландів – Барле – Нассау, Барле – Хорті (Бельгія) і навпаки – Варле – Дус (Бельгія) у Нідерландах, іспанське місто Плівія розташоване у межах французького департаменту Східних Піренеїв і відділене від Іспанії французькою сухопутною територією. Існування анклавів зумовлює необхідність доступу до них, що звичайно

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 154

вирішується міжнародними угодами. *Напіванклав* – це територія однієї держави, відрізана частково сухопутною територією і частково морською територією іншої держави. У напіванклава є морський берег і до нього можливий доступ з боку моря (Калінінград і Калінінградська обл. Росії, що мають вихід до Балтійського моря; іспанські території Сеута і Мелілья, оточені територією Марокко, але які мають вихід до Середземного моря).

Ексклав — несуверенний регіон, відокремлений від основної території країни і оточений більш ніж однією державою (тобто не є анклавом). Чистий ексклав не є анклавом щодо інших держав, але є ексклавом щодо основної території країни¹¹. Ексклав, що має вихід до моря, називається напівексклавом.

Приклади:

- Арцвашен, що знаходиться на території Кедабекського району Азербайджану, адміністративно відноситься до марза Гегаркунік Вірменії.

- Автономну Республіку Нахічевань, що входить до складу Азербайджану, оточують Вірменія, Іран і Туреччина.

- Медвеже-Саньково, що знаходиться на території Гомельської області Білорусі, адміністративно відноситься до Брянської області Росії. Тобто Медвеже-Саньково є ексклавом Росії і анклавом Білорусі.

- Місто Славутич є ексклавом Київської області на території Чернігівської

- Сmt Коцюбинське на території Святошинського району міста Києва є ексклавом міста Ірпеня Київської області.

НАДРА – до них належать суцільні породи, породи, що перебувають в рідкому і газоподібному стані, у тому числі такі, що містять корисні копалини й енергетичні ресурси. Надра містять в собі не тільки підземні ділянки, але й дна водойм, континентального шельфу¹.

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. С. 154

ВОДНА ТЕРИТОРІЯ ДЕРЖАВИ складається з внутрішніх морських та інших вод і територіальних вод (територіального моря).

Внутрішні морські води – це моря, повністю оточені сушею однієї і тієї держави (Аральське море в колишньому СРСР. Зараз - Узбекистан та Казахстан); а також моря, узбережжя яких і обидва береги з'єднанні з іншим морем або океаном, знаходяться в межах однієї держави (Біле море); води морських портів і рейдів; морські бухти, лимани і затоки, береги яких належать одній державі. До внутрішніх вод належать також води рік і озер, що обмивають береги однієї держави.

Територіальне море – у п.1.ст.2 Конвенції ООН з морського права 1982 року визначається як «морський пояс, який прилягає» до сухопутної території держави. Відповідно до цього міжнародно-правового акта кожна держава вправі встановлювати ширину свого територіального моря до межі, що не перевищує 12 морських миль і відмірюється від вихідних ліній. (Вихідна лінія – це лінія найбільшого відливу уздовж берега, зазначена на офіційно визнаних прибережною державою морських картах значного масштабу). У разі відсутності відливів (Чорне море, наприклад) ширина територіального моря відміряється від берегової лінії. За наявності атолів або островів, оточених рифами, для виміру ширини територіального моря використовується звернена до моря лінія рифу при найбільшому відливі¹.

Кожна держава має право встановлювати ширину свого територіального моря по межі, що не перевищує 12 морських миль.

із 134 прибережних держав, 78 встановили 12-мильну зону (в т.ч., Росія, Україна, Польща, Болгарія, Румунія, Куба, Франція, Іспанія, Португалія та ін..) 5 держав – у 6 миль (Греція, Туреччина), 2 держави – у 4 милі – (Норвегія, Фінляндія), 20 держав – 3 милі (Великобританія, ФРН, Нідерланди, Данія, Австралія та ін.)

¹ Міжнародне публічне право: підручник за ред. В.М. Репецького. С. 218

Водночас, є держави, які встановили ширину територіального моря, що перевищує ліміт, установлений Конвенцією ООН з Морського права 1982 р. (Нігерія – 30 миль, Камерун, Танзанія – 50 миль, Мавританія – 70 миль).

У п.1.ст.2 Конвенції ООН з морського права зазначено, що на територіальне море поширюється суверенітет прибережної держави. Він поширюється також на повітряний простір над територіальним морем, на його дно і надра.

ПОВІТРЯНА ТЕРИТОРІЯ ДЕРЖАВИ. Слід зазначити, що верхня межа повітряного кордону, яка відокремлює державну територію від космічного простору, що є міжнародною територією, дотепер конвенційно не визначена. У законодавстві України це питання також не врегульовань. Існує звичаєва норма міжнародного права, відповідно до якої верхня межа повітряної території держави знаходиться на висоті 100 – 110 км над рівнем моря, оскільки саме на такій висоті розміщені мінімальні точки орбіт штучних супутників Землі (якщо нижче, то космічні апарати згорають у повітряних шарах атмосфери). Правовий режим свого повітряного простору установлює виключно сама держава. Але держави на засадах взаємності і за взаємною згодою беруть на себе зобов'язання щодо польотів на їх територію і через їх територію іноземних апаратів. Ці зобов'язання врегульовуються повітряним правом¹.

Під *умовною (квазі) територією* держави в міжнародному праві розуміють територію її дипломатичних представництв, розташованих у закордонних державах, територію торгових суден у відкритому морі, повітряних суден і космічних апаратів, що несуть прапор або знак якоїсь держави.

Демілітаризована територія – це така частина державної території, відносно якої дана держава прийняла міжнародне зобов'язання скоротити або не мати в її межах військових укріплень і споруд, певних видів озброєнь і

¹ Міжнародне публічне право: підручник за ред. В.М. Репецького. – с. 218

збройних сил. Такі території створюються на основі міжнародних договорів з метою забезпечення міжнародної безпеки. У своєму обсязі демілітаризація може бути повною або частковою. Повна демілітаризація зводиться до заборони використання даної території у військових цілях. Часткова – полягає в тому, що на такій території реалізується один або декілька заходів: ліквідація військових об'єктів, заборона будівництва нових, обмеження контингенту збройних сил тощо. Згідно з багатостороннім Паризьким договором від 9 лютого 1920 року, до якого в 1935 приєднався СРСР, демілітаризованою територією є архіпелаг Шпіцберген, що перебуває під суверенітетом Норвегії. Цілком демілітаризовані на підставі міжнародних угод Місяць та інші небесні тіла¹.

Нейтралізована територія - поняття більш ширше, ніж демілітаризована. Під нею розуміють встановлення міжнародними угодами такого статусу території, при якому забороняється її використання як театру воєнних дій або як бази для ведення воєнних дій. Прикладом такої території є Магелланова протока, що договором між Аргентиною і Чилі від 23 липня 1881 року оголошена «нейтралізованою назавжди». Договором між США і Панамою від 7 вересня 1997 року Панамський канал оголошений « постійно нейтральним».

СПОСОБИ ПРИДБАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТЕРИТОРІЇ

А. Одним з перших «легальних» способів придбання земель були способи, пов'язані з епохою великих географічних відкриттів. Тоді як правова підстава для приєднання нових земель з'явився титул «первинного присвоєння» (держава приєднує всі відкриті нікому не належні території; відкриття Колумба). Такий спосіб придбання території одержав найменування *окулярної окупації* (не плутати з воєнною окупацією), тобто приєднання всього того, що бачив першовідкривач. Пізніше було визнано, що сам по собі факт окулярної окупації, який обмежувався тільки публічним оголошенням про

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 114

відкриття земель (нотифікацією), не може створювати титулу на такі землі. У міжнародному праві з'явилась вимога *ефективної окупації*, тобто практичного, господарського освоєння таких земель. Незважаючи на те, що таке придбання територій супроводжувалося повним ігноруванням інтересів корінного населення, така практика тривала сторіччями і набувала нових форм. Протягом 15-19 сторіч найбільш розвинені капіталістичні держави захопили і оголосили своїми володіннями величезні простори Африки, Азії, Америки і Австралії, встановивши там колоніальний режим.

Б. Акреція - спосіб придбання території, що полягає у встановленні державою суверенітету над новоутвореними ділянками суші (найчастіше островів), які з'явилися в результаті природних катаклізмів, або антропогенної діяльності людини.

В. Цесія (поступка території) – передання території однієї держави іншій за згодою між ними. За загальним правилом цесія передбачає укладення між державами міжнародного договору щодо передачі території. Існує 2 види цесії:

- 1) відплатна (купівля-продаж території, обмін територіями)
- 2) безвідплатна (дарування території)

Прикладом цесії може бути поступка в 1867 році Росією США Аляски. США в 1803 році купили у Франції Луїзіану, а в 1916 році у Данії групу Антильських островів. У 1946 році СРСР поступився Афганістану частиною водної території Амудар'ї.

Міжнародному праву відомі випадки *подвійної цесії, або обміну територіями*. Зокрема, у 1999 році прийняте рішення про обмін територіями між Україною і Молдовою (в районі Одеської обл.).

У більшості держава обов'язковою умовою для здійснення цесії проведення плебісциту з цього питання (референдуму). Плебісцит може проводитись як на підставі внутрішньодержавного акту, так і відповідно до міжнародного договору. У 1944 році Ісландія на основі плебісциту вийшла з Датського королівства і стала незалежною республікою. У 1967 році через

плебісцит був вирішений спір між Іспанією та Британією щодо Гібралтару.(+ ст. 73 КУ – питання про зміну території України вирішує виключно Всеукраїнський референдум)¹

Г. Ад'юдикація – спосіб зміни державної території, що відбувається відповідно до рішення міжнародного арбітражу, Міжнародного суду або міжнародної конференції. Наприклад Потсдамська Конференція 1945 р. північну частину Східної Пруссії було включено до складу СРСР (Кенігсберг – Калінінград), а південну частину – до Польщі.

З точки зору МП, будь-які способи зміни державної території, пов'язані із застосуванням або погрозою силою мають назву. Агресія не може бути виправдана жодними міркуваннями будь-якого характеру, будь то політичного, економічного, військового чи іншого, і є злочином проти міжнародного миру та безпеки людства.

Поняття агресії включає як обов'язковий ознака першості або ініціативи (застосування якою-небудь державою збройної сили першим).

Види агресії:

Анексія (лат. *annexio* — приєднання) — це акт насильницького приєднання державою всієї або частини території іншої держави в односторонньому порядку. За міжнародним правом анексія — один з видів агресії і спричиняє міжнародно-правову відповідальність.

Анексію слід відрізнити від окупації, (від лат. *occupatio* — загарбання) — зайняття збройними силами однієї держави частини або всієї території іншої держави без отримання суверенних прав на неї. яка сама по собі не призводить до зміни юридичної належності території.

Інтервенція (лат. *interventio* — втручання) — у міжнародному праві насильницьке втручання однієї чи кількох держав у внутрішні справи іншої держави, спрямоване проти її територіальної цілісності або політичної незалежності.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 118

Розрізняють збройну, економічну, дипломатичну інтервенцію. Найнебезпечнішою формою для миру і незалежності країни, що стала об'єктом посягання, є збройна інтервенція, тобто збройне втручання, яке розглядається як агресія. Держава, що піддалася інтервенції, має право боротися проти неї всіма доступними їй засобами, а також вимагати покладання відповідальності на державу, котра здійснює інтервенцію.

Також розрізняють інтервенції

- індивідуальну та колективну — залежно від кількості держав-інтервентів,

- відкриту, при якій відбувається вторгнення збройних сил на територію іноземної держави, і приховану (замасковану). Прихована інтервенція може виявлятися у різних формах: фінансування антиурядових груп, організація громадянської війни всередині країни, засилання збройних банд або найманців тощо, прийняття різноманітних заходів, спрямованих на підрив економіки країни.

ЛЕКЦІЯ 8 РЕЖИМ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

1. Державні кордони
2. Визначення лінії державного кордону
3. Режим державного кордону

1. Державні кордони

Державний кордон – позначена на картах і закріплена маркуванням на місцевості лінія та вертикальна площина, що проходить по ній і визначає зовнішні межі державної території (сухопутної, водної, повітряної та надр).

Закон України «Про державний кордон України» визначає державний кордон як лінію і вертикальну поверхню, яка проходить по цій лінії, що визначає кордони території України – суші, вод, надр, повітряного простору.

Державний кордон не тільки встановлює просторові межі державної території, але й межі дії державної влади. Належним чином закріплені і визнані державні кордони підтверджують право держави (титул) на дану територію. Сучасне міжнародне право забороняє односторонні, а тим більш насильницькі дії, пов'язані із зміною кордонів, але воно не виключає можливості зміни кордонів шляхом укладання міжнародних угод і відповідно до принципів міжнародного права¹.

За способами встановлення розрізняють кордони:

✓ *Астрономічні* – вони проходять по меридіанах і паралелях (кордон між КНДР і Південною Кореєю проходить по 38-й паралелі та 40% кордонів в Африці);

✓ *Орографічні (природні)* – проходять по місцевості з урахуванням її рельєфу (річки, хребти, береги озер) такі кордони є між більшістю суміжних держав);

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 155

✓ *Геометричні* – вони прокладаються шляхом нанесення прямих ліній без врахування рельєфу місцевості (більшість таких кордонів існує в Африці: між Єгиптом і Суданом, між Єгиптом і Лівією...; вони проходять між Аляскою та Канадою)¹.

Залежно від місця проходження існують :сухопутні, водні і повітряні кордони.

✓ *Сухопутні кордони* встановлюються на основі Договорів між суміжними державами і відповідно до цих договорів позначаються на місцевості;

✓ *Водні кордони* поділяються на річкові, озерні, кордони інших водойм і морські.

Кордони на ріках устанавлюються за згодою між прибережними державами: на судноплавних ріках – по середині головного фарватеру або по тальвегу (лінії найбільших глибин), на несудохідних – по середині русла ріки. На озерах і інших водоймах – по прямій лінії, що з'єднує виходи сухопутного кордону до берегів озера або іншого водоймища.

Морськими кордонами держави є зовнішні межі її територіального моря або лінія розмежування територіальних морів суміжних або протилежних держав.

✓ *Повітряними кордонами* державної території є бокові і висотні межі її повітряного простору. Боковою межею повітряного простору є вертикальна площина, що проходить по сухопутній і водній лініям державного кордону. Висотні межі державного кордону обмежуються 110-115 км.

2. Визначення лінії державного кордону

Визначення лінії державного кордону відбувається між зацікавленими державами у договірному порядку і проходить у два послідовних етапи:

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 114-115

Делімітація – це визначення в договірному порядку загального напрямку проходження лінії державного кордону відповідно до характерних ознак рельєфу з обов'язковим позначенням її на картах, схемах і планах.

При делімітації складається докладний опис проходження лінії кордону, що виключає двояке тлумачення, із занесенням її на карти і схеми за спеціальними природними або штучними орієнтирами (річками, струмками, хребтами тощо). Делімітаційна карта підлягає підписанню сторонами і скріпленню гербовими печатками договірних сторін. В Україні проведена делімітація кордонів з усіма суміжними державами.

Демаркація – це проведення лінії державного кордону на місцевості з позначенням її спеціальними прикордонними знаками (пірамідами, стовпами, буями, маяками тощо). Роботи з демаркації проводяться під контролем представників суміжних держав і здійснюються прикордонними військами. При демаркації складаються протокол з детальним описом лінії кордону на місцевості зі схемами, фотографіями й описом кожного прикордонного знака. Повітряні і підземні кордони не позначаються.

У разі виникнення необхідності уточнення територіальних кордонів суміжних держав проводиться редемаркація. Редемаркація здійснюється шляхом перевірки раніше демаркованого кордону з відновленням і ремонтом раніше встановлених прикордонних знаків¹.

3.Режим державного кордону

Більшість держав контролює перетин своїх кордонів. Люди і транспорт можуть перетинати кордон тільки в суворо визначених місцях - прикордонних переходах. Для перетину кордонів багатьох країн потрібна в'їзна віза - документ, що дозволяє іноземцю доступ на територію певної держави. При перетині кордону людина проходить візовий, паспортний і митний контроль.

Деякі держави не вимагають візи для в'їзду на свою територію. Така ситуація відома як безвізовий режим. Державні кордони деяких держав

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 116

можуть перетинатися вільно, контроль на кордонах відсутня. Такі, наприклад, межі між країнами, що входять в шенгенську угоду.

Для забезпечення недоторканності державних кордонів і, відповідно, своєї території на кордоні держава встановлює певний режим, який називають *режимом державного кордону*. Відповідно до Закону України «Про державний кордон України» *режим державного кордону* України розуміється як порядок перетинання державного кордону України, плавання і перебування українських та іноземних невійськових суден і військових кораблів у територіальних водах і внутрішніх водах України, утримання державного кордону України, провадження різних робіт, промислової та іншої діяльності на державному кордоні України.

Залізничне, автомобільне, морське, повітряне сполучення через державний кордон України здійснюється в *пунктах пропуску*, установлюваних Кабінетом Міністрів України відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України. Пункт пропуску – це спеціально виділена територія, де здійснюється прикордонний, митний і інші види контролю через Державний кордон осіб, вантажів та іншого майна.

ЛЕКЦІЯ 9. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ АРКТИКИ ТА АНТАРКТИКИ. МІЖНАРОДНІ ТА БАГАТОНАЦІОНАЛЬНІ РІКИ

1. Міжнародні ріки, їх правовий режим
2. Правовий режим Арктики
3. Правовий режим Антарктики

1. Міжнародні ріки, їх правовий режим

Багатонаціональні ріки – це ріки, у використанні яких зацікавлені винятково прибережні держави. Такі ріки не використовуються або використовуються дуже обмежено для міжнародного судноплавства, зазвичай, не мають виходу до моря. Їхній режим регулюється винятково угодами прибережних держав. Такі ріки – Одер, Вісла, Тиса, Дністер¹.

До *міжнародних* належать ріки, які протікають територією декількох держав, мають безпосередньо вихід до моря і використовуються в інтересах інтенсивного торговельного судноплавства, наприклад, Дунай, Рейн у Європі; Нігер, Конго в Африці; Амазонка і Ла-Плата в Америці. Міжнародно-правові проблеми таких рік зводяться до забезпечення свободи судноплавства щодо них. Вони відкриті, зазвичай, для торгового судноплавства як прибережних, так і неприбережних держав, і закриті, як правило для проходу військових суден неприбережних держав, зокрема, Дунай і Нігер. З метою ефективного виконання адміністративних обов'язків з управління такими ріками, а також їх господарського використання прибережними державами створюються спеціальні річкові комісії, зокрема, Рейнська комісія, що складається з представників Франції, ФРН, Швейцарії, а також Дунайська комісія, що складається з представників прибережних держав. З метою співробітництва заінтересованих держав в гармонійному і безпечному використанні таких рік міжнародна практика виробила єдиний підхід, що полягає в розробці і підписанні угод, що регулюють порядок використання конкретної

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів – с. 156

міжнародної ріки або озера. Це, зокрема, Конвенція про режим судноплавства на Дунаї 1948 року; Угода про Міжнародну комісію з охорони ріки Рейн від забруднення 1963 року; Договір про басейн ріки Ла – Плата 1969 року; Договір про співробітництво в Амазонії 1978 року тощо. Угоди, що регламентують порядок використання міжнародних рік, стосуються тільки конкретних рік і не мають універсального характеру. Правда, певні кодифікаційні роботи ведуться. У 1966 році були прийняті Гельсінські правила використання вод міжнародних рік. Велика робота з узагальнення договірної і арбітражної практики проведена Комісією міжнародного права ООН.

Виходячи з того, що Україна є придунайською державою, особливий інтерес становить розгляд міжнародно-правового режиму однієї з найбільших міжнародних рік Європи – Дунаю. Уперше свобода судноплавства по Дунаю була проголошена Паризьким мирним договором 1856 року. З метою регулювання судноплавства по Дунаю був заснований спеціальний орган Європейська Дунайська комісія, до якої ввійшли представники Австрії, Великобританії, Пруссії, Росії, Сардинії, Туреччини і Франції. Основну роль в ті часи у визначенні правового режиму ріки відігравали непридунайські держави.

Суттєвий вплив на сучасну міжнародну регламентацію судноплавства по Дунаю мали правові наслідки Другої світової війни. У 1948 році в Белграді була підписана Болгарією, Угорщиною, Румунією, СРСР, УРСР, Чехословаччиною, і Югославією Конвенція про режим судноплавства по Дунаю. У 1960 році до неї приєдналася Австрія. Конвенція зобов'язує придунайські держави утримувати свої ділянки Дунаю в судноплавному стані та не створювати перешкод для його здійснення іншими державами (ст.3). Плавання по Дунаю військових кораблів придунайських країн за межами країни, прапор якої несе корабель, може здійснюватися тільки за домовленістю між заінтересованими придунайськими державами (ст.30). Судноплавство по річці військових кораблів не придунайських держав заборонено.

Для дотримання умов плавання по Дунаю була створена Дунайська комісія. Нині Дунайська комісія розташовується в Будапешті. До компетенції Дунайської комісії, що є юридичною особою з усіма повноваженнями, входить контроль за дотриманням постанов Конвенції, встановлює єдину систему навігаційної колійної обстановки на судноплавній частині Дунаю (видання довідників, навігаційних карт, атласів тощо), проводить уніфікацію правил річкового нагляду тощо.

2.Правовий режим Арктики

Арктика - частина земної кулі, обмежена Північним полярним колом, що містить окраїни материків Євразія і Північна Америка, а також Північний Льодовитий океан. Територія Арктики поділена між США, Канадою, Данією, Норвегією і Росією на полярні сектори. Система північних полярних секторів установилася з ініціативи Канади і СРСР (наразі, Росія), що володіють найбільшими приполярними узбережжями, їхньою верхньою точкою є Північний полюс, а точками основи – виходи національного кордону до морського узбережжя Північного Льодовитого океану. США та Норвегія не поділяють позиції Канада та Росії щодо секторальної системи, в цьому їх підтримує Данія (суверен о.Гренландія). Ці держави відстоюють позицію, що за межами територіальних вод в Арктиці має діяти свобода відкритого моря¹.

Постановою Президії ЦВК СРСР від 15 квітня 1926 року проголошуються територією Радянського Союзу усі як відкриті, так і здатні бути відкритими надалі землі й острови, розташовані в Північному Льодовитому океані, до півночі від узбережжя СРСР до Північного полюса між меридіанами 32° східної довготи і 168° західної довготи, крім земель і острова архіпелагу Шпіцберген, що належить Норвегії за міжнародним договором від 9 лютого 1920 року.

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 156

Канада в 1921 році офіційно нотифікувала Данію про те, що всі землі і острів до півночі від канадської континентальної частини підпадають під суверенітет Канади.

Стосовно морських просторів Арктики діють норми міжнародного морського права (Конвенція ООН з морського права 1982 року). У районі Арктики встановлене вільне судноплавство, крім того можливі стоянки військових підводних кораблів, що мають ядерну зброю. Приполярні держави встановлюють дозвільний порядок ведення господарської діяльності в районі полярного кола, правила охорони навколишнього середовища тощо¹.

Договір про Шпіцберген від 9 лютого 1920 року встановлює статус цього архіпелагу. Відповідно до договору Шпіцберген є демілітаризованою і нейтралізованою територією, що перебуває під суверенітетом Норвегії. Договором також передбачається вільний доступ на острови і води архіпелагу громадян усіх держав – учасниць договору для проведення господарської, наукової діяльності. Новий імпульс співробітництву з арктичних питань був даний у вересні 1996 року, коли 8 арктичними державами (Данія, Ісландія, Канада, Норвегія, Росія, США, Фінляндія, Швеція) на підставі підписаної в Оттаві декларації була створена нова регіональна міжнародна організація – Арктична Рада, основними цілями якої є здійснення співробітництва арктичних держав із загально арктичних питань за активної участі корінних народів півночі. Неарктичні держави можуть брати участь у діяльності Арктичної Ради як спостерігачі.

3. Правовий режим Антарктики

Антарктика – це материк Антарктида, розташований навколо Південного полюса землі, що обмежений із півночі 60° південної широти і включає прилягаючі до нього шельфові льодовики і прилягаючі моря. Антарктида була відкрита в 1818-1821 роках під час експедиції російських судів під командуванням М.П.Лазарєва і Ф.Ф.Беллінсгаузена.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 119

Правовий режим Антарктики визначається Вашингтонським договором від 1 грудня 1959 року, що спочатку був підписаний 12 державами. Договір про Антарктику має безстроковий і відкритий характер, тобто до нього може приєднатися будь-яка держава за згодою договірних сторін. За цим договором Антарктика оголошена демілітаризованою і нейтралізованою територією. Там не можна проводити ядерні випробування і здійснювати викидання радіоактивних відходів. Встановлено свободу наукових досліджень і співробітництва. Спостерігачі і науковий персонал станцій в Антарктиці перебувають під юрисдикцією держави, що направляє. Води Антарктики є відкритим морем¹. У зв'язку з припущенням, що надра континенту містять мінерали, багато держав заявили територіальні претензії і Антарктиці. Для вирішення ситуації 4 жовтня 1991 року в Мадриді на спеціальній Консультативній нараді був підписаний Протокол про охорону навколишнього середовища, що практично став складовою частиною Договору про Антарктику. Ним заморожувалися всі геологорозвідувальні роботи в Антарктиці на 50 років, а сама вона оголошувалася міжнародним заповідником. Україна має на цьому материка науково-дослідну станцію «Академік Вернадський» (колишню «Фарадей»), розташовану на острові Галіндес, подаровану Великобританією²

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 120

² Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 156

ЛЕКЦІЯ 10. НАСЕЛЕННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

1. Міжнародно-правове регулювання питань громадянства.
2. Множинне громадянство і безгромадянство
3. Міжнародно-правове регулювання статусу іноземців.
4. Міжнародно-правове регулювання статусу біженців, переміщених осіб та вимушених переселенців.
5. Політичний притулок, його види та умови надання.

1. Міжнародно-правове регулювання питань громадянства

Населення – це сукупність індивідів, які постійно чи тимчасово проживають на території певної держави і підпадають під дію її юрисдикції.

Населення будь-якої держави складається з таких основних категорій осіб:

- громадяни або піддані;
- іноземні громадяни;
- особи без громадянства.

Крім цього, можуть виділятися проміжні групи населення, наприклад, особи з множинним (поліпатриди), в т.ч. подвійним (біпатриди) громадянством. Однак, необхідно розуміти, що поліпатриди та біпатриди матимуть специфічний статус лише у випадку перебування на території однієї з держав, громадянство яких вони мають. У випадку перебування на території третіх держав їхній правовий статус нічим не відрізнятиметься від статусу інших іноземців з одним громадянством.

До складу населення певної країни не включаються фізичні особи з міжнародними імунітетами, наприклад, персонал дипломатичних представництв та консульських установ, глави іноземних держав та урядів тощо, оскільки вони не підпадають під юрисдикцію держави перебування¹.

¹ Міжнародне публічне право: підручник за ред. В.М. Репецького. – с. 125

Залежно від часу перебування на території держави фізичні особи поділяються на резидентів, які постійно проживають на її території країни, і нерезидентів, які перебувають на ній тимчасово. Критерії віднесення певної особи до числа резидентів чи нерезидентів визначаються національним законодавством, як правило, податковим.

Громадянство як правова категорія – це інститут внутрішнього конституційного права держави, норми якого містяться, як правило, в конституціях та спеціальних законах про громадянство. При врегулюванні відносин громадянства держава не повинна порушувати не лише права та свободи людини і громадянина, а й суверенні права інших держав. Так, в Україні прийнятий і діє Закон України від 18.01.2001 р. “Про громадянство України”. Цей Закон розроблений з урахуванням міжнародних стандартів і містить численні відсилки до міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України.

Громадянство – це стійкий правовий зв’язок між фізичною особою та державою, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов’язках.

Громадянство як стійкий правовий зв’язок держави та громадянина є, з одного боку, невід’ємним правом людини, а з іншого – необхідним атрибутом державного суверенітету. Міжнародно-правове значення інституту громадянства полягає, перш за все, у тому, що він є підґрунтям більшості внутрішньодержавних та міжнародно-правових механізмів захисту прав людини і громадянина, тому при вирішенні питань реалізації прав і свобод на національному та світовому рівнях необхідно розв’язувати на цих рівнях і проблеми громадянства¹.

Законодавство більшості країн світу передбачає два порядки набуття громадянства – загальний та винятковий.

Способами набуття громадянства у загальному порядку є:

Філіація (набуття громадянства за народженням).

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 132-133

Виділяють дві форми філіації:

За принципом крові — дитина отримує громадянство від батьків незалежно від місця народження, якщо його батьки (або один з батьків) мають громадянство даної країни.

Jus sanguinis (лат. *Jus sanguinis* - право крові) - юридичний термін, що закріплює право отримання громадянства тієї чи іншої держави (практикуючого юс сангвініс) тільки особам, які мають расові, мовні та етнокультурні риси титульної національності. Історично юс сангвініс набуло поширення в мононаціональних державах Європи без значних процесів змішання (метисації) різних груп населення. Особливу популярність юс сангвініс набуло в Німеччині ХХ століття, коли в країні поширилися націоналістичні ідеї переваги арійської раси і прагнення очистити країну від різних меншин. У наші дні юс сангвініс діє в Ізраїлі.

На противагу юс сангвініс існує також юс солі (*Jus soli*), яка набула поширення у Франції, а також в іммігрантських країнах (США, Канада та ін.). В даний час більшість країн світу використовують обидва принципи в поєднанні в залежності від ситуації.

За принципом ґрунту (землі) — дитина отримує громадянство держави, на території якої народилась.

Jus soli (лат. *Jus soli*, юс солі, буквально «право землі») - юридичний термін, що закріплює право отримання громадянства тієї чи іншої держави, практикуючого юс солі, особам, які народилися на території цієї держави, незалежно від їх расової, національної або мовної приладдя. Історично юс солі набув поширення в державах зі значними процесами змішання (метисації) різних груп населення, які заселяли ту чи іншу територію (наприклад, Франція з її романо-кельтско-німецьким населенням) і іммігрантських країнах (США, Канада і т. Д.), де це право часто закріплює конституція. На противагу юс солі

існує також юс сангвініс (jus sanguinis), що набув поширення в Німеччині, а потім і інших мононаціональних країнах Європи¹

Натуралізація – це індивідуальний прийом у громадянство за клопотанням зацікавленої особи.

Порядок прийняття до громадянства України визначений в ст. 9 Закону України «Про громадянство України» [1].

Іноземець або особа без громадянства можуть подати клопотання про прийняття до громадянства, яке може бути задоволене за таких умов:

1. визнання і дотримання Конституції України та законів України;
2. подання декларації про відсутність іноземного громадянства (для осіб без громадянства) або зобов'язання припинити іноземне громадянство (для іноземців);
3. безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років;
4. отримання дозволу на імміграцію;
5. володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування;
6. наявність законних джерел існування.

Положення, передбачені пунктами 3-6 частини не поширюються на осіб, які мають визначні заслуги перед Україною, і на осіб, прийняття яких до громадянства України становить державний інтерес для України.

Винятковий порядок набуття громадянства, як правило пов'язаний з територіальними змінами, масовим переселенням людей та з іншими подібними подіями. Винятковий порядок при цьому діє протягом певного терміну, стосується певного кола осіб і регулюється спеціальними міжнародно-правовими або внутрішніми актами. Винятковими способами набуття громадянства є:

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 134

Оптація. (від лат. Optatio - бажання, вибір; англ. Choice of citizenship, optation) - вибір громадянства особами, які мають подвійне громадянство, або проживають на території, яка змінила державну приналежність. У широкому сенсі оптація означає право вибору громадянства за будь-якої причини і є винятком із загального порядку набуття громадянства.

При територіальних змінах право оптації виникає в наступних випадках:

- виникнення нової держави шляхом відділення її від іншої держави;
- розпад однієї держави на кілька нових держав;
- перехід частини території однієї держави відповідно до міжнародного договору під суверенітет іншої держави¹.

Трансферт.

Автоматична зміна громадянства населення будь-якої території у зв'язку з передачею території, на якій воно проживає, однією державою іншій. Сучасне міжнародне право не допускає автоматичної зміни громадянства поза волею індивіда. Однак трансферт мав місце в декількох випадках як виняток. Так, рішенням Берлінської конференції керівників великих держав 1945 року було передбачено переселення в Німеччину німецького населення, яке залишилося у Польщі, Чехословаччині й Угорщині.

Наприклад, взаємний обмін грецьких підданих Туреччини на мусульманських підданих Греції (за деякими винятками) по одному з підсумкових документів, підписаних в ході Лозаннської конференції 1922-1923 рр.

Відновлення в громадянстві може відбуватися двома шляхами: за допомогою реінтеграції або репатріації

Реінтеграція. - поновлення особи у громадянстві у разі його втрати або попереднього виходу з громадянства. В цілому, суть реінтеграції полягає у спрощеній процедурі відновлення громадянства, та, якщо окремо передбачено

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 135

нормативними актами держави, різноманітна допомога у набутті звичного для особи соціального статусу.

Відповідно до Закону України, особа, яка після припинення громадянства України, не набула іноземного громадянства і подала заяву про поновлення громадянства України, реєструється громадянином України, незалежно від того проживає вона постійно в Україні чи за кордоном.

Особа, яка після припинення громадянства України набула іноземного громадянства, повернулася в Україну на постійне проживання, подала заяву про поновлення у громадянстві України, за наявності підстав, передбачених законодавством, реєструється громадянином України. Реінтеграція має індивідуальний характер, на відміну від репатріації, що характеризується колективною ознакою.

Репатріація – це відновлення громадянства шляхом повернення в країну свого громадянства певної групи осіб, які опинилися внаслідок різних обставин на території інших держав. Особливістю репатріації є те, що вона є переселенням з правом добровільного вибору громадянства. Проблема репатріації була актуальною після Другої світової війни, коли із Німеччини поверталися на батьківщину сотні тисяч військовополонених, примусово гнаних на роботи цивільних осіб тощо. При цьому частина з них відмовлялася повертатися в свої країни, приймала громадянство або на інших умовах оселялася в державах Європи, Америки¹.

Закріплене в законодавстві багатьох країн, в тому числі і України, положення про **надання громадянства** є насамперед формальним вираженням вдячності і поваги особі за певні заслуги загальнозначущого характеру. Зокрема. У 1792 році французьке громадянство було надане 18 видатним державним і суспільним діячам-іноземцям: президенту Дж. Вашингтону, англійському вченому, юристу І.Бентаму, німецькому поету Ф.Шиллеру та ін. В той час надання громадянства мало символічний характер

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 135

і не тягло юридичних наслідків, зокрема, не створювало прав і обов'язків між таким громадянином і державою. Водночас такій особі не потрібно візи для перетинання кордону держави, громадянином якої він є. У наш час надання громадянства має найчастіше політичний характер і є єдиним громадянством індивіда.

Припинення громадянства може здійснюватися в трьох формах:

- 1) автоматична втрата громадянства;
- 2) вихід з громадянства;
- 3) позбавлення громадянства.

Експатріація (від лат. Ex - з і patria - батьківщина, вітчизна) - тимчасове або постійне видворення людини за межі країни (своєї географічної чи культурної батьківщини), зазвичай поєднане з позбавленням громадянства. Під експатріація, в міжнародному публічному праві також розуміють припинення громадянства за бажанням особи. Особа, піддана експатріації іменується експатріантів.

2. Множинне громадянство і безгромадянство

Множинне громадянство (поліпатризм) – це правове становище фізичної особи, яка одночасно перебуває у громадянстві двох чи більше держав.

Найбільш поширеним різновидом поліпатризму є подвійне громадянство (біпатризм), тобто перебування особи одночасно у громадянстві двох держав.

Виникнення стану множинного громадянства може бути обумовлене дією таких причин:

- колізія законодавства двох чи більше держав, кожна з яких закріплює за певною особою її громадянство.
- самостійне набуття громадянином однієї держави громадянства іншої держави в порядку натуралізації з наступним визнанням першою державою права цієї особи на друге громадянство;
- офіційний дозвіл громадянину набути громадянство іншої держави із збереженням першого громадянства.

· відновлення у громадянстві особи, раніше позбавленої громадянства із збереженням за нею громадянства іншої держави, яке вона набула за цей час¹.

Подвійне громадянство в міжнародній практиці інших держав світу також не є поширеним. Як правило, воно застосовується на основі особливого договору між двома країнами, пов'язаними історичними узами. Договори про подвійне громадянство діють, зокрема, між Великобританією і країнами британської Співдружності, між Францією і Канадою, Іспанією і ібероамериканськими країнами, Італією і Аргентиною, Португалією і Бразилією. Ряд держав-метрополій в знак виконання боргу правонаступника визнають подвійне громадянство з незалежними державами, які входили до їх складу, а в деяких випадках продовжують вважати своїми громадянами. Наприклад, у Великій Британії громадяни Ірландії досі вважають британськими підданими, хоча Ірландія, багато десятиліть існуюча як суверенна, незалежна держава взаємністю Великобританії не відповідає. Громадяни Іспанії мають право отримувати громадянство латиноамериканських країн без втрати свого іспанського паспорта [6].

Два громадянства можна отримати по праву народження від батьків - громадян різних держав, по «праву ґрунту» (Jus soli), за фактом народження. Це право діє в невеликій кількості країн за межами Європи - Аргентина, Барбадос, Бразилія, Канада, Казахстан, Колумбія, Ямайка, Мексика, Пакистан, Перу, США, Уругвай, Туреччина. Ніде в Європі це право не діє. Крім того, можна придбати громадянство в ході натуралізації, на основі заяви [7] [8].

Росію в даний час договір про подвійне громадянство пов'язує виключно з Таджикистаном. Законопроект про подвійне громадянство між Україною і Росією так і залишився проектом [6]. У Росії, відповідно до Федерального закону «Про військовий обов'язок і військову службу», громадяни Росії, які постійно проживають за кордоном, звільнені від військового обліку.

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 146

При поверненні громадянства Литви особи, які втратили литовське громадянство у віці до 18 років, не зобов'язані відмовлятися від іншого громадянства. Замість цього вони повинні написати заяву, в якій вказують, що вибирають громадянство Литовської Республіки, і ця заява Департамент Міграції відправляє «до відповідного органу іноземної держави» (наприклад, посольство) [9].

Багато держав, зокрема, наприклад, Німеччина, вимагають від громадянина іншої держави, яка бажає взяти їх громадянство шляхом натуралізації в загальному порядку, відмовитися від попереднього громадянства [10] (є винятки).

Багато держав (Туреччина, Італія, Ізраїль (в разі отримання громадянства в рамках «Закону про повернення» та інших випадках) не вимагають відмови від попереднього громадянства, якщо тільки така відмова не є обов'язковим згідно із законодавством країни походження що запросив італійське громадянство особи

Залежно від функціональної спрямованості можна виділити три основні види міжнародних договорів, спрямованих на врегулювання питань множинного громадянства:

1) договори, спрямовані на взаємне визнання права громадян на множинне (як правило, подвійне) громадянство та врегулювання питань, що при цьому виникають;

2) договори, спрямовані на ліквідацію множинного громадянства як явища;

3) договори, які не забороняють множинне громадянство, але спрямовані на подолання його негативних наслідків¹.

Апатриди. Особливим правовим станом фізичної особи є **безгромадянство**, тобто відсутність у особи громадянства будь-якої держави. За законодавством більшості країн світу особами без громадянства

¹ Міжнародне публічне право: підручник за ред. В.М. Репецького. – с. 137

(апатридами) визнаються як особи, що не перебувають у громадянстві жодної держави, так і особи що не мають достатніх доказів перебування у будь-якому громадянстві.

Найпоширенішими причинами утворення безгромадянства як правового становища особи можуть бути:

- народження дитини від батьків-апатридів, якщо законодавство держави, на території якої народилася така дитина не наділяє її своїм громадянством;
- втрата особою громадянства однієї держави і ненабуття нею будь-якого іншого громадянства; вступ у шлюб з іноземцем, якщо внаслідок такого шлюбу перше громадянство автоматично втрачається, а нове не набувається автоматично¹.

Основними міжнародно-правовими актами, що регулюють правове становище осіб без громадянства є Конвенція про статус апатридів 1954 р. та Конвенція про скорочення випадків безгромадянства 1961 р. (в обох Конвенціях Україна участі не бере). Конвенція про статус апатридів 1954 р. визначає їхні основні права і спрямована на попередження дискримінації цих осіб, але не передбачає ліквідації самого стану безгромадянства. Конвенція про скорочення випадків безгромадянства 1961 р., навпаки, має на меті припинення цього стану, вона заохочує держави надавати своє громадянство апатридам, що проживають на їх території, а також дітям, що народжуються на території цих держав від осіб без громадянства. Цією Конвенцією передбачено також створення спеціального міжнародного органу, який би займався проблемами апатридів. За рішенням Генеральної Асамблеї ООН ці функції покладено на Верховного комісара ООН у справах біженців².

3. Міжнародно-правове регулювання статусу іноземців

¹ Міжнародне публічне право: підручник за ред. В.М. Репецького. – с. 136

² Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 147

Іноземні громадяни (іноземці) – це особи, які перебувають на території держави, громадянами якої вони не є, і мають докази належності до громадянства іноземної держави.

Особливість статусу іноземців полягає в тому, що вони, з одного боку, підпадають під дію територіального верховенства тієї держави, на території якої вони знаходяться, а з іншого – вони не припиняють свого правового зв'язку з державою, громадянами якої вони є. Певні складнощі можуть виникати у випадку колізій між законодавствами цих держав.

Правове становище іноземних громадян визначається внутрішнім законодавством держави з урахуванням міжнародно-правових норм.

Іноземець має право розраховувати на дипломатичний захист держави громадянства, якщо законно перебуває на території іноземної держави. Якщо ж перебування є незаконним, то можливі різноманітні несприятливі наслідки (відповідальність, видворення за межі країни тощо)¹.

Дипломатичний захист є важливим інструментом у забезпеченні прав і законних інтересів іноземних громадян державою їхнього громадянства. Під дипломатичним захистом розуміють, зазвичай, заяви протесту відповідної держави, вимоги відновити порушені права даних іноземців і компенсувати завдану їм матеріальну та іншу шкоду. Дипломатичний захист повинен здійснюватися в межах норм законодавства держави перебування і її міжнародних договорів.

Дипломатичний захист є інститутом як міжнародного, так і внутрішньодержавного права. За міжнародним правом будь-яка держава має право, але не зобов'язана надавати дипломатичний захист своїм громадянам на території інших держав. Умови виникнення в держави права на дипломатичний захист міститься в ст.22 розробленого Комісією міжнародного права ООН Проекту статей про відповідальність держави. Відповідно до цієї статті, звернення держави до дипломатичного захисту фізичних та юридичних

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 148

осіб можливе лише за умови вичерпання ними внутрішніх можливостей, передбачених законодавством держави, на території якої вони перебувають.

За внутрішньо державним правом більшості держав надання дипломатичної допомоги своїм громадянам за кордоном – їхній обов'язок, зокрема, ст.25 Конституції України проголошує: «Україна гарантує піклування і захист своїм громадянам, що знаходяться за її межами».

Держава перебування встановлює *правовий режим іноземців*, який не має суперечити загально визнаним принципам і нормам міжнародного права, міжнародним зобов'язанням держави, взятим у рамках двосторонніх і багатосторонніх договорів.

Правовий режим іноземців – це сукупність їхніх прав і обов'язків на території даної держави.

Національний режим передбачає наявність такого обсягу прав і обов'язків в іноземців, що практично нічим не відрізняється від обсягу прав і обов'язків, наданих державою перебування для власних громадян. Зокрема, згідно ст.26 Конституції України іноземці і апатриди, що знаходяться на законних підставах в Україні, користуються тими ж правами і свободами, а також несуть такі ж обов'язки, як і громадяни України, за винятком встановлених Конституцією, законами і міжнародними договорами України:

- Іноземці не можуть бути членами політичних партій України, не можуть обирати і бути обраними, не можуть брати участь у референдумах;
- Іноземці не проходять військову службу в Збройних силах України;
- Установлення меж карної, адміністративної відповідальності (іноземці не можуть бути суб'єктами деяких правопорушень, наприклад, зрада Батьківщині, ухилення від військової служби тощо)¹.

Режим найбільшого сприяння виражається в наданні іноземцям такого обсягу прав і обов'язків, який нічим не відрізняється від обсягу прав і свобод, наданого державою перебування громадянам будь-якої третьої держави на

¹ Міжнародне публічне право: підручник за ред. В.М. Репецького. – с. 134

своїй території. Обсяг прав і обов'язків іноземців при цьому режимі ідентичні для всіх іноземних громадян, однак він суттєво менший, ніж при національному режимі. Режим найбільшого сприяння передбачається, зазвичай, в міжнародних договорах, зокрема, в торгових угодах. Він використовується з метою запобігання дискримінації серед іноземців.

Спеціальний режим передбачає надання іноземцям певних прав і обов'язків в якійсь сфері. При цьому режимі іноземці можуть мати або більше прав ніж свої громадяни, або бути обмеженими в правах, порівняно з ними¹.

Слід враховувати, що в чистому вигляді жодний із зазначених режимів не застосовується. Частіше всього в одній сфері іноземці можуть мають національний режим, а в іншій – спеціальний.

Найбільш важлива відмінність правового статусу іноземця від статусу громадянина полягає у відсутності права на дипломатичний захист з боку держави перебування і права приймати участь в управлінні справами держави, в т.ч. виборчого права.

Статус іноземця в певній країні (в Україні також) залежить від часу їхнього перебування. Зокрема, такими, що постійно проживають в Україні, вважаються іноземці, які отримали на це дозвіл і посвідку на проживання, видану компетентними органами відповідно до Законів України (понад 5 років). Тимчасове проживання – понад 90 днів. Тимчасове перебування – до 90 днів. Іноземці, які перебувають в Україні на інших підставах, вважаються такими, що тимчасово перебувають на території України і зобов'язані виїхати у встановлений для них термін (навчання, туризм тощо).

4. Міжнародно-правове регулювання становища біженців, переміщених осіб та вимушених переселенців

Під терміном «біженець» слід розуміти іноземця (у тому числі і особу без громадянства), який внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками расової, національної належності, за політичні

¹ Міжнародне публічне право: підручник за ред. В.М. Репецького. – с. 134

переконання змушений залишити територію держави, громадянином якої він є і не може або не бажає користуватися захистом цієї держави¹.

До цієї категорії осіб не належать так звані «економічні біженці», що залишили свою країну в пошуках кращого економічного становища.

У ООН на основі резолюції Генеральної Асамблеї 428 (V) від 14 грудня 1950 року було створене Управління Верховного комісара у справах біженців (УВКБ), а в 1951 році була укладена багатостороння Конвенція про статус біженців. Згідно неї, держава зобов'язана надавати біженцям статус, якими користуються іноземці взагалі. Заборона висилка біженців країну, в якій їх життю або свободі загрожує небезпека.

Іноді біженців називають особами без громадянства *de facto*, оскільки їх правовий статус майже нічим не відрізняється від статусу осіб без громадянства. Хоча, покидаючи свою країну, біженець не втрачає, як правило, свого громадянства, однак той факт, що особа відмовляється від захисту своєї держави, свідчить про те, що біженець, на відміну від звичайного іноземця, не має «подвійного підпорядкування». Набуття статусу біженця фактично означає, що особа підпадає лише під юрисдикцію держави перебування, і звільняється від підпорядкування правопорядку держави громадянства.

Конвенція 1951 р. передбачає основні права біженців (на працю за наймом, на придбання рухомого і нерухомого майна, на освіту, на соціальне забезпечення, на свободу пересування тощо) і, зокрема, вказує, що їх становище не повинно бути гіршим, ніж те, що передбачено для інших іноземців. Для біженців державами можуть встановлюватися пільгові умови набуття громадянства держави перебування, наприклад, скорочений строк проживання та ін. Ця Конвенція закріплює і специфічні механізми захисту прав біженців, спрямовані перш за все на попередження дискримінації з боку держави, громадянами якої вони є і яку вони з тих чи інших мотивів залишили. Зокрема, держава, яка надала притулок не має права висилати біженців, які

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 150

законно проживають на її території, окрім як з міркувань державної безпеки або громадського порядку. Вислання таких біженців може здійснюватися лише на виконання рішень, винесених у судовому порядку. Але навіть якщо і буде винесене судове рішення про вислання біженця, держава перебування повинна надати йому достатній строк для отримання законного права (дозволу) на в'їзд до іншої країни.

Проблема біженців є актуальною і для України. 8.07.2011 року був прийнятий Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», який не тільки визначив статус біженців в Україні, порядок надання, втрати і позбавлення статусу біженця, але й установив державні гарантії захисту біженців. Положення Закону найбільшою мірою відповідають нормам Конвенції про статус біженців 1951 року.

Крім біженців існують ще такі категорії осіб як вимушені переселенці та переміщені особи.

Переміщені особи – це особи, насильницьким шляхом вивезені під час другої світової війни гітлерівцями та їх союзниками з окупованих територій для використання на примусових роботах.

Після війни СРСР було укладено кілька договорів про репатріацію таких осіб. Для сприяння поверненню біженців та переміщених осіб на батьківщину в 1946 р. була створена Міжнародна організація у справах біженців, діяльність якої припинена в зв'язку зі створенням УВКБ ООН.

Вимушені переселенці (або, т.зв., внутрішні біженці) – це особи, які з тих же причин, що й біженці, змушені покинути місце свого постійного проживання і переселяються в іншу частину однієї й тієї ж країни. Їхнє правове становище визначається внутрішнім законодавством держав, однак має відповідати загальновизнаним стандартам прав людини. В Україні, зокрема, статус зазначеної категорії осіб визначається Законом України від 20.10.2014р. «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Трудівники-мігранти – порівняно нове явище у сфері регулювання міжнародним правом, але дуже поширене із соціальної точки зору. Так, у

Франції нараховується близько 100 тис. трудівників-мігрантів, у ФНР – 150 тис. Не минув цей процес і Україну. Проблемою трудівників – мігрантів досить давно займаються міжнародні організації, а в 1990 році Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято міжнародну Конвенцію про захист прав всіх трудівників-мігрантів і членів їхніх сімей. Відповідно до Конвенції трудівник-мігрант – це особа, яка буде займатися, займається або займалася оплачуваною діяльністю в державі, громадянином якої він чи вона не є (п.1ст.2). Не вважаються трудівниками-мігрантами особи, які працюють без дозволу, нелегально.

У 2005 р. набув чинності ЗУ «Про міжнародне приватне право», Розділ 8 називається «Колізійні норми щодо трудових відносин» - визначається в яких випадках застосовується законодавство України при врегулюванні трудових відносин іноземців в Україні та громадян України за кордоном.

Угода про співробітництво в галузі трудової міграції та соціального захисту трудівників-мігрантів» Набула чинності в 1995 р. Підписали 12 держав колишнього СРСР. (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Росія, Україна, тощо).

5. Політичний притулок, його види та умови надання

Політичний притулок – це надання державою певній особі юридично закріпленої можливості переховуватися від переслідувань з політичних мотивів з боку країни громадянства чи постійного місця проживання. При цьому переслідування з політичних мотивів – це переслідування не лише за політичні переконання, але й за громадську діяльність, релігійні переконання, расову або національну належність тощо.

В міжнародному праві не існує спеціальних правил щодо надання притулку і користування ним. Резолюцією ГА ООН від 14.12.1967 р. була затверджена Декларація про територіальний притулок, яка, щоправда, не має загальнообов'язкового характеру.

Відповідно до цієї Декларації притулок надається державою в силу свого суверенітету і тому лише ця держава може визначати підстави надання притулку та визначати їх наявність чи відсутність у конкретному випадку.

Процедура і умови надання притулку, так само як і статус осіб, яким цей притулок надано, залежать від внутрішнього законодавства держави. Саме по собі звернення з проханням про надання політичного притулку ще не означає, що цей притулок буде надано. Як правило, не допускається надання політичного притулку особам, які вчинили злочини проти миру і безпеки людства, а також окремі види злочинів з міжнародним характером, зокрема, піратство, торгівлю наркотиками чи работоргівлю.

Надання притулку є мирним і гуманним актом і не вважається недружнім актом стосовно будь-якої держави. На практиці право притулку реалізується шляхом надання права в'їзду на територію даної держави і законного там перебування. Особа, яка одержала притулок, за своїм статусом дорівнюється до іноземця, але її відмінність від іноземця полягає в тому, що:

- Час перебування такої особи в державі, що надала йому притулок, не обмежений;
- Особа, яка одержала притулок, не може бути вислана з держави, що надала їй притулок;
- Особа, яка одержала притулок, не може бути видана як своїй державі, так і будь-якій третій іноземній державі¹.

У міжнародному праві розрізняють *територіальний і дипломатичний притулок*.

Територіальний означає надання будь-якій особі можливість укритися від переслідувань політичного характеру на території конкретної держави.

Дипломатичний – надання державою такої ж можливості, але в межах дипломатичного представництва, консульської установи або на іноземному військовому кораблі, що знаходиться на території іншої держави.

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 152

Надання дипломатичного притулку має звичаєвий характер. Відповідно до загального міжнародного права недоторканність помешкання дипломатичного представництва або консульської установи не дають права надавати в їхніх помешканнях притулок особам, переслідуваним владою держави перебування за правопорушення не політичного характеру.

Рішення про надання політичного притулку, як правило, приймається главою держави (президентом, прем'єр-міністром, монархом тощо). Якщо держава визнає можливим надавати дипломатичний притулок, то таке рішення може прийматися також і главою дипломатичного представництва. Під час війни рішення про надання притулку нерідко надається головнокомандуючим збройних сил, командирами військових частин чи з'єднань, а також капітанами військових суден. Відповідно до проекту Закону про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства рішення про надання політичного притулку має приймати Президент України, а попередній розгляд питання має здійснювати Комісія з питань притулку при Президентові України.

Політичний притулок може бути припинено за рішенням компетентного органу держави перебування, якщо особа, якій надано політичний притулок:

- повернулася для постійного проживання до держави громадянства або постійного проживання;
- виїхала для постійного проживання до третьої держави;
- добровільно відмовилася від політичного притулку;
- набула у встановленому порядку громадянство держави, яка надала притулок;
- отримала притулок внаслідок подання завідомо неправдивих відомостей, підроблених чи фальшивих документів;
- займається діяльністю, яка суперечить цілям та принципам ООН;
- займається діяльністю, що становить загрозу національній безпеці держави, яка надала притулок.

Екстрадиція – це передача особи (злочинця) однією державою, на території якої він знаходиться. Іншій державі, громадянином якої він є або на території якої він вчинив злочин, або державі, що потерпіла від цього злочину, для притягнення його до кримінальної відповідальності або для приведення вироку у виконання.

Якщо вимога про екстрадицію злочинця надходить від декількох держав, перевага надається державі, на території якої було вчинено злочин.

При видачі злочинців дотримуються таких правил:

- Власні громадяни, як правило, не видаються;
- Не підлягають видачі громадяни за політичні злочини;
- Особи, які видаються, можуть бути засуджені тільки за той злочин,

що став підставою для вимоги видачі;

Переговори з питань видачі ведуться дипломатичними каналами. Видача злочинців регулюється як національним законодавством держав, так і міжнародними договорами (двосторонніми і багатосторонніми). У міжнародному праві існують звичаєві і договірні норми про неவிдачу власних громадян в руки правосуддя іншої держави, винятком є військові злочинці: їх видають державі, на території якої вони чинили свої діяння, або в руки міжнародних трибуналів

ЛЕКЦІЯ 11. ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

1. Поняття та класифікація міжнародних організацій. Історичні аспекти створення міжнародних організацій.
2. Правосуб'єктність міжнародних організацій.
3. Функції міжнародних організацій.
4. Міжнародні конференції.

1.Поняття та класифікація міжнародних організацій. Історичні аспекти створення міжнародних організацій

Історичні аспекти створення міжнародних організацій

Однією з порівняно нових організаційно-правових форм міждержавного співробітництва є міжнародні організації. Хоча в сучасному розумінні міжнародні організації як правовий феномен виникли наприкінці XIX – початку XX століть, в історії людської цивілізації вже був накопичений певний досвід створення міжнародних об'єднань. Так, у Древній Греції в VI столітті до н.е. були створені перші постійні міжнародні об'єднання – симмакії та амфіктіонії. Вони являли собою релігійно-політичні союзи племен і міст із спільними святилищем, казною, правилами ведення війни. Найбільш відомі Лакедемінська і Делосська Симмакії, а також Дельфійсько-Фермопільська амфіктіонія, до якої входило 12 громад Середньої Греції і Фессалії.

Досвід розвитку перших міждержавних міжнародних організацій пов'язаний зі створенням у XIV столітті Ганзейського союзу – торгового і політичного союзу північно німецьких міст на чолі з містом Любеком, що формально проіснував до 1669 року. Союз здійснював посередницьку торгівлю між Західною, Північною і Східною Європою. До членів союзу входив і Новгород¹.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 182-183

З XIX століття виникнення міжнародних організацій супроводжувалося тенденцією інтернаціоналізації багатьох сфер життя суспільства. Міжнародні організації наділяються власною компетенцією та повноваженнями. Саме до таких відносять Центральну комісію навігації по Рейну (1815 р.), Всесвітній телеграфний союз (1865 р.), Всесвітній поштовий союз (1874 р.), Міжнародна організація праці (1919 р.).

Першою міжнародною організацією, що мала яскраво виражену політичну спрямованість, була Ліга Націй, створена у 1919 році і яка проіснувала до 1946 року. Статут Ліги Націй був вироблений спеціальною комісією, створеною на Паризькій мирній конференції 1919-1920 рр., і включений у Версальський мирний договір 1919 року та інші мирні договори, що завершили Першу світову війну 1914 – 1918 рр. Спочатку статут організації був підписаний 44 державами. Основною метою Ліги Націй відповідно до її статуту був «розвиток співробітництва між народами та гарантія їхнього миру та безпеки». Основними органами організації були : Асамблея (в її роботі брали участь всі члени Ліги Націй), Рада Ліги Націй і постійний секретаріат на чолі з Генеральним секретарем. Всі рішення Асамблеї та Ради повинні були прийматися одногolosно. При Лізі Націй на правах автономних організацій були створені Постійна палата міжнародного правосуддя, Міжнародна організація праці та інші. Основні органи Ліги Націй розташовувалися в Женеві.

Найважливішими питаннями, що обговорювалися в Лізі Націй із 1934 до 1939 років, були : італійська агресія проти Ефіопії (1935 -1936 рр.), порушення Німеччиною Версальського договору у зв'язку з ремілітаризацією нею Рейнської зони в 1936 році, італо-німецька інтервенція в Іспанії (1936-1939 рр.), захоплення Німеччиною Австрії (1938 р.) та ін. Членом Ліги Націй з 1934 року був СРСР. Діяльність організації фактично припинилась з 1939 року, а формально вона припинила існування у 1946 році. Хоча Ліга Націй не виконала своє основне завдання і не запобігла розв'язанню Другої світової війни, але в її рамках був накопичений досвід колективного вирішення

найважливіших міжнародних проблем, вона стала прообразом універсальної організації світового співтовариства - ООН¹.

Поняття міжнародних організацій

Міжнародна організація – заснована на підставі міжнародного договору організація, яка діє на постійній основі та покликана координувати дії держав-членів, відповідно до наданих їй повноважень².

МО можуть мати різні назви: організація, фонд, банк, союз, агентство, центр тощо.

Можна визначити наступні ознаки міжнародної організації:

- *Членство трьох і більше держав.* За меншої кількості держав виникає їх спілка, а не міжнародна організація;

- *Поважання суверенітету держав – членів організації і невтручання у внутрішні справи.* Всі держави, що є членами організації, мають рівні права і обов'язки, незалежно від розміру своєї території, кількості населення, рівня економічного розвитку тощо. Втручання у внутрішні справи держави не допускається, за винятком випадків, коли такою державою порушені міжнародні зобов'язання, узяті в рамках цієї організації.

- *Створення відповідно до міжнародного права.* Установчий документ організації повинен відповідати загально визнаним нормам і принципам міжнародного права. Якщо організація створена неправомірно або її діяльність суперечить міжнародному праву, то дія установчого акта повинна бути припинена в найкоротший термін.

- *Заснування на основі міжнародного договору.* Зазвичай міжнародні організації утворюються на основі міжнародного договору (угоди, протоколу, конвенції). Сторонами установчого акта є суверенні держави, але в останні роки повноправними членами міжнародних організацій є і міжурядові

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. - 184

² Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 177

організації (Євросоюз є повноправним членом багатьох міжнародних рибальських організацій).

• *Здійснення співробітництва в конкретних галузях діяльності.*

Міжнародні організації створюються для координації зусиль держав у тій чи іншій профільній галузі, наприклад, політичній (ОБСЄ), військовій (НАТО), валютно-фінансовій (міжнародний банк реконструкції і розвитку, Міжнародний валютний фонд) тощо.

• *Наявність відповідної організаційної структури (постійні органи і штаб-квартира).* Ця ознака демонструє та підтверджує постійний характер організації і тим самим відрізняє її від багатьох інших форм міжнародного співробітництва.

• *Наявність прав і обов'язків організації.* Права і обов'язки організації є похідними від прав і обов'язків її членів. Держави вправі заборонити організації почати ті чи інші дії, організація не може перевищити свої повноваження.

• *Самостійні міжнародні права та обов'язки організації.* В межах своєї компетенції будь-яка організація вправі самостійно обирати засоби і способи виконання прав та обов'язків, покладених на неї державами-членами¹.

Членство в Міжнародних Організаціях

Характерною рисою міжнародних організацій є те, що їх членами можуть бути тільки суверенні держави. Не можуть бути членами міжнародних організацій частини держави, або окремі державні органи. Після 2 Світової війни колонії, протекторати та домініони не відповідали вимогам, які висувались до членів МО, але були зацікавлені в діяльності організацій. Для вирішення проблеми було введено таке поняття, як асоційоване членство. Від повного членства воно відрізняється відсутністю права приймати участь в голосуванні та бути обраними у виконавчі органи.

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 104-105

Варто відмітити, що Міжнародні Організації є органами співробітництва між державами, і не мають наддержавного характеру. Міжнародним Судом ООН неодноразово підкреслювалось, що в природі міжнародної організації немає такого, що дозволило би розглядати її як наддержаву.

Проте, існують наднаціональні, наддержавні організації, яким державами добровільно надано право здійснення деяких суверенних повноважень. Наприклад, Євросоюз, але ці повноваження обмежені відповідними галузями, тобто в разі поширення цих повноважень на всі сфери життя держав – членів ЄС, наднаціональна організація фактично перетворилася б федеративну державу.

Певними рисами наднаціональної організації також наділені Міжнародний союз електрозв'язку, міжнародна організація цивільної авіації. Порушення правил, встановлених цими організаціями, практично означає неможливість ведення відповідної діяльності у міжнародному масштабі.

Класифікація міжнародних організацій

В міжнародному праві існує два види міжнародних організацій:

- *Міжнародні міжурядові організації (ММУО)* – організації, створені на основі міжнародної угоди. Саме їм держави делегують певну частину своїх суверенних прав. Саме вони є суб'єктом міжнародного права. Міжнародна правосуб'єктність цих організацій залишається обмеженою, вони діють в рамках тільки тих повноважень, що передані їм державами.

- *Міжнародні неурядові організації (МНУО)* – організації, утворені міжнародною громадськістю, ФО, ЮО з метою встановлення міжнародного співробітництва. Вони не є суб'єктами МП та не мають права створювати норми МП¹.

Важлива роль МО у вирішенні найбільш складних питань міжнародних відносин обумовили необхідність створенні окремої галузі міжнародного права – *права міжнародних організацій*. Норми права міжнародних

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 184

організацій є переважно нормами договірною характеру, а саме право організацій – однією з найбільш кодифікованих галузей міжнародного права. Основними джерелами цієї галузі є установчі документи міжнародних організацій. Право міжнародних організацій утворює сукупність норм, що регулюють правовий стан, діяльність організації, взаємодію її з іншими суб'єктами міжнародного права, участь у міжнародних відносинах¹.

2. Правосуб'єктність міжнародних організацій

Кожна міжнародна організація має тільки властивий їй обсяг правосуб'єктності, межі якої визначені в установчому акті.

Найважливіших критеріїв правосуб'єктності міжнародних організацій:

1. Визнання в якості міжнародної особистості з боку суб'єктів міжнародного права. Держави-члени і відповідні міжнародні організації визнають права та обов'язки міжнародної організації, її компетенцію, коло повноважень, наділяти організацію та її співробітників привілеями, імунітетами і т.д.

2. Право на вільне виконання своїх функцій. Кожна ММУО має свій установчий акт, правила процедури, фінансові правила й інші документи, що у своїй сукупності складають внутрішнє право організації. ММУО мають право:

- Вступати у певні правовідносини з державами, що не є їх членами;
- Створювати допоміжні органи, необхідні для виконання функцій організації;
- Самостійно приймати правила процедури й інші адміністративні правила.

3. Право на діяльність щодо визнання держав та урядів. З юридичної точки зору це виключне повноваження держави, але вступ до МО – прямий шлях до визнання, що іноді має більш важливе значення, ніж визнання з боку окремих держав.

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 107

4. *Право на укладення договорів.* належить до головних критеріїв міжнародної правосуб'єктності.

5. *Участь у створенні норм міжнародного права.* Правотворча діяльність міжнародних організацій обмежена специфікою спрямованості і повинна цілком узгоджуватися з цілями МО.

6. *Право мати привілеї та імунітети.*

7. *Право на забезпечення виконання норм міжнародного права.*

Контрольні функції ММУО здійснюються в основному двома способами:

- Шляхом надання доповідей державами-членами.
- За допомогою спостереження й обстеження контролюваного об'єкта або ситуації на місці.

Надання доповідей державами-членами є найбільш поширеною формою контролю. Наприклад, Статут ЮНЕСКО зобов'язує кожну державу-члена подавати Організації в ті терміни й тій формі, що визначає Генеральна конференція, доповіді, які містять відомості про закони, положення, що стосуються її установ і діяльності в галузі освіти, науки і культури, а також про виконання рекомендацій і конвенцій Генеральної конференції (ст. VIII¹).

Міжнародно-правові санкції, що можуть застосовуватися міжнародними організаціями, поділяються на дві групи:

а. Санкції, здійснення яких допускається для всіх міжнародних організацій:

- Призупинення членства в організації;
- Виключення з організації;
- Виключення з міжнародного спілкування з певних питань співробітництва.

б. Санкції, право на застосування яких мають тільки певні організації. Наприклад, Рада Безпеки ООН із метою підтримки або відновлення міжнародного миру і безпеки, відповідно до ст.42 Статуту ООН, вправі

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 108

застосовувати примусові дії повітряними, морськими або сухопутними силами¹.

8. *ММУО є суб'єктами міжнародно-правової відповідальності.* Вони, наприклад, повинні відповідати за дії своїх посадових осіб. Відповідальність може настати за зловживання ними привілеями та імунітетами.

Перебуваючи на території певної держави, організація вступає у правовідносини (придбання певних послуг, товарів, трудові відносини, тощо). Укладаючи угоду, МО несе цивільно-правову відповідальність, як звичайна юридична особа.

Політична відповідальність може настати у разі порушення організацією своїх функцій, невиконання угод, втручання у внутрішні справи суб'єктів міжнародного права. Матеріальна відповідальність ММУО може виникнути у разі порушення законних прав своїх працівників, надмірної витрати коштів тощо. Вони також зобов'язані відповідати перед урядами тієї держави, на території якої розміщуються їхні штаб-квартири, наприклад, за несплату комунальних послуг, необґрунтоване відчуження землі тощо.

3. Функції МО

Виділяють такі основні функції МО:

- Регулююча
- Контролююча
- Оперативна

Регулююча функція на сьогодні є найбільш важливою. Вона обумовлена прийняттям рішень, що визначають цілі, принципи, правила поведінки держав-членів. Не дивлячись на те, що рішення МО фактично наділені лише морально-політичною зобов'язальною силою (є нормами «м'якого права»), державі важко протидіяти рішенням МО та неможливо його ігнорувати.

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 108

Контролююча функція обумовлена здійсненням контролю за відповідністю поведінки держав нормам міжнародного права та резолюціям Міжнародних організацій.

З цією метою МО мають право збирати, аналізувати відповідну інформацію, обговорювати її, висловлювати свою думку та вимагати дотримання. Держави зобов'язані регулярно надавати доповіді про виконання норм МП та актів міжнародних організацій. В першу чергу це стосується діяльності в галузі прав людини.

Водночас, МО безпосередньо надають державам консультації, економічну, науково-технічну та військову допомогу

4. Міжнародні конференції є дуже поширеною формою міждержавного співробітництва і скликаються для вирішення політичних, економічних, військових та інших проблем. Виникли у другій половині 19 сторіччя.

В доктрині міжнародного права під міжнародною конференцією розуміють тимчасовий колективний орган держав-учасниць. Міжнародні конференції не є міжнародними організаціями і суб'єктами міжнародного права, їх частіше називають багатосторонньою або парламентською демократією. Таким чином, *міжнародна конференція* – це зустріч офіційних представників двох або більше держав для обговорення питань, що становлять взаємний інтерес, причому розрізнення в найменуванні конференції (конгрес, нарада, зустріч...) не мають особливого юридичного значення.

Як правовий інститут міжнародні конференції мають багато спільного з міжнародними організаціями:

- Є зборами представників держав;
- Для забезпечення діяльності конференції створюються робочі органи (комітети, комісії...);
- Ці органи діють на підставі правил, установлених державами-учасницями конференції.

Відмінність міжнародної конференції від організацій полягає в тому, що конференції є тимчасовими органами. Цілями міжнародної конференції є:

- Розроблення і прийняття тексту міжнародного договору;
- Обговорення певної актуальної міжнародної проблеми;
- Обмін думками та інформацією з певної міжнародної проблеми і вироблення рекомендацій.

В сучасному міжнародному праві право міжнародних конференцій не кодифіковане. Його джерелами є звичасві норми й акти міжнародних організацій. Конференції скликаються з ініціативи держав або міжнародних організацій. Порядок роботи конференції визначається регламентами, які затверджуються учасниками конференції. Регламенти містять у собі правила процедури, норми яких належать до внутрішнього права конференцій.

ЛЕКЦІЯ 12. ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

1. Створення Організації Об'єднаних Націй
2. Генеральна Асамблея ООН
3. Рада Безпеки ООН
4. Економічна і соціальна рада
5. Рада з опіки
6. Міжнародний Суд
7. Секретарат
8. Спеціалізовані установи ООН

1. Створення Організації Об'єднаних Націй

Першим кроком до створення ООН стала союзницька декларація, підписана в Лондоні 12 червня 1941 року, у якій союзники зобов'язалися «працювати разом, з іншими вільними народами, як у війні, так і в мирі». 14 червня Президент США Франклін Рузвельт і прем'єр-міністр Об'єданого Королівства Великобританії та Північної Ірландії підписали документ, у якому запропонували звід принципів міжнародного співробітництва на підтримку миру і безпеки, відомий, як Атлантична хартія. 1 січня 1942 року представниками 26 країн, які воювали проти гітлерівської коаліції, була підписана Декларація Об'єднаних Націй, у якій вони заявили про підтримку Атлантичної Хартії. У цьому документі вперше була офіційно використана назва «Об'єднані Нації», запропонована Рузвельтом.

Перші контури ООН були окреслені на конференції у Вашингтоні (21 вересня – 7 жовтня 1944 року), де США, Великобританія, СРСР та Китай домовилися про цілі, структури, функції цієї організації. Важливе значення для створення ООН мали зустрічі керівників держав у Тегерані (1943 рік), Ялті (1945 рік). 25 квітня 1945 року делегати від 50 держав зібралися у Сан-Франциско на Нараду Об'єднаних Націй з питань міжнародних організацій. Делегати підготували Статут із 19 глав і 111 статей, що був одноголосно

прийнятий 25 червня 1945 року. 24 жовтня 1945 року Статут ООН був ратифікований п'ятьма постійними членами Ради Безпеки, більшістю інших держав, що підписали його, і набрав чинності¹.

В Статуті ООН *знайшли своє закріплення завдання, цілі* (об'єднання зусиль для підтримки миру, сприяння соціальному прогресу та поліпшенню умов життя) і *демократичні принципи ООН* (суверенна рівність членів ООН, розв'язання міжнародних спорів тільки мирними засобами...).

Членами ООН можуть бути миролюбні держави, які візьмуть на себе зобов'язання, що містяться в Статуті, і які можуть і бажають ці зобов'язання виконувати. Прийом нових членів проводиться за рекомендацією Ради Безпеки Генеральною Асамблеєю більшістю в 2/3 голосів. У тому ж порядку провадиться виключення з ООН держав, що систематично порушують Статут, і призупинення здійснення прав і привілеїв, що випливають із членства в ООН, стосовно держав, проти яких ООН уживає заходів превентивного або примусового характеру².

Статут ООН до головних органів відносить Генеральну Асамблею, Раду Безпеки, Економічну і Соціальну Раду, Раду з опіки, Міжнародний Суд і Секретаріат.

До спеціалізованих органів ООН відносять: Верховний комісар ООН у справах біженців, Верховний комісар ООН із заохочення та захисту всіх прав людини, Комісія з прав людини.

2. Генеральна Асамблея ООН

Генеральна Асамблея – сесійний орган ООН – складається з представників усіх держав-членів. Станом на 2017 рік членами ООН є 193 держав. Генеральна Асамблея уповноважена обговорювати будь-які питання, що належать до компетенції ООН. Проте питання, щодо якого необхідно почати дії, до і після його обговорення Генеральною Асамблеєю має бути

¹ Міжнародне публічне право: підручник за ред. В.М. Репецького. – с. 299

² Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 187

передане Раді Безпеки, оскільки вона є єдиним органом ООН, уповноваженим приймати рішення щодо таких дій. Чергові сесії Генеральної Асамблеї проводяться 1 раз на рік (зазвичай у вересні-грудні). За необхідності можуть проводитися також спеціальні сесії, що скликаються Генеральним секретарем на вимогу Ради Безпеки або більшості членів ООН. На сесіях кожний член ООН може бути представлений делегацією, що складається не більш ніж із п'яти делегатів і п'яти заступників, кожна делегація має один голос. Офіційними і робочими мовами ГА є англійська, арабська, іспанська, китайська, російська та французька.

Генеральна Асамблея на своїх сесіях приймає *постанови, рішення і рекомендації*.

Постановами називають акти, прийняті Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки, що звернені до держав-членів і нагадують їм про їхні права та обов'язки. Постанови можуть прийматися з питань прийняття або виключення держав з організації.

Відповідно до ст.13 Статуту ООН Генеральна Асамблея організує дослідження і надає *рекомендації* членам ООН з метою сприяння міжнародному співробітництву в політичній сфері, економічній, соціальній тощо.

Рішення Генеральної Асамблеї приймаються з важливих питань (прийом нових членів, призупинення прав і привілеїв членів ООН...) більшістю у 2/3 присутніх¹.

3. Рада Безпеки ООН

Рада Безпеки – це найважливіший постійно діючий орган ООН, який складається з 15 членів (5- постійні члени – Росія, США, Великобританія, Франція, Китай, а 10 – непостійні члени – Єгипет, Сенегал, Японія, Уругвай, Україна (до кінця 2017 р.), Ефіопія, Казахстан, Болівія, Швеція та Італія (до 2018 року); які обираються Генеральною Асамблеєю на 2 роки (5 членів –

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с.. 188

щорічно). На Раду Безпеки покладається головна відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки. Рада Безпеки уповноважена:

- Розслідувати ситуації, що можуть викликати міжнародні спори;
- Визначати наявність загрози миру і акти агресії, робити рекомендації про заходи, яких треба вжити;
- Робити рекомендації щодо прийому нових членів і виключення з ООН, щодо призначення Генерального секретаря;
- Обирати разом з Генеральною Асамблеєю членів Міжнародного Суду.

Для здійснення Радою Безпеки своїх функцій держави-члени зобов'язані надавати в її розпорядження збройні сили, допомогу і відповідні засоби обслуговування, включаючи право проходу.

На сьогодні спеціальний комітет розглядає питання про розширення складу Ради Безпеки. ФРН та Японія претендують на постійне членство, посиляючись, зокрема, на те, що їх внески в статутний фонд ООН є найсуттєвішими. Крім ФРН та Японії на постійне членство в РадБезі претендують Індія та Бразилія.

Взагалі, фінансування МО здійснюється їх членами залежно від можливостей останніх. Зазвичай, внесок одного члена-держави не має перевищувати 25% бюджету організації, але на менше 0.01 %¹.

4.Економічна і Соціальна Рада (ЕКОСОП) складається з 54 членів, що обираються Генеральною Асамблеєю: 18 членів обираються щорічно строком на 3 роки, тобто склад щорічно оновлюється на 1/3. Рада має на меті сприяння розвитку міжнародного співробітництва в економічній і соціальній галузях. ЕКОСОП проводить дослідження і складає доповіді, робить висновки з міжнародних питань в екологічній, соціальній сфері, сфері культури, освіти, охорони здоров'я.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 189

5. Рада з опіки була створена для надання допомоги Генеральній Асамблеї ООН в здійсненні міжнародної системи опіки. За Статутом ООН до Ради з опіки повинні входити:

- Держави, що управляють територіями під опікою;
- Постійні члени Ради Безпеки, що не мають територій під опікою;
- Члени Ради з опіки, що обираються Генеральною Асамблеєю на три роки.

Основною метою Ради з опіки було досягнення всіма підопічними територіями самоврядування і незалежності або як суверенних держав, або шляхом вільного приєднання до сусідніх незалежних держав. У 1994 році Рада Безпеки прийняла рішення про припинення Угоди про опіку ООН стосовно останньої з 11 підопічних територій – території Тихоокеанських островів (Палау), керованої США. В наш час Рада з опіки скликається на сесії лише за необхідністю¹.

6. Міжнародний Суд – головний судовий орган ООН. Міжнародний Суд діє на підставі Статуту ООН і Статуту Міжнародного Суду ООН. Держави, що не є членами ООН, також можуть брати участь у Статуті Міжнародного Суду на умовах, обумовлених у кожному конкретному випадку Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки. Суд складається з 15 незалежних суддів, які діють в особистій якості і не є представниками держави свого громадянства. Держави подають список кандидатур у члени Суду Генеральному секретареві ООН. Члени Суду обираються на роздільних засіданнях Генеральною Асамблеєю ООН і Радою Безпеки. Термін повноваження – 9 років. Стороною в справі, що розглядається Судом, може бути тільки держава. За загальним правилом юрисдикція Суду факультативна, що означає, що Суд вправі розглядати конкретні спори за участю тієї чи іншої держави тільки за її згодою.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 190

Рішення Міжнародного Суду ООН є остаточними та оскарженню не підлягають. Воно може бути переглянуто самим судом у випадку виявлення обставин, що можуть суттєво вплинути на прийняття рішення.

Рішення є обов'язковими лише для сторін у справі, тобто окреме рішення по конкретній справі не створює судового прецеденту.

Крім вирішення спорів між державами Міжнародний суд надає консультативні висновки із будь-яких юридичних питань. Із запитом можуть звертатись Ген Асамблея, ВООЗ, органи та спеціальні установи ООН)

Місцерозташування Суду – м. Гаага¹.

7. Секретаріат – постійно діючий адміністративний орган ООН, що складається з Генерального секретаря і необхідного персоналу. Генеральний секретар призначається Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки на 5 років і може бути в тому ж порядку призначений на новий термін. На Секретаріат покладений обов'язок забезпечення необхідних умов для роботи інших органів ООН: упорядкування протоколів, здійснення перекладів виступів, опублікування резолюцій і інших матеріалів. Першим Генеральним секретарем був Трюгве Лі (Норвегія), він обіймав цю посаду з 1946 по 1953 рік. (зараз Антоніу Гутерреш)

Штаб-квартира ООН знаходиться в Нью-Йорку, деякі підрозділи – у Женеві, Відні та Найробі².

8. Спеціалізовані установи ООН

Відповідно до ст.57 і 63 Статуту ООН, під егідою ООН і у взаємозв'язку з нею знаходяться різноманітні міжнародні установи, створені державами на основі міждержавних угод в економічній, соціальній галузях, сферах культури, освіти, охорони здоров'я та ін. Ці установи є спеціалізованими постійно діючими міжнародними організаціями, що здійснюють свою діяльність на підставі установчих документів і угод з ООН.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 191

² Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 192

Сьогодні існує 17 спеціалізованих установ ООН і МАГАТЕ.

У галузі економіки:

- Міжнародний банк реконструкції і розвитку
- Міжнародний валютний фонд
- Міжнародна асоціація розвитку
- Міжнародна фінансова корпорація
- Продовольча і сільськогосподарська організація
- Міжнародна організація цивільної авіації
- Міжнародна морська організація
- Всесвітній поштовий союз
- Міжнародний союз електров'язку
- Всесвітня метеорологічна організація
- Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку
- Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку

У гуманітарній галузі:

- Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури
- Всесвітня організація інтелектуальної власності
- Міжнародна організація праці
- Всесвітня організація охорони здоров'я

Коротко розглянемо характеристики деяких із них¹.

Міжнародний валютний фонд – до завдань МВФ належать: координація валютно-кредитної політики держав – членів, надання їм кредитів для врегулювання балансів і підтримки валютних курсів, пільгове кредитування найменш розвинених держав.

Штаб-квартира МВФ знаходиться у Вашингтоні.

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 16-120

Міжнародна організація праці – одна з найстаріших ММУО, була створена ще в 1919 році. У МОП представлені 170 держав. Україна також є учасницею МОП.

З 200 конвенцій МОП наша держава ратифікувала понад 50. Цілями і завданнями МОП є:

- Сприяння встановлення соціальної справедливості: поліпшення умов праці і підвищення життєвого рівня трудящих;

- Розроблення міжнародних Конвенцій і рекомендацій із питань заробітної плати, робочого часу, визнання прав на об'єднання в профспілки та ін.

Штаб – квартира МОП розташована в Женеві.

ЮНЕСКО – створена у 1946 році і на сьогоднішній день у ній бере участь 185 держав, в тому числі і Україна. Цілі ЮНЕСКО:

- Забезпечення миру і безпеки шляхом заохочення міжнародного співробітництва в галузі освіти, науки і культури;

- Забезпечення поваги до прав людини й основних свобод без розрізнення раси, статі, релігії відповідно до Статуту ООН.

У своїй роботі ЮНЕСКО спирається на комітети, міжнародні комісії і інші органи, що діють під її егідою. Серед них: Міжнародна комісія з історії з наукового і культурного розвитку людства, Міжнародна океанографічна комісія, Комісія з культури і розвитку тощо. Місцезнаходження Секретаріату ЮНЕСКО, який очолюється Генеральним директором, є Париж¹.

Всесвітня організація охорони здоров'я – міжурядова організація, створена в 1946 році. Україна є членом ВООЗ. Цілями ВООЗ є:

- Зміцнення національних служб охорони здоров'я, сприяння підготовці фахівців у галузі охорони здоров'я;

- Боротьба з небезпечними хворобами, охорона здоров'я матері і дитини;

- Поліпшення стану навколишнього середовища.

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 119

Вищим органом ВООЗ є Всесвітня асамблея охорони здоров'я. Секретаріат є адміністративним органом і складається з Генерального директора і персоналу. Місцезнаходження Секретаріату ВООЗ – Женева.

Всесвітня організація інтелектуальної власності – Конвенція про створення ВОІВ була підписана в 1967 році в Стокгольмі. Україна бере участь у діяльності ВОІВ поряд з більше ніж 150 державами. До завдань ВОІВ входить:

- Сприяння охороні інтелектуальної власності у світі;
- Забезпечення співробітництва 18 ММУО, що займаються різними аспектами надання допомоги в охороні інтелектуальної власності й авторського права.

Головною адміністративною посадовою особою є генеральний директор ВОІВ. Місцезнаходження ВОІВ – Женева¹.

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 120

ЛЕКЦІЯ 13. МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЄВРОПИ (РАДА ЄВРОПИ, ЄВРОСОЮЗ, ОБСЄ).

1. Рада Європи
2. Євросоюз
3. Організація з безпеки та співробітництва в Європі

1. Рада Європи стала першою європейською міжурядовою організацією, створеною після Другої світової війни. Організація діє на підставі Статуту, прийнятого в 1949 році. Членами Ради Європи є 47 держав, у тому числі з листопада 1995 року й Україна. Цілі Ради Європи:

- Забезпечення більш тісних зв'язків між державами Європи;
- Сприяння перетворенню Європи в демократичний простір;
- Захист прав людини.

У рамках РЄ прийнято понад 200 міжнародних конвенцій з актуальних питань, що є авторитетними джерелами міжнародного публічного права, зокрема, Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 року, Європейська Хартія місцевого самоврядування 1985 року тощо.

Держава, що висловила бажання вступити до РЄ має відповідати таким умовам:

- правовий устрій та інститути мають відповідати принципам демократії (місцеве самоврядування, судоустрій, права людини, скасування смертної кари, інституту прописки тощо)

- народні представники мають обиратися шляхом вільних, рівних і загальних виборів

- підписання Європейської конвенції з захисту прав людини і основних свобод 1950 року і наступне визнання всієї сукупності її контрольних механізмів¹.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 201

Органами РЄ є: Комітет міністрів, парламентська асамблея, Конгрес місцевої та регіональної влади Європи, нарада галузевих міністрів, Секретаріат, Європейський суд з прав людини.

Комітет міністрів.

Є керівним органом. Складається з міністрів закордонних справ усіх країн-членів і збирається на сесії один раз на рік. Країни-голови Комітету міністрів змінюються кожні півроку за принципом ротації в алфавітному порядку. Діяльність Комітету має на увазі: підготовку і укладення конвенцій або угод; прийняття рекомендацій державам-членам; прийняття бюджету; прийом нових держав-членів; вироблення програм співробітництва і сприяння.

Парламентська Асамблея,

Члени ПАРЕ призначаються парламентами держав-членів. П'ять найбільших держав, включаючи Росію, представлені в ПАРЕ 18 членами, мінімальне представництво - 2 члени від держави. Від України – 12 членів.

Національна делегація повинна включати представників всіх політичних партій, представлених у парламенті, та відповідати умовам збалансованого представництва чоловіків і жінок.

В цілому в ПАРЕ входять 318 членів і 318 «заступників».

У сесіях приймають участь також 18 спостерігачів - від парламентів Канади, Мексики та Ізраїлю. Аналогічними правами користуються 2 представника турецької громади Кіпру, формально входять до складу делегації Республіки Кіпр. Парламент Республіки Білорусь в 1997 р тимчасово позбавлений статусу «спеціального гостя» і на сесіях не представлений.

Асамблея приймає резолюції та рекомендації на основі доповідей, що їх готують депутати. Серед важливих повноважень Асамблеї — вибори Генерального секретаря РЄ та його заступника, суддів Європейського суду з прав людини, прийняття висновків щодо кандидатур нових держав-членів, моніторинг виконання ними зобов'язань, взятих при вступі. ПАРЕ приймає висновки на проекти всіх міжнародних конвенцій, які розробляються

в Раді Європи. Крім того, сесії Асамблеї традиційно стають форумами для обговорення актуальних проблем європейської політики, на них регулярно запрошують глав держав і урядів.

Конгрес місцевої та регіональної влади Європи. Консультативний орган. складається з 324 представників до яких входять обрані представники місцевої і регіональної влади держав Європи. Від України – 12 представників.

Секретаріат. Очолює Генеральний секретар.

Штаб-квартира РЄ та її органів знаходиться в Страсбурзі¹.

2.Європейський Союз – був створений на основі Європейського об'єднання вугілля і сталі (1951 р.), Європейського співтовариства з атомної енергії (1957 р.) ц Європейського економічного співтовариства (1957 р.) в результаті об'єднання цих раніше самостійних організацій. У 1965 році на основі Брюссельського договору були створені єдині органи Співтовариств. Маастрихтські угоди 1992 року завершили процес юридичного оформлення механізму Співтовариств, передбачивши створення до кінця ХХ сторіччя тісного політичного і валютно-економічного союзу країн ЄС.

Першими учасниками ЄС були Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Франція, ФРН. У 1973 році до ЄС приєдналися Великобританія, Данія, Ірландія, у 1981 році – Греція, у 1986 році – Іспанія, Португалія, у 1995 році – Швеція, Австрія, Фінляндія, у 2001 році – ще 10 держав – Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Словаків, Словенія, Мальта, Кіпр(південна частина),2007 – Болгарія, Румунія, 2013- Хорватія.

В наш час до ЄС входить 27 держав. НЕ входять і не збираються – Норвегія, Швейцарія, Ісландія, Ліхтенштейн. Вийшла зі складу – Велика Британія

Кандидати у члени: Македонія, Сербія, Туреччина, Чорногорія, Албанія, Україна, Молдова.

Потенційні кандидати: Боснія і Герцеговина, Косово.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 202-204

Інституціями ЄС є:

Європейську Раду зустріч глав держав і урядів держав – членів ЄС та Голова Європейської комісії.

Європарламент складається з депутатів, які обираються через прямі вибори в країнах-учасницях на п'ять років. Налічує з 705 членів і 1 головуючого, Щомісячні сесії проходять в Страсбурзі, а надзвичайні – у Брюсселі (Бельгія). Секретаріат розташований у Люксембурзі.

Рада ЄС. своєрідна «верхня палата» парламенту ЄС. складається з міністрів держав-членів (залежно від аналізованого питання). Рада складається з 27 національних міністрів певних галузей та одного відповідального за цю галузь єврокомісара, який не має права голосувати. Наприклад, якщо обговорюється сільськогосподарська політика, то на засіданні присутні 28 міністрів країн Європейського Союзу і єврокомісар, відповідальний за сільськогосподарську політику. Загалом існує 10 конфігурацій Ради.

Європейська комісія. Вищий орган виконавчої влади Європейського Союзу, який приблизно відповідає ролі і функціям уряду у системах національних держав. складається з 20 членів і Голови. Комісія спостерігає за дотриманням рішень ЄС і організовує їх практичне виконання.

Європейський суд складається з 15 суддів і 9 прокурорів. Суд вирішує спори між державами ЄС, між органами ЄС і державами-членами, між ЄС та фізичними та юридичними особами¹.

Також існують такі інституції як Європейський суд аудиторів та Європейський центральний банк.

Викликає інтерес питання про юридичну природу самого ЄС. Тут існує декілька поглядів (федерація, міжнародна організація, конфедерація). ЄС має цілі значно ширші, ніж звичайні міжнародні організації. Це не тільки створення політичного і торгово-економічного союзу, забезпечення вільного

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 206-210

руху товарів і послуг, міграція робочої сили в рамках ЄС, але і введення єдиної валюти , ратифікація країнами-учасницями єдиної конституції, спільна зовнішня політика тощо.

3.Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ)

Спочатку діяла як міжнародна конференція – Нарада з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ). Відповідно до рішення Будапештської наради 1994 року, Нарада трансформувалась в організацію, що почала свою діяльність із 1 січня 1995 року. Сьогодні в ОБСЄ налічується більше 50 членів. Характерною рисою ОБСЄ є відсутність традиційного установчого документа міжнародних організацій – статуту. Цілями ОБСЄ є:

- Забезпечення миру і безпеки в Європі;
- Підтримка розрядки міжнародної напруженості;
- Забезпечення дотримання прав людини;
- Дотримання у відносинах між країнами принципів міжнародного права.

Головним органом ОБСЄ є Нарада глав держав і урядів, що збираються кожні два роки на сесії. Органами ОБСЄ є: Контрольні конференції, Рада міністрів закордонних справ, Комітет вищих посадових осіб, Верховний комітет у справах національних меншин, Парламентська асамблея, Секретаріат та інші. Місце розташування Секретаріату в Празі.

ЛЕКЦІЯ 14. ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

1. Поняття, види і структура міжнародного договору.
2. Основні стадії укладення міжнародного договору. Дія і припинення дії договорів. Недійсність міжнародних договорів.
3. Виконання і тлумачення міжнародних договорів.

1. Поняття, види і структура міжнародного договору

Відповідно до ст. 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року і Віденської конвенції про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 року **міжнародний договір** - це врегульована міжнародними правом угода, укладена державами та іншими суб'єктами міжнародного права у письмовій формі, незалежно від того, чи міститься така угода в одному, двох або декількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її найменування.

Об'єктом міжнародного договору є відносини суб'єктів міжнародного права з приводу матеріальних і нематеріальних благ, дій і утримання від дій. Будь-який об'єкт міжнародного права може бути об'єктом міжнародного договору. Самі держави визначають, що є об'єктом міжнародного договору, проте вони утримуються від того, щоб об'єктом договорів були питання, що становлять виключно внутрішню компетенцію держав. Як правило, об'єкт договору відображається в найменуванні договору¹.

Найважливіший елемент договірних правовідносин - сторони. Як випливає з Віденської конвенції 1969 р., "кожна держава володіє правоздатністю укладати договір" (ст. 6). У свою чергу, правоздатність міжнародної організації укладати міжнародні договори "реалізується правилами цієї організації - зокрема, установчими актами організації,

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 136

прийнятими відповідно до них рішеннями і резолюціями, а також сталою практикою цієї організації (ст. 1,6 Віденської конвенції 1986 р.).

Держави — члени міжнародної організації можуть шляхом міжнародної угоди створювати для неї права і обов'язки.

Договори зобов'язують тільки учасників. Для третіх сторін, тобто держав, що не беруть участь, вони не створюють ні прав, ні зобов'язань. Договір може встановити правові наслідки для третіх держав тільки у разі їх згоди. Якщо така держава користується правами, що витікають з договору, вона повинна дотримуватись і пов'язаних з цим обов'язків.

Класифікація міжнародних договорів

I. За кількістю учасників:

А. *Односторонній міжнародний юридичний акт.* Його виділення як самостійного виду міжнародного договору пояснюють наявністю процесу одностороннього волевиявлення суб'єкта міжнародного права.

В. *Двосторонні договори,* у яких беруть участь два суб'єкти.

С. *Багатосторонні договори,* у яких беруть участь три і більше суб'єктів.

II. За сферою і силою дії:

А. *Універсальні договори,* в яких беруть участь практично всі держави – члени світового співтовариства (наприклад, Статут ООН);

В. *Регіональні договори* – в них беруть участь держави певного географічного регіону, на який поширюється дія цього договору.

III. За ступенем відкритості:

А *Відкриті договори* – у них бере участь і до них вправі приєднатися будь-яка держава;

В *Закриті договори* – у них коло учасників заздалегідь визначено.

IV. Залежно від суб'єкта, що укладає договір:

А *Міжнародні договори* – укладаються від імені держави;

В *Міжурядові договори* – укладаються від імені уряду;

С *Міжвідомчі договори* – укладаються від імені органів виконавчої влади держави: міністерств, відомств.

V. *Залежно від форми договору:*

А *Договір у письмовій формі* – більшість міжнародних договорів в наш час укладається в такій формі;

В *Договір в усній формі* – так звана «джентльменська угода», зустрічається досить рідко. Її прикладом може бути джентльменська угода про правила процедури III Конференції ООН з морського права, затверджена Асамблеєю ООН 1973 року.

VI. *Залежно від об'єкта міжнародно-правового регулювання:*

Договори політичні;

Угоди з прикордонних питань;

Угоди з економічних питань;

Угоди з питань охорони здоров'я.

У міжнародному праві існують вимоги, які ставляться до міжнародних договорів:

1) Наявність правоздатного суб'єкта;

2) Наявність відповідного об'єкта угоди;

3) Наявність вільного волевиявлення сторін. До 1917 року в міжнародному праві існував принцип: «хоча я укладаю міжнародний договір під тиском, але я його бажаю», тобто переможена агресором сторона одержувала нав'язаний договір, який потрібно було підписувати і виконувати. У наш час такий примус може бути підставою для визнання договору недійсним;

4) Дотримання установленної форми.

Форма міжнародного договору визначає його структуру, мову і найменування.

Структура міжнародного договору. Структура міжнародного права у Віденських конвенціях не регламентована. Міжнародні договори, як правило, складаються з *преамбули* (в ній зазначаються цілі укладення даного договору,

сторони договору та ін.), *основної частини* (визначається предмет договору, права та обов'язки сторін, способи виконання зобов'язань), *заклучна частина* (регламентується умови набирання чинності договором, термін його дії, порядок продовження терміну тощо). Договір переважно складається з розділів, глав, статей, пунктів.

Іноді договори супроводжуються застереженнями сторін, додатками, у яких містяться норми, що пояснюють основний текст, правила процедури, вирішення спорів (протоколи, описи, технічні умови, стандарти, карти тощо). Усі частини договору мають однакову юридичну силу.

Обов'язковим елементом є підписи уповноважених сторін договору.

Міжнародний договір, як правило, складається в одному документі. Проте текст договору, укладеного, наприклад, шляхом обміну нотами або листами, міститься в двох або більше пов'язаних між собою документах¹.

Мова міжнародного договору. В історичному аспекті найбільш поширеними мовами міжнародних договорів були спочатку латинська, а потім французька. У наш час укладання двосторонніх договорів здійснюється мовами договірних сторін, у договорі робиться позначка про те, що тексти договорів мають рівну юридичну чинність. При укладанні міжнародного договору в рамках міжнародних організацій або міжнародних конференцій використовуються офіційні або робочі мови цих міжнародних структур.

Офіційними є мови, якими ведеться дискусія в головних органах конференції або організації, укладаються або публікуються офіційні документи (протоколи, рішення)

Робочі мови – це мови, які використовуються для обговорення питань у робочому допоміжному Органі конференції або організації чи при розробці тексту документів у них. Встановилася практика укладання договорів під егідою ООН, спеціалізованих установ ООН або інших міжнародних

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 139

організацій офіційними мовами цих організацій (англійською, арабською, іспанською, китайською, російською, німецькою, французькою)¹.

Назва договору. Як основне джерело міжнародного права міжнародний договір може мати різні форми і найменування: договір, угода, пакт, декларація, трактат, конвенція, комюніке, протокол, обмін нотами, акт, заключний акт-картель, конкордат, статут, хартія тощо, які мають однакову юридичну силу, створюють права і обов'язки для їх учасників.

• *Трактат* – багатосторонній міжнародний договір, що встановлює взаємовідносини між його учасниками з яких-небудь політичних питань. (Наприклад, Берлінський трактат 1878 року, що був укладений між учасницями Берлінського конгресу – Австро-Угорщиною, Великобританією, Німеччиною, Італією, Туреччиною, Францією – і підтвердив незалежність Чорногорії, Сербії і Румунії).

• *Договір* – найбільш поширене найменування різноманітних угод між державами з політичних, економічних, культурних питань.

• *Пакт* – двостороння або багатостороння угода між державами, яку укладають з однієї важливої політичної проблеми (наприклад, Пакт про ненапад, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права...).

• *Угода* – це міждержавний договір, що підписується від імені уряду і не підлягає ратифікації.

• *Конвенція* – міжнародна угода, що укладається в якійсь спеціальній галузі з цілого ряду питань (про режим морських вод, в галузі охорони прав людини...).

• *Декларація* – одностороння заява, в якій висловлюється точка зору на важливу проблему (наприклад, Декларація прав людини 1948 року).

• *Конкордат* – це міжнародний договір, однією із сторін якого виступає Ватикан і який укладається папською державою з державами, де національною релігією є католицизм; його предметом є стан католицької церкви в даній

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 139

країні та її відносини з папським престолом (наприклад, Італійський конкордат, Польський конкордат).

- *Картель* – угода, що найчастіше укладається з питань обміну військовополоненими або видачі злочинців.

- «*Модус вівенді*» - угода тимчасового характеру, що згодом має бути замінена іншою, постійною угодою.

- *Обмін нотами або пам'ятними записками* – набуває характеру міжнародної угоди, тільки якщо тексти нот за своїм змістом ідентичні (з 1000 перших угод, зареєстрованих в Секретаріаті ООН, 280 були оформлені саме в порядку обміну нотами).

- *Комюніке* – документ, що містить в собі офіційне повідомлення міжнародного характеру (про початок, хід або завершення сесій міжнародних організацій, про перебіг військових дій ...). Строго кажучи не є міжнародним договором. *Спільне комюніке* – має характер офіційного повідомлення за підсумками міжнародних переговорів, може містити поряд з офіційними матеріалами вказівки на позицію сторін, заяви про наміри, оцінки. В такому документі можуть бути зафіксовані зобов'язання сторін про спосіб дій. У цих частинах комюніке може мати міжнародно-правовий характер, тобто виконувати роль міжнародного договору.

- *Акт* – це міжнародне зобов'язання або одностороння заява урочистого і декларативного характеру (Заключний Акт Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року).

- *Меморандум* – дипломатичний документ відповідної держави, у якому докладно фіксується фактична сторона міжнародного питання. Меморандум є формою односторонньої заяви держави і відрізняється від декларації тим, що розглядає менше важливих проблем¹.

- *Протокол* – офіційний документ допоміжного характеру, за допомогою якого доповнюється, уточнюється міжнародний договір. Протокол може бути

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 140

допоповненням до основного договору або мати самостійний характер, але в цьому випадку він буде пов'язаний із виконанням раніше укладеного договору.

Ст. 3 Закону "Про міжнародні договори України" 2004 р. виділяє міжнародні договори України, укладені:

- Президентом України або за його дорученням - від імені України;
- Кабінетом Міністрів України або за його дорученням - від імені Уряду України;
- міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами — від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів.

Так, від імені України укладаються міжнародні договори України:

- а) політичні, мирні, територіальні, стосовно державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України;
- б) що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина;
- в) про участь України в міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки;
- г) про військову допомогу та направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав чи допуску підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України, умови їх тимчасового перебування, включаючи терміни виведення, фінансово-економічні, екологічні та інші наслідки і компенсації;
- г) про використання території та природних ресурсів України;
- д) яким за згодою сторін надається міждержавний характер. У свою чергу, від імені Уряду України укладаються міжнародні договори України з економічних, торговельних, науково-технічних, гуманітарних та інших питань, віднесених до відання Кабінету Міністрів

України. Міжвідомчими є міжнародні договори України з питань, віднесених до відання міністерств та інших центральних органів виконавчої влади¹.

2. Основні стадії укладення міжнародного договору. Дія і припинення дії договорів. Недійсність міжнародних договорів.

Віденські конвенції 1969 і 1986 років не визначають, що слід розуміти під "укладенням договору". Виходячи з міжнародної практики, можна зробити висновок, що укладення міжнародного договору означає всі дії держави, починаючи від переговорів і закінчуючи вступом договору в силу.

Процес укладення договорів може бути розділений на стадії:

- складання і ухвалення тексту договору;
- встановлення аутентичності текстів договорів;
- вираження згоди на обов'язковість договору.

Договори, як правило, готуються і підписуються спеціально уповноваженими на те особами. Вони повинні мати відповідні повноваження, тобто документ, який засвідчує про право вести переговори, підписувати міжнародний договір, брати участь у конференції тощо. Укладати договори без спеціальних повноважень (*ex-officio*) можуть глава держави, глава уряду, глава відомства закордонних справ. Глави дипломатичних представництв і представництв держав при міжнародних організаціях і на міжнародних конференціях також не потребують повноважень, проте вони можуть здійснювати дії лише з метою прийняття тексту договору.

Встановлення аутентичності тексту договору проводиться шляхом його парафування (проставлення під договором ініціалів уповноважених осіб), підписання, підписання *ad referendum* (підписання договору з умовою подальшого схвалення компетентним державним органом), включення тексту в заключний акт конференції або в резолюцію міжнародної організації про схвалення договору.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 142

Статті 11 Віденських конвенцій 1969 і 1986 років встановили наступні способи вираження згоди на обов'язковість договору:

- підписання договору;
- обмін документами;
- ратифікація договору;
- його прийняття, затвердження;
- приєднання до нього або будь-який інший спосіб, про який домовилися

сторони.

У міжнародному праві розрізняють припинення і призупинення дії договору.

Припинення дії - втрата міжнародним договором своєї юридичної сили за умов, визначених самим міжнародним договором, або за вольовим рішенням сторін. Такий договір перестає породжувати права й обов'язки для його учасників.

Виділяють вольові (денонсація, скасування, новація або заміна, анулювання договору) і не вольові (закінчення строку дії договору, настання скасовувальної умови, виникнення нової імперативної норми, війни, припинення існування суб'єктів договору) способи припинення дії договорів.

Призупинення дії - перерва дії міжнародного договору протягом певного проміжку часу. Дія призупинених міжнародних договорів відновлюється автоматично (після усунення обставин, що спричинили їх призупинення). Призупинення дії договору за певних умов може перейти у його припинення.

У міжнародному праві діє презумпція дійсності договору. Проте за певних обставин договори можуть бути визнані недійсними, що не мають юридичної сили. Залежно від наслідків розрізняють абсолютну і відносну недійсність договорів¹.

Абсолютна недійсність (недійсність договору із самого початку) передбачає усунення всього здійсненого за договором. Підставами абсолютної

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 148

недійсності можуть бути: обманні дії іншої держави; підкуп представника держави; примушування представника держави; примус держави в результаті застосування сили чи її погрози, порушуючи принципи Статуту ООН.

Договори також є нікчемними, якщо у момент укладення вони суперечать імперативній нормі загального міжнародного права

(тобто нормі, яка приймається і визнається міжнародним співтовариством держав у цілому як норма, відхилення від якої не допустиме, і яка може бути змінена тільки подальшою нормою такого ж характеру).

При *відносній недійсності* (недійсність з моменту оспорювання) договору дії, що сумлінно вчинялись до посилання на недійсність, не вважаються незаконними лише з причини недійсності договору. Підставами відносної недійсності є: порушення норми внутрішнього права (держави не має права посилатися на ту обставину, що її згода на обов'язковість договору була виражена в порушення положень її внутрішнього права, якщо тільки дане порушення не було явним і не стосувалося норми її внутрішнього права особливо важливого значення); перевищення представником держави правомочності на вираження згоди на обов'язковість договору; помилка, яка стосується факту або ситуації, що існувала при укладенні договору, якщо вони представляли істотну основу для згоди на обов'язковість.

Виникнення нової імперативної норми міжнародного права також передбачає недійсність договорів, що суперечать їй, або окремих положень.

Розрив дипломатичних або консульських відносин між учасниками договору, як правило, не впливає на правовідносини, встановлені міжнародними договорами.

3. Виконання і тлумачення міжнародних договорів

Основним принципом права міжнародних договорів є принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, що витікають з договорів ("договори повинні виконуватися"). Цей принцип зумовлює дію і застосування міжнародних договорів, тобто є підставою виникнення тих юридичних наслідків, з якими пов'язано укладення договору.

Кожний договір, що правомірно набув чинності, юридично зобов'язує всіх учасників. Держава зобов'язана вчиняти все від неї залежне для реалізації договору у всій повноті. Принцип сумлінності забороняє зловживання договірними правами, тобто використання їх, завдаючи збитків правам і законним інтересам інших держав.

Відмова від договору допустима тільки у передбачених міжнародним правом випадках. Не можна посилатися на своє внутрішнє право як на підставу для невиконання договору.

Тлумачення міжнародного договору - з'ясування його реального значення і змісту з метою найповнішої і найточнішої реалізації умов договору. Адже застосування договору неможливе без з'ясування змісту його положень стосовно конкретних умов¹.

Тлумачення міжнародного договору здійснюють:

одна із сторін договору, і в цьому разі тлумачення має силу лише для цієї сторони;

сторони договору за угодою між ними, і в цьому випадку воно обов'язкове для цих сторін;

міжнародні органи, про які з цією метою можуть згадати у самому договорі.

У ст. 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. передбачено, що тлумачення договору має бути однаковим незалежно від суб'єктів, які здійснюють тлумачення.

Основні принципи тлумачення - сумлінність, єдність, ефективність, максимальне використання різномовних текстів і др.

При тлумаченні враховуються будь-яка наступна угода щодо тлумачення договору, подальша практика застосування договору і будь-які норми міжнародного права, які застосовуються у відносинах між учасниками.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 152

Терміну, що використовується в договорі, може надаватися спеціальне значення, якщо учасники мали такий намір.

Як додаткові засоби тлумачення можуть використовуватися підготовчі матеріали і обставини укладення договору тільки в тому випадку, якщо тлумачення приводить до неясних або двозначних висновків, або до результатів, які є явно абсурдними або нерозумними. Розрізняють:

а) офіційне тлумачення (здійснюється учасниками договору, спеціальними органами, наприклад, Міжнародним Судом ООН);

б) неофіційне (доктринальне);

в) внутрішньодержавне тлумачення (реалізується уповноваженим на те державним органом для внутрішньодержавних цілей)¹.

Тлумачення здійснюється за допомогою спеціальних способів (прийомів), до яких відносяться граматичне (словесне), логічне, історичне і систематичне тлумачення договорів.

Граматичне тлумачення означає з'ясування значення окремих слів і договору на основі граматичних та інших правил. Під логічним тлумаченням розуміється тлумачення тієї або іншої статті договору на основі іншої статті або зіставлення їх один з одним. Текст договору при цьому повинен використовуватися як єдиний цілісний документ.

Тлумачення договору може здійснюватися шляхом порівняння його положень з іншими договорами, тобто відбувається систематичний вид тлумачення. Іноді з моменту укладення договору проходить значний проміжок часу, у зв'язку з чим виникають труднощі в з'ясуванні його дійсного змісту, наприклад, цілей договору, окремих його положень і термінів. Для тлумачення таких договорів доводиться вдаватися до вивчення історичної обстановки укладення договору, дослідження різних підготовчих матеріалів, дипломатичного листування і т.д. Таке тлумачення називається історичним.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 153

Тлумачення міжнародних договорів в односторонніх деклараціях і заявах, що додаються до договору, є виявом волі одного з учасників міжнародного договору, що формулюється з відома інших його учасників. Це свого роду автентичне тлумачення.

Заява - односторонній акт, яким сторони міжнародного договору висловлюють своє тлумачення або розуміння його положень і з якого для них не випливають міжнародно-правові наслідки. Тлумачні заяви і декларації не можуть бути віднесені до застережень, оскільки шляхом одностороннього тлумачення не можна змінити положень міжнародного договору¹.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 153-154

ЛЕКЦІЯ 15. ПРОЦЕС УКЛАДАННЯ, ДІЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ, ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ І ТЛУМАЧЕННЯ

1. Основні стадії укладання міжнародного договору
2. Застереження та правки до міжнародних договорів.
3. Дія і припинення дії договорів. Недійсність міжнародних договорів.

1. Основні стадії укладання міжнародного договору

Віденські конвенції 1969 і 1986 років не визначають, що слід розуміти під «укладенням договору». Виходячи з міжнародної практики, можна зробити висновок, що *укладення міжнародного договору* означає всі дії держави, починаючи від переговорів і закінчуючи вступом договору в силу.

Процес укладення договорів розділяється на такі стадії:

- призначення уповноважених для ведення переговорів
- подання і перевірка
- узгодження тексту договору
- обговорення та ухвалення проекту договору
- аутентифікація, парафування тексту договору
- підписання договору
- заява застережень
- ратифікація договору
- обмін ратифікаційними грамотами та їх депонування
- опублікування договору
- реєстрація договору¹.

Договори, як правило, готуються і підписуються спеціально *уповноваженими на те особами*. Вони повинні мати відповідні повноваження, тобто документ, який засвідчує про право вести переговори, підписувати міжнародний договір, брати участь у конференції тощо. Укладати договори без спеціальних повноважень (ex-officio) можуть глава держави,

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 143

глава уряду, глава відомства закордонних справ. Глави дипломатичних представництв і представництв держав при міжнародних організаціях і на міжнародних конференціях також не потребують повноважень, проте вони можуть здійснювати дії лише з метою прийняття тексту договору.

Укладенню договору передуює *договірна ініціатива*, тобто пропозиція однієї держави або групи держав укласти певний договір з одночасним представленням проекту тексту договору. Розробка тексту договору може відбуватися на переговорах, на спеціально скликаних міжнародних конференціях, у рамках міжнародних організацій.

Двосторонні договори розробляються в основному на переговорах відповідних держав. А конвенції про право міжнародних договорів 1969 і 1986 років приймалися на міжнародних конференціях з кодифікації права договорів. Конвенція про боротьбу із захопленням заручників 1979 р. - Генеральною Асамблеєю ООН. Конвенція про примусову і обов'язкову працю 1929 р. - у рамках Міжнародної Організації Праці і т.п.

Після того, як текст договору узгоджений, необхідно встановити його *аутентичність*. Встановлення аутентичності означає, що текст договору остаточний і змінам не підлягає.

Встановлення аутентичності договору проводиться шляхом його парафування (проставлення під договором ініціалів уповноважених осіб), підписання, підписання ad-referendum (підписання договору з умовою подальшого схвалення компетентним державним органом), включення тексту в заключний акт конференції або в резолюцію міжнародної організації про схвалення договору.

Парафування міжнародного договору - попереднє підписання міжнародного договору ініціалами уповноважених осіб, які брали участь у його розробленні. Можливе парафування всього тексту договору і певних його статей¹.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 144

Якщо після процедури встановлення аутентичності договору сторони вирішують внести в текст зміни або доповнення, аутентичність підлягає новому встановленню.

Текст договору може прийматися голосуванням (одноголосно, простою більшістю, двома третинами голосів або іншою більшістю за угодою сторін), консенсусом (без голосування, за відсутності заперечень учасників переговорів. Якщо надходить хоча б одне заперечення, текст договору не може бути прийнятий до тих пір, поки не буде змінено відповідне положення договору або заперечення не буде знято).

Якщо договір розробляється в рамках міжнародної організації, текст може прийматися шляхом голосування за резолюцію про схвалення договору (наприклад, на засіданні Генеральної Асамблеї ООН).

Текст договору, що розробляється на конференції, може прийматися також шляхом включення його в заключний акт конференції, наради.

Наступною стадією укладення договору є *вираження згоди держав та інших суб'єктів міжнародного права* на обов'язковість договору. Віденські конвенції 1969 і 1986 років встановили наступні способи вираження згоди на обов'язковість договору:

- підписання договору;
- обмін документами;
- ратифікація договору;
- його прийняття, затвердження;
- приєднання до нього або будь-який Інший спосіб, про який домовилися сторони.

Найбільш поширеним способом вираження згоди на обов'язковість договору є його підписання. *Підписання* договору означає або остаточне ухвалення його тексту, або вираження згоди на його обов'язковість. Воно може бути повним, остаточним або попереднім. У підписаний договір не можуть вноситися зміни.

У деяких міжнародних організаціях прийнята процедура, яка взагалі не передбачає підписання. У Міжнародній Організації Праці, наприклад, конвенції приймаються конференцією і передаються на затвердження державам.

Згода на обов'язковість договору може бути виражена шляхом *обміну документами*, наприклад нотами або листами ідентичного змісту. Необхідно відрізнити цю процедуру від укладення договору у формі обміну листами або нотами, в яких міститься сам предмет договору.

Ратифікація - остаточне схвалення, затвердження найвищим органом держави міжнародного договору, що означає згоду на обов'язковість для неї договору, який набуває юридичної сили лише після ратифікації. Порядок ратифікації визначається внутрішнім правом.

Як правило, найважливіші договори за законодавством різних країн підлягають ратифікації законодавчим органом або главою держави. На підставі акту про ратифікацію глава держави підписує ратифікаційну грамоту. Відомі випадки, коли виносять питання про ратифікацію договору на референдум. Договори, які не підлягають ратифікації, схвалює уряд або одна з урядових структур (підлягають затвердженню).

Ратифікація договору вважається завершеною після обміну ратифікаційними грамотами (двосторонній договір) або вручення їх депозитарію (багатосторонній договір). Ратифікація є остаточною, від неї не можна відмовитися або знову винести договір на обговорення¹.

Відповідно до Конституції України (ст. 9), чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Ратифікація міжнародних договорів України здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію. невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору. Якщо на ратифікацію подається міжнародний договір, виконання якого потребує

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 145

прийняття нових або внесення амін до чинних законів України, проекти таких законів подаються на розгляд Верховної Ради України разом з проектом закону про ратифікацію і приймаються одночасно.

Затвердженню підлягають міжнародні договори України, які не потребують ратифікації, якщо такі договори передбачають вимогу щодо їх затвердження або встановлюють Інші правила, ніж ті, що містяться в актах Президента України або Кабінету Міністрів України. Затвердження міжнародних договорів України здійснюється Президентом України у формі указу, Кабінетом Міністрів України у формі постанови у передбачених ст. 12 Закону «Про міжнародні договори України»¹.

Згода на обов'язковість договору може бути виражена через **приєднання до договору** (ст. 15 Віденських конвенцій). Можливість приєднання передбачається в самому договорі або узгоджується з його учасниками. Як правило, приєднання здійснюється тими ж органами, що і ратифікація.

Затвердження, прийняття - процедури вираження згоди на обов'язковість договору, що не підлягає ратифікації, але передбачає **схвалення** після підписання. У наш час договори звичайно містять положення про те, що прийняття здійснюється кожною зі сторін відповідно до її внутрішнього права.

Після ратифікації договору здійснюється обмін ратифікаційними грамотами або здача їх депозитарію. **Депозитарій** – держава, або міжнародна організація, що бере на себе зобов'язання зберігати текст міжнародного договору, документи про його ратифікацію, про приєднання до договору інших держав тощо. Депозитарій визначається під час ведення переговорів. Як правило, це держава, в якій відбуваються переговори та підписання договору.

Основними функціями депозитарію є: зберігання оригінального тексту договору; підготовка, засвідчення копій; реєстрація договору в ООН; Інформування учасників договору про надходження ратифікаційних грамот та

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с.146

іншої документації (заяви, застереження, приєднання, денонсації) щодо договору.

Реєстрація міжнародних договорів – внесення до спеціального реєстру міжнародної організації міжнародного договору, який набув чинності, що дає змогу посилатися на нього в органах такої організації. Реєстрація договорів здійснюється в Секретаріаті ООН, спеціалізованих установах ООН, Ради Європи та інших організацій. Включення такої вимоги в Статут ООН переслідувало мету обмежити таємну дипломатію і довести до відома міжнародного співтовариства зміст договорів. Але навіть якщо договір зареєстрований в міжнародній організації, він підлягає, як впливає з Віденських конвенцій, обов'язковій реєстрації в Секретаріаті ООН.

Договори, зареєстровані в ООН, публікуються в спеціальних збірниках. Багатьма державами передбачається порядок публікації договорів з їх участю. В Україні договір, що набув чинності, реєструється в Міністерстві закордонних справ, яке відповідає разом з Верховною Радою України за його поширення на внутрішній правопорядок держави. Внутрішньодержавну публікацію називають *промульгацією міжнародного договору*.

Слід враховувати, що неможливим є повне скасування таємних угод, укладаються угоди про військову співпрацю, поставки товарів, співпрацю силових відомств та ін. Але для ООН незареєстрований договір юридично не існує, проте це не впливає на його обов'язкову силу відносно сторін.

2.Застереження та правки до міжнародних договорів

У тих випадках, коли учасник міжнародного договору не згодний з будь-якою частиною договору, яка, однак, не виключає його участі у договорі, він має право виявити цю незгоду шляхом заяви застереження. Це суверенне право кожної держави, що можна заявити на всіх стадіях укладення договору.

Застереження - це одностороння заява держави, зроблена під час підписання, ратифікації, затвердження, прийняття договору, приєднання до нього, за допомогою якої вона бажає виключити або змінити юридичну дію певних положень договору в їхньому застосуванні до даної держави. Вона

недопустима в двосторонньому договорі, а також якщо застереження самим договором або якщо договором передбачено право робити лише певні застереження, до яких дане не належить, або коли застереження недопустиме з точки зору об'єкта і мети договору (ст. 19 Віденської конвенції 1969 р.).

Для застереження згода інших учасників не вимагається. Але конвенцією встановлено, що застереження вважається прийнятим іншими учасниками, якщо протягом 12 місяців з дня його заяви вони не висловили проти нього заперечень. Разом з тим слід урахувати, що заява застереження створює новий режим договору між державою, яка заявила застереження, і тими, котрі застереження не заявляли. Він полягає в тому, що держава, яка заявила застереження, визнає договір не в цілому, а лише в тій частині, якої застереження не стосується. Для всіх же інших держав договір діє у повному обсязі.

Відповідно до Віденської конвенції 1969 р. договір може бути змінений за згодою його сторін шляхом внесення поправок (ст. 39). Вони за своїм призначенням і за процедурою прийняття рішення дуже відрізняються від застережень. За допомогою поправок змінюється договір, а застереження в основному уточнюють використання відповідних положень договору відносно конкретного учасника.

3. Дія і припинення дії договорів. Недійсність міжнародних договорів

У договірній практиці розрізняють поняття «вступ в силу» і «надання (набуття) чинності» міжнародного договору.

Вступ договору в силу означає настання моменту, з якого договір починає діяти як юридичний акт. Багатосторонній договір може набути чинності для сторін у різний час залежно від того, коли вони оформили свою участь.

Договір не зобов'язує тих, що прийняли його. Але через норму загального міжнародного права сторони зобов'язані утримуватися від дій, здатних позбавити договір його об'єкту, зробити неможливим досягнення його цілей. Цей обов'язок існує з моменту підписання договору до його ратифікації або відмови від ратифікації.

Договір набуває чинності на умовах, у ньому вказаних. Договір, що не вимагає ратифікації або затвердження, набуває чинність після його підписання; договір, який потребує ратифікації - після його ратифікації (або затвердження).

Договір може застосовуватися тимчасово, до вступу в силу, якщо це передбачено в самому договорі або про це учасники домовилися Іншим чином.

Вступ договору в силу і початок його застосування - поняття різні. Зазвичай вони співпадають за часом, але не завжди. У Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. передбачено, що вона набуває чинності після здачі ратифікаційної грамоти або акту про приєднання, а застосовуватися буде лише у разі збройного конфлікту.

Договір, як і закон, зворотної сили не має.

Строк дії міжнародного договору - період часу, упродовж якого діє міжнародний договір; визначається в самому договорі. Більшість міжнародних договорів є строковими (безумовно-визначені, умовно-визначені), але практика знає і безстрокові договори, з невизначеним строком чинності та особливі договори (термін дії тимчасово не встановлений, його визначення його передбачено сторонами у майбутньому).

Дія договору починається з моменту набуття ним чинності; міжнародний договір припиняє свою дію після закінчення терміну, на який його уклали. Дострокове припинення дії міжнародного договору регулюється в особливому порядку Чинність договору може бути продовжена за погодженням сторін шляхом пролонгації.

Пролонгація міжнародного договору - продовження строку дії договору, що виконується, до закінчення строку його дії з метою забезпечення його безперервності. Пролонгація міжнародного договору здійснюється двома способами:

- укладенням спеціальної угоди (протоколу) про те, що договір продовжено на певний строк;
- передбаченням умови про продовження в тексті договору.

При цьому можлива автоматична пролонгація міжнародного договору, тоді в договорі передбачено, що коли жодна з договірних сторін не зробить заяви про відмову від договору за певний час до закінчення строку його дії, то договір автоматично вважається продовженим на певний, зазначений у ньому строк.

У міжнародному праві розрізняють припинення і призупинення дії договору.

Припинення дії — втрата міжнародним договором своєї юридичної сили за умов, визначених самим міжнародним договором, або за вольовим рішенням сторін. Такий договір перестає породжувати права й обов'язки для його учасників.

Виділяють вольові (денонсація, скасування, новація або заміна, анулювання договору) і не вольові (закінчення строку дії договору, настання скасовувальної умови, виникнення нової імперативної норми, війни, припинення існування суб'єктів договору) способи припинення дії договорів.

Денонсація міжнародного договору - спосіб припинення дії міжнародної угоди в порядку та в строки, обумовлені в ній. Загальною умовою денонсації є повідомлення однієї з сторін договору про відмову від його виконання, що призводить до припинення дії договору. Віденська Конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. містить загальні правила денонсації та порядок врахування цих вимог міжнародному договору. Денонсація договору, як правило, здійснюється в тому ж порядку і тими ж органами, що і згода на його обов'язковість (ратифікація).

Анулювання, як і денонсація, є односторонньою відмовою від міжнародного договору, коли є достатні для того підстави, визначені нормами міжнародного права. При денонсації держава-учасниця не зобов'язана пояснювати причини виходу з договору, а шляхом анулювання повинна зазначити ці обставини (причини).

Анулювання договору означає визнання його недіючим, нікчемним з моменту висновку. Так у 1990 році Радянський Союз анулював секретні

радянсько-німецькі протоколи 1939-1940 рр. про розділ Польщі і Прибалтійських країн як такі, що порушують основні принципи міжнародного права. Ці документи були визнані такими, що не породжують правових наслідків з моменту їх укладення.

Під *новацією* (заміною) розуміють укладення державами-учасницями нового договору з тих самих питань.

Скасування - це припинення дії договору за згодою всіх договірних сторін.

З-поміж підстав припинення дії договорів можна виділити внутрішні (передбачені в самому договорі) і зовнішні (умови, не передбачені договором); До внутрішніх відносяться: закінчення строку дії договору; виконання договору; денонсація договору; настання передбачених у договорі подій або умов (скорочення кількості учасників, встановленої договором). Зовнішні підстави припинення договорів: згода на припинення договору його учасників; анулювання договору; істотне порушення умов договору одним або декількома учасниками; припинення існування суб'єкта договору; виникнення нової імперативної норми міжнародного права; докорінна зміна обставин; війна¹.

Призупинення дії - перерва дії міжнародного договору протягом певного проміжку часу. Дія призупинених міжнародних договорів відновлюється автоматично (після усунення обставин, що спричинили їх призупинення). Призупинення дії договору за певних умов може перейти у його припинення.

У міжнародному праві діє презумпція дійсності договору.

Проте за певних обставин договори можуть бути визнані недійсними, що не мають юридичної сили. Залежно від наслідків розрізняють абсолютну і відносну недійсність договорів.

Абсолютна недійсність (недійсність договору із самого початку) передбачає усунення всього здійсненого за договором. Підставами абсолютної

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 150

недійсності можуть бути; обманні дії іншої держави; підкуп представника держави; примушування представника держави; примус держави в результаті застосування сили чи її погрози, порушуючи принципи Статуту ООН.

Договори також є нікчемними, якщо у момент укладення вони суперечать імперативній нормі загального міжнародного права (тобто нормі, яка приймається і визнається міжнародним співтовариством держав у цілому як норма, відхилення від якої не допустиме, і яка може бути змінена тільки подальшою нормою такого ж характеру).

При *відносній недійсності* (недійсність з моменту оспорювання) договору дії, що сумлінно вчинялись до посилання на недійсність, не вважаються незаконними лише з причини недійсності договору. Підставами відносної недійсності є: порушення норми внутрішнього права (держави не має права посилатися на ту обставину, що її згода на обов'язковість договору була виражена в порушення положень її внутрішнього права, якщо тільки Дане порушення не було явним і не стосувалося норми її внутрішнього права особливо важливого значення); перевищення представником держави правомочності на вираження згоди на обов'язковість договору; помилка, яка стосується факту або ситуації, що існувала при укладенні договору, якщо вони представляли істотну основу для згоди на обов'язковість¹.

Виникнення нової імперативної норми міжнародного права також передбачає недійсність договорів, що суперечать їй, або окремих положень.

Розрив дипломатичних або консульських відносин між учасниками договору, як правило, не впливає на правовідносини, встановлені міжнародними договорами.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 151

ЛЕКЦІЯ 16. ПРАВО ЗОВНІШНІХ ЗНОСИН

1. Поняття та джерела права зовнішніх зносин. Система органів зовнішніх зносин.

2. Встановлення та припинення дипломатичних відносин.

3. Дипломатичні представництва: поняття, види, функції.

4. Початок та закінчення дипломатичної місії.

5. Дипломатичні імунітети і привілеї.

1. Поняття та джерела права зовнішніх зносин

Право зовнішніх зносин - галузь сучасного міжнародного права, що складається із системи юридичних норм, які регулюють офіційні, підтримувані за допомогою особливих державних органів політичні зв'язки і відносини між державними та іншими суб'єктами міжнародного права.

Відповідно право зовнішніх зносин містить такі підгалузі як дипломатичне право, консульське право, право спеціальних місій, дипломатичне право міжнародних організацій. Дипломатичне і консульське право - одні з найстаріших галузей міжнародного права.

Правовий статус, привілеї та імунітети органів зовнішніх зносин, які виступають у цих чотирьох сферах регламентуються:

1. Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 р.

2. Віденською конвенцією про консульські зносини 1963 р.

3. Конвенцією про спеціальні місії 1969 р.

4. Законом України "Про дипломатичну службу" 2001 р.

5. Консульським статутом України 1994 р.

Зовнішні зносини здійснюються системою відповідних, спеціально уповноважених на те органів, які можна поділити на дві групи: внутрішньодержавні органи зовнішніх зносин (внутрішні) та закордонні органи зовнішніх зносин (зовнішні).

Внутрішньодержавні органи зовнішніх зносин — державні органи, за допомогою яких здійснюються зв'язки певної держави з іншими державами,

міжнародними організаціями і які постійно перебувають на території цієї держави. До них відносяться: Президент України, Верховна рада України, Міністерство закордонних справ.

Закордонні органи зовнішніх зносин — державні органи, за допомогою яких здійснюються зв'язки з іншими державами і міжнародними організаціями і які розташовані на території іноземної держави. До них належать: (дипломатичні представництва (посольства, місії), консульські представництва, постійні представництва держав при міжнародних організаціях, торговельні представництва)¹.

2.Встановлення та розрив дипломатичних відносин

Порядок встановлення дипломатичних відносин, акредитації голови дипломатичного представництва і припинення його функцій встановлює Віденська конвенція про дипломатичні стосунки, прийнята 18 квітня 1961 р.

Встановлення дипломатичних відносин між державами здійснюються зі взаємної згоди. Першим кроком до встановлення дипломатичних відносин є визнання де-факто або де-юре держави та її уряду з боку іншої держави.

Встановлення дипломатичних відносин відбувається в результаті переговорів між представниками зацікавлених держав і оформлюється у вигляді обміну посланнями, листами, нотами між главами держав і урядів або міністрами закордонних справ. Сторони домовляються про сам факт встановлення дипломатичних відносин, рівень дипломатичних представництв (посольство або місія), дату набуття чинності угоди, термін і порядок його публікації.

Станом на 2016 рік Україна має 87 посольства, 30 Генеральних консульств та 6 консульств за кордоном. В Україні діє 71 іноземних посольства, 21 Генеральних консульств, 76 Почесних консульств.

Розрив дипломатичних відносин.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 159

Розрив дипломатичних відносин здійснюється за ініціативою однієї з держав, яка офіційно оголошує про це. Розрив або призупинення дипломатичних відносин офіційно свідчить, що відносини між державами більш не є дружніми. Розрив дипломатичних відносин відбувається у випадках виникнення між державами збройного конфлікту, втрати однією з держав-контрагентів міжнародної правосуб'єктності (наприклад, при злитті з іншою державою), соціальної революції, що супроводжується кардинальною зміною системи державності, а також у разі зміни уряду неконституційним шляхом. Причиною розриву дипломатичних відносин може бути ворожа політика однієї держави відносно іншої, здійснення дій, що виключають нормальну роботу дипломатичних представництв тощо.

Розрив або призупинення дипломатичних відносин може відбутися внаслідок того, що уряд в державі перестає вважатися законним. Продовження дипломатичних відносин з державою після революції або державного перевороту автоматично свідчить про дипломатичне визнання нового уряду.

3. Дипломатичні представництва

Дипломатичне представництво - постійний закордонний державний орган зовнішніх зносин, створений на основі спільної угоди однією державою на території іншої для підтримання постійних офіційних контактів. Дипломатичне представництво виступає від імені своєї країни у всіх питаннях, що стосуються відносин з іншою стороною.

Постійні дипломатичні представництва:

- посольство - представництво першого вищого класу, очолюване Надзвичайним і повноважним послом від Ватикану - нунцієм;
- місія - представництво другого класу, очолюване Надзвичайним і повноважним посланником або повіреним у справах; від ватикану - інтернунцій;
- постійне представництво при міжнародних організаціях;
- консульства (У той час, як посольство займається в першу чергу розв'язанням політичних питань (переговори, збір інформації про країну

перебування), консульство здійснює контакти з місцевою владою, займається обслуговуванням громадян, розв'язанням їхніх проблем у рамках законодавства і оформленням документів (візи, паспорти, нотаріальні документи, довідки та ін.)

Тимчасові представництва — це різного роду делегації, окремі представники за кордоном, спостерігачі при міжнародних комісіях, на конференціях і конгресах; делегації чи окремі представники на державних ювілеях, коронаціях, інавгураціях, траурних церемоніях¹.

Функції дипломатичного представництва закріплено у ст. 3 Віденської конвенції 1961 р. Найважливішими з них є:

- представництво акредитуючої держави у державі перебування;
- захист інтересів своєї держави у державі перебування та її громадян у рамках міжнародного права;
- ведення переговорів з урядом держави перебування;
- консульська;
- інформаційна, тобто збір всіма законними засобами відомостей про умови і події у державі перебування і повідомлення про них уряду акредитуючої держави;
- заохочення дружніх відносин між державою, яку представляє дипломатичне представництво, і державою перебування та розвиток їх взаємовідносин у галузі економіки, культури, науки тощо.

Структуру та кількісний склад персоналу дипломатичного представництва затверджує Міністерство закордонних справ з урахуванням чинників доцільності. Але обов'язково до складу дипломатичного представництва входять: глава дипломатичного представництва, члени дипломатичного персоналу - особи з дипломатичним рангом (радник (1 і 2 класу), секретар (перший 1 і 2 класу, другий 1 і 2 класу та третій), аташе

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 160-161

встановлених рангів), члени адміністративно-технічного персоналу, члени обслуговуючого персоналу.

Адміністративно-технічний персонал дипломатичного представництва - члени персоналу представництва, які здійснюють адміністративно-технічне обслуговування представництва (референти-перекладачі, технічні секретарі, канцелярський персонал, діловоди, шифрувальник, бухгалтерські працівники тощо). Віденська конвенція про дипломатичні відносини 1961 р. дає можливість призначати такими працівниками громадян держави, в якій акредитоване представництво. Члени адміністративно-технічного персоналу мають привілеї та імунітети, що прирівняні до привілеїв та імунітетів дипломатів, за винятком того, що імунітет від цивільно-правової й адміністративної юрисдикції держави перебування не поширюється на дії, вчинені ними не під час виконання своїх службових обов'язків.

Обслуговуючий персонал — садівники, прибиральниці, водії, кухарі, вахтери і т.д.

У міжнародному праві та дипломатичній практиці сукупність усіх дипломатичних представників у країні перебування, колективне об'єднання з протокольних приводів називають дипломатичним корпусом.

Дуайєн - особа, обрана очолювати дипломатичний корпус (обирається найстарша й найдосвідченіша особа). Якщо дипломатичний корпус знаходиться в державі з католицькою релігією, то, як правило, дуайєном обирається нунцій¹.

4. Початок та закінчення дипломатичної місії

Призначення і вступ на посаду глави дипломатичного представництва - акредитування - складається з декількох етапів:

- підбір кандидатури посла чи посланника;

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 163

- держава, що акредитує, направляє державі перебування запит про згоду на призначення особи на посаду (запит - біографічні дані, посадове та сімейне становище);

- отримання агреману — позитивної відповіді держави перебування на призначення конкретної особи як посла, посланника чи повіреного у справах. Особа вважається *persona grata* - бажаною особою в даній державі, у разі відмови в агремані - *persona non grata* (не мотивується);

- видання акта внутрішнього права, що оформлює призначення;

- одночасна промульгація призначення, що відбулося (офіційне опублікування у ЗМІ);

- видача вірчих грамот документ, який дається послу (посланнику) для акредитації в іноземній державі, підписується главою держави, що акредитує, і скріплюється печаткою міністерства закордонних справ. Її вручають в урочистій обстановці главі держави перебування.;

- попередня аудієнція у міністра закордонних справ держави перебування та передача копії вірчих грамот;

- початок виконання повноважень - з моменту вручення вірчих грамот або з моменту повідомлення про своє прибуття¹.

Випадки закінчення місії дипломатичного представника:

◆ оголошення державою перебування дипломатичного представника *persona non grata* (небажаною особою)

◆ розірвання дипломатичних відносин або виникнення стану війни між державами, що акредитує дипломатичного представника, і державою його перебування

◆ відкликання дипломатичного представника акредитуючою державою (відзивна грамота)

◆ припинення існування як суб'єкта міжнародного права держави, яка акредитувала представника, або держави перебування

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 165

◆ докорінна зміна державного устрою в держав, що акредитувала дипломатичного представника.

Також глава дипломатичного представництва припиняє місію у разі відкликання в установленому порядку, відставки, смерті. Припинення місії глави дипломатичного представництва не означає розриву дипломатичних відносин між відповідними державами¹.

5. Дипломатичні імунітети та привілеї

Дипломатичні привілеї та імунітети - це сукупність особливих пільг, прав і переваг, наданих іноземним дипломатичним представництвам, їх персоналу та іншим особам, що користуються ними за міжнародним правовим захистом на території держави перебування.

Під дипломатичними імунітетами розуміють вилучення дипломатичних агентів із сфери дії юрисдикції держави перебування, незастосування до них засобів примусу, санкцій, передбачених внутрішнім правом. Це необхідна гарантія нормального здійснення дипломатом своїх функцій.

Статті 22 і 24 Віденської конвенції 1961 р. зобов'язують держави додержуватися дипломатичного імунітету таким чином:

1. Помешкання представництва оголошуються недоторканими, а влада держави перебування може вступити в ці помешкання лише за згодою глави представництва.

2. На державі перебування лежить спеціальний обов'язок вживати всіх належних заходів щодо захисту помешкань представництва від будь-якого порушення спокою представництва чи образи його гідності.

3. Помешкання представництва, меблі та інше майно, що є в них, а також засоби пересування представництва користуються імунітетом від обшуку, реквізиції, арешту та виконавчих дій.

4. Архіви і документи представництва недоторкані у будь-який час і незалежно від їх місцезнаходження.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 166

До привілеїв та особистих імунітетів належать недоторканність особи і житла; повний імунітет від кримінальної юрисдикції держави перебування; повний імунітет від цивільної та адміністративної юрисдикції щодо службової діяльності; фіскальний (податковий) імунітет. Загальновизнаними дипломатичними особистими привілеями є митні привілеї (право на безмитне перевезення багажу і звільнення його від митного огляду), вільне пересування дипломатів та членів їх сімей на території іншої держави¹.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 167

ЛЕКЦІЯ 17: МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО (ПРАВО ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ)

1. Поняття та джерела міжнародного права збройних конфліктів).
2. Учасники збройних конфліктів.
3. Початок війни і закінчення війни. Їх правові наслідки.
4. Режим військового полону та воєнної окупації.
5. Нейтралітет у війні. Ведення морської війни.
6. Заборона й обмеження визначених засобів і методів ведення війни.

1. Поняття та джерела міжнародного права збройних конфліктів)

Міжнародне гуманітарне право - це система юридичних норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, які забороняють або обмежують використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечують права індивіда в цей час і встановлюють міжнародно-правову відповідальність за їх порушення.

До основних джерел міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів належить так зване "**право Гааги**" (Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років про закони і звичаї сухопутної війни, про відкриття воєнних дій, про права й обов'язки нейтральних держав і осіб у разі сухопутної і морської війни, Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р.) та "**право Женеви**" (Женевські конвенції 1949 року: *про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях; про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які потерпіли аварію корабля, зі складу збройних сил на морі; про поводження з військовополоненими; про захист цивільного населення під час війни; Додаткові протоколи до них 1977 року*).

Основні їх ідеї розвиваються в рамках ООН та інших організацій. Так, 1980 року прийнято Конвенцію про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, Конвенцію про заборону розроблення, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї і про її знищення 1993 року тощо.

Основними **принципами** міжнародного гуманітарного права є:

- гуманізація збройних конфліктів;
- обмеження воюючих сторін у методах і засобах ведення війни;
- міжнародно-право вий захист жертв війни;
- охорона цивільних об'єктів і культурних цінностей; е. захист інтересів нейтральних держав;
- дії військових з'єднань з підтримання громадського порядку ґрунтуються на повазі прав людини;
- заборона завдання шкоди противнику, яка несумісна з метою війни - знищення або послаблення його військової могутності.

Розрізняють міжнародні збройні конфлікти і збройні конфлікти не міжнародного характеру. Міжнародний збройний конфлікт - це збройне зіткнення між державами, між національно-визвольним рухом і метрополією, між повсталою стороною та військами уряду відповідної держави. Збройний конфлікт не міжнародного характеру - це збройне зіткнення організованих антиурядових повстанців зі збройними силами уряду, що відбувається на території однієї держави.

Міжнародне право регулює поведінку воюючих сторін як в умовах міжнародних збройних конфліктів (війни), так і збройних конфліктів не міжнародного характеру (громадянські війни, державні перевороти).

2. Учасники збройних конфліктів

Серед суб'єктів міжнародного гуманітарного права виділяють:

- держави, які перебувають у збройному конфлікті;
- повстала або воююча сторона, яка бореться за національне чи соціальне визволення;
- міжнародні організації;
- нейтральні держави, які не є сторонами збройного конфлікту;

- держави-гаранти, що забезпечують дотримання міжнародно-правових норм і захищають інтереси сторін, які перебувають у конфлікті¹.

Безпосередніми учасниками збройного конфлікту є дві групи осіб - воюючі (комбатанти) і невоюючі (некомбатанти).

До **комбатантів** належить особовий склад збройних сил держави, а саме регулярні (сухопутні сили, військово-морські і військово-повітряні сили) і нерегулярні сили (ополчення, особовий склад рухів опору, партизани, повстале населення) сторони, що перебуває у конфлікті, і беруть безпосередню участь у бойових діях.

Некомбатантами є особовий склад, який правомірно перебуває у структурі збройних сил воюючої сторони та допомагає їй у досягненні успіхів у бойових діях, але не бере безпосередньої участі в них. Це медичний та інтендантський персонал, військові кореспонденти, духовенство, юристи, правоохоронні служби і т.д.

Некомбатанти можуть мати зброю лише для самозахисту. Проти них забороняється застосовувати зброю доти, доки вони не беруть участі в бойових діях. У разі безпосередньої участі у бойових діях некомбатанти набувають статусу комбатантів. У будь-якому випадку некомбатанти користуються всіма правами військовополонених, якщо потрапляють у полон, на них поширюється дія законів і звичаїв війни. Медичні працівники та служителі культу навіть у полоні продовжують виконувати свої функції.

Виділяють також окремі категорії осіб, які беруть участь у воєнних діях:.

Парламентер - особа, спеціально уповноважена військовим командуванням воюючої сторони на ведення переговорів з командуванням противника і яка перебуває з білим прапором.

Воєнний шпигун - особа, яка таємно або під неправдивим приводом збирає або намагається зібрати дані в районі дій однієї з воюючих сторін з наміром повідомити їх противнику.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 215

Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, будь-яка особа із складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка потрапляє під владу супротивної сторони в той час, коли вона займається шпигунством, не має права на статус військовополоненого, і з нею можуть поводитися як із шпигоном, тобто її можуть піддати кримінальному переслідуванню.

На відміну від шпигуна, розвідник, тобто особа зі складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка від імені цієї сторони збирає або намагається збирати інформацію на території, що контролюється супротивною стороною не вважатиметься особою, що займається шпигунством, якщо, діючи таким чином, він носить формений одяг своїх збройних сил. Таким чином, у разі полону розвідник має право на статус військовополоненого.

Відповідно, з точки зору міжнародного права, розвідниками можуть вважатися тільки фронтові розвідники, що носять формений одяг своїх збройних сил. Всі агентурні розвідники є, за визначенням, шпигунами.

Доброволець (волонтер) - особа, яка самостійно переходить кордон з метою добровільно вступити у діючу армію однієї з воюючих сторін. На відміну від найманців, включається до особового складу збройних сил, у результаті чого набуває статусу комбатанта. У ряді країн (Казахстан, Киргизстан, Білорусь, Сербія, Латвія) в 2014-2016 роках введена кримінальна відповідальність за участь громадян в боях на території іншої держави без згоди влади.

Найманці — особи, спеціально завербовані для участі у збройному конфлікті з метою отримати матеріальну винагороду. Вони не перебувають під захистом законів і звичаїв війни. Це кримінальні злочинці, які не мають права на статус комбатанта, а отже, і військовополоненого відповідно Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. та

Конвенції ООН про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 р.¹

3. Початок і закінчення війни. Їх правові наслідки.

Держави відповідно до Гаазької конвенції про початок воєнних дій 1907 року визнають, що воєнні дії між ними не повинні починатися без попереднього і недвозначного повідомлення у формі:

мотивованого оголошення війни; ультиматуму з умовним оголошення війни.

Про стан війни необхідно одразу повідомити нейтральним державам.

З прийняттям Статуту ООН у 1945 році загроза сили або її застосування були заборонені за винятком випадків: індивідуальної або колективної самооборони та застосування сили за рішенням Ради Безпеки ООН. Норми міжнародного права повинні застосовуватися і при військових діях, фактично розпочатих без оголошення війни.

Згідно із визначенням агресії, прийнятим Генеральною Асамблеєю ООН 1974 року сам факт оголошення війни, що не є актом самозахисту відповідно до ст. 51 Статуту ООН, не перетворює протиправну війну у законну, і є актом агресії. Початок агресивної війни без її оголошення є обставиною, що обтяжує та підвищує відповідальність агресора.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 3314 від 14 грудня 1974 року визначає наступні дії як акти агресії:

- Вторгнення збройних сил на територію іншої держави, її анексія або окупація (навіть тимчасова);
- Бомбардування або застосування іншої зброї проти території іншої держави;
- Блокада портів або узбережжя іншої держави;
- Напад на збройні сили іншої держави;

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 216

- Застосування збройних сил, що знаходяться на території іншої держави за угодою з останньою, порушення умов угоди, а також перебування збройних сил на території іншої держави після закінчення дії угоди;

- Надання державою своєї території для здійснення агресії іншої державою у відношенні до третьої держави;

- Засилання озброєних банд, груп, найманців тощо від імені держави, які здійснюють акти збройної боротьби проти іншої держави, за серйозністю співставлені з попередніми пунктами¹.

Оголошення війни, навіть якщо воно не супроводжується власне воєнними діями, означає початок юридичного стану війни.

Визначають такі міжнародно-правові наслідки оголошення війни:

- припиняються дипломатичні і консульські зносини між державами, відкликається персонал посольств і консульств;

- припиняють чинність політичні договори (про ненапад, нейтралітет, про воєнний союз). Деякі багатосторонні договори припиняють свою дію у відносинах між державами, які беруть участь у війні;

- до громадян країни-противника може застосовуватися спеціальний режим: їх право на вибір місця проживання обмежується; вони можуть бути інтерновані або примусово поселені в певному місці (ст.ст. 41,42 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 р.).

Багатосторонні міжнародні договори, що закріплюють норми і принципи права в період збройних конфліктів, починають діяти у відносинах між воюючими державами. З початком війни починається фактичне здійснення договорів і угод, що регулюють відносини між державами, які беруть участь у війні, з одного боку, та нейтральними й іншими невоюючими державами з іншого боку.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 219

Театром війни визначається вся територія воюючих держав (сухопутна, морська і повітряний простір над ними), на якій вони потенційно можуть вести воєнні дії.

Водночас театром воєнних дій є територія, на якій збройні сили воюючих держав фактично ведуть воєнні дії. Забороняється використовувати в якості театру війни, тобто не можуть вважатися об'єктом нападу і знищення:

а) територія нейтральних та інших невоюючих держав, демілітаризовані території;

б) міжнародні протоки і канали;

в) санітарні зони і місцевість на окупованій території з відмітними емблемами;

г) культурні цінності, будинки, що мають велике національне і загальносвітове значення;

д) райони розташування атомних електростанцій, дамб і гребель, руйнування яких призводить до катастрофічних та небезпечних наслідків для цивільного населення¹.

Закінчення війни і міжнародно-правові наслідки

Воєнні дії між державами можуть припинитися укладанням перемир'я або капітуляцією однієї з них.

Перемир'я - тимчасове припинення воєнних дій на умовах, узгоджених воюючими сторонами. Розрізняють місцеве перемир'я (на окремій ділянці фронту) і загальне перемир'я (на всьому фронті).

Місьцеве перемир'я має тимчасовий характер, укладається для обмеженого театру воєнних дій, із конкретними цілями або завданнями місцевого значення - добір і транспортування поранених, хворих і вбитих, обмін пораненими, переговори з парламентарем та ін.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 220

Загальне перемир'я або загальне припинення вогню цілком припиняє бойові дії воюючих. Воно, як правило, не обмежується яким-небудь терміном і продовжується до укладання мирного договору або мирного врегулювання.

Тобто перемир'я може укладатися на певний строк або бути безстроковим. Суттєве його порушення однією зі сторін може слугувати підставою для поновлення воєнних дій.

Капітуляція—це припинення воєнних дій на умовах, продиктованих переможцем, в результаті чого держави однієї з воюючих сторін втрачають верховенство або воно істотно обмежується.

Розрізняють *просту капітуляцію* (капітуляцію окремого підрозділу, об'єкту, пункту, району, наприклад капітуляція фашистських військ у Сталінграді в 1943 р.), і *загальну капітуляцію* (усіх збройних сил, наприклад капітуляція Японії в 1945 р.). Капітуляція може бути беззастережною (без всяких умов з боку переможеного) або почесною (наприклад, капітуляція гарнізону з умовою збереження зброї і стягів).

На відміну від загального перемир'я, при капітуляції переможена сторона втрачає навіть формальну рівність з переможцем, за винятком почесної капітуляції.

Як правило, ні перемир'я, ні капітуляція не означають автоматичного закінчення стану війни, для чого необхідно:

- видання акту (одностороннього або двостороннього) про припинення стану війни (наприклад, Указ Президії Верховної Ради СРСР 1955 р. про припинення стану війни між СРСР і Німеччиною)

- або укладання мирного договору (наприклад, мирний договір між СРСР і Італією 1947 р.).

У мирному договорі фіксується закінчення стану війни, вирішуються питання про відновлення мирних відносин між державами, про долю довоєнних договорів між воюючими сторонами і т.д.

Правові наслідки закінчення війни (стану війни) наступають як для воюючих, так і для нейтральних та інших держав, що не воюють. З припиненням стану війни для воюючих держав виникають такі наслідки:

- перестають діяти договори воєнного часу, у т.ч. закони і звичаї війни, і набирають сили угоди, що регулюють відносини між державами;
- встановлюються мирні відносини, у тому числі і дипломатичні;
- відновляється дія раніше укладених міжнародних договорів і укладаються нові договори;
- здійснюється обмін військовополоненими, виведення окупаційних військ;
- провадиться репатріація цивільного населення;
- настає політична і матеріальна відповідальність винної держави і кримінальної відповідальності головних воєнних злочинців.

Для нейтральних держав припиняється стан нейтралітету у війні; а для всіх інших держав, що не воюють, - ліквідується необхідність дотримання режиму зон ведення війни, відновлюється безпека міжнародної морської і повітряної навігації у Світовому океані тощо¹.

4. Режими воєнного полону та воєнної окупації

Режим воєнного полону регламентований IV Гаазькою конвенцією, III Женевською конвенцією 1949 року про поводження з військовополоненими і Додатковими протоколами до Женевських конвенцій 1977 року.

Відповідно до Женевської конвенції військовополоненими вважаються такі особи, які потрапили під владу неприятеля:

- 1) особовий склад збройних сил, ополчення і добровольчих загонів, що входять до складу збройних сил;
- 2) особовий склад партизанських загонів;
- 3) особовий склад збройних сил, що підпорядковується уряду, не визнаному державою, що тримає в полоні;

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 220-222

4) воєнні кореспонденти, постачальники, інші особи, які слідують за збройними силами;

5) члени екіпажу торгового флоту і цивільної авіації;

6) населення не окупованої території, що взялося за зброю, якщо воно відкрито носить зброю і дотримується законів і звичаїв війни.

Військовополонений знаходиться в полоні у держави, а не армії, що полонила його. Військовополонений - не злочинець, а солдат, що виконав свій обов'язок. Він при допиті зобов'язаний повідомити тільки своє прізвище, ім'я, звання, дату народження й особистий номер.

Держава, що тримає в полоні, відповідає за поведження з військовополоненими. Військовополонені не можуть бути піддані фізичному каліченню, науковим і медичним дослідям. Військовополонені повинні бути захищені від насильства і залякування, їм забезпечується повага особистості та честі.

Військовополонені розміщуються в спеціальних таборах, начальниками яких повинні бути офіцери держави, що тримає в полоні, а самі табори повинні забезпечити повну гарантію таким особам щодо гігієни, збереження здоров'я і попередження епідемій.

Військовополоненим може бути також заборонено виходити за встановлену межу табору.

Вони забезпечуються помешканням, харчуванням, одягом, медичною допомогою. Офіцерський склад до робіт не залучається, за унтер-офіцерами залишено право здійснювати нагляд за веденням робіт. Заборонено використовувати військовополонених на небезпечних (наприклад, видалення мін) або принизливих роботах. Під час роботи повинні дотримуватися вимоги техніки безпеки. Військовополоненим мають бути дозволені зносини із зовнішнім світом, право подачі скарги владі держави, що тримає їх у полоні.

Військовополонені зобов'язані підпорядковуватися законам держави, що тримає в полоні, що має право застосовувати судові і дисциплінарні стягнення за проступки. Проте стягнення може бути накладено тільки один раз за одну

провину. Забороняються колективні покарання. За втечу військовополонений може бути підданий тільки дисциплінарному покаранню.

Військовополоненим дозволено відправляти релігійні обряди. Не пізніше тижня після прибуття в табір військовополоненому повинно бути надане право надіслати лист родині й у Центральне довідкове агентство у справах військовополонених, що встановлюється у нейтральній країні для збору і передачі на батьківщину відомостей про осіб, які утримуються в полоні. Військовополоненим слід надавати можливість одержувати листи і листівки, індивідуальні і колективні посилки.

Після закінчення воєнних дій військовополонені звільнюються і репатріюються (повертаються на батьківщину). їм повинні бути повернуті цінності, узяті на збереження при полоненні¹.

Режим воєнної окупації

Воєнна окупація — це тимчасове захоплення території (частини території) однієї держави збройними силами іншої держави і встановлення військової адміністрації на захопленій території. Воєнна окупація будь-якої території не означає її переходу під суверенітет держави, що захопила.

Відповідно до положень IV Гаазької конвенції 1907 року, IV Женевської конвенції 1949 року держава, що окупує, зобов'язана прийняти всіх заходів для забезпечення порядку на захопленій території. Населення території, що окупується, повинно підпорядковуватися розпорядженням влади.

Відповідно до міжнародного права заборонено примушувати до:

- складання присяги на вірність державі, що окупує;
- участі у воєнних діях, спрямованих проти їхньої країни;
- надання відомостей про її армію.

Повинні поважати честь, життя цивільних осіб, їхня власність, релігійні переконання, родина. Держава, що окупує, зобов'язана постачати цивільне населення необхідним одягом, продовольством і санітарними матеріалами.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 216-217

Стосовно цивільних осіб забороняється:

- а) чинити будь-які акти насильства, залякування або образи;
- б) застосовувати примусові заходи фізичного або морального порядку, зокрема, з метою одержання відомостей;
- в) застосовувати катування, тілесні покарання, медичні дослідження і т.п.;
- г) застосовувати колективні покарання;
- д) захоплювати заручників;
- е) депортувати цивільне населення з окупованої території.

Іноземцям, які виявилися на території, що окупується, забезпечується право її покинути в короткий час.

Таким чином, воєнна окупація - це міжнародно-правовий режим, за якого:

- 1) збройні сили однієї держави тимчасово займають і утримують територію ворожої держави;
- 2) окупант здійснює функції воєнного контролю і цивільного управління шляхом встановлення нових норм права;
- 3) продовжується стан війни між державою, що окупується, й державою, що окупує;
- 4) суверенітет стосовно окупованої території не переходить до окупанта і він не вправі цілком ліквідувати стару систему права;
- 5) міждержавні відносини на окупованій території регулюються нормами міжнародного гуманітарного права;
- 6) після закінчення війни відносини з приводу окупації повинні бути ліквідовані в договірному порядку¹.

5. Нейтралітет у війні. Ведення морської війни

Нейтралітету війні - це особливий правовий статус держави, що не бере участь у війні і утримується від надання допомоги обом воюючим сторонам. Нейтралітет на практиці виявляється як принцип неупередженості, за яким нейтральна держава не повинна віддавати перевагу жодній з воюючих держав

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 218-219

і надавати кожній з них ті права і переваги, що вона надає іншій. У міжнародному праві розрізняють:

- постійний нейтралітет (Швейцарія з 1815 р., Австрія з 1955 р.);
- евентуальний нейтралітет (у даній війні);

- нейтралітет у силу договору між відповідними державами. Права й обов'язки нейтральних держав закріплені в нормах V Гаазької конвенції про права й обов'язки нейтральних держав і осіб у сухопутній війні 1907 р.

Нейтральні держави, зберігаючи право на самооборону, повинні виконувати правила нейтралітету. Так, постійно нейтральні держави не можуть у мирний час входити у воєнні блоки; надавати свою територію для іноземних військових баз або формування військових загонів воюючих; допускати передачу воюючим техніки і боєприпасів. При порушенні цих правил воюючі держави можуть вважати територію нейтральної держави театром воєнних дій.

Водночас нейтральні держави мають право: відбивати силою спроби порушити статус нейтралітету; надавати свою територію для утримання поранених; дозволяти заходження у свої порти санітарних суден воюючих держав і т.д.

Воюючі не вправі здійснювати на нейтральній території й у нейтральних водах які-небудь дії, що порушують нейтралітет. Заборонено перетворювати нейтральні порти і води в бази для морських операцій. Прохід через територіальні води нейтральних держав воєнних суден воюючих держав не вважається порушенням нейтралітету. Але не можна користуватися територіальними водами, портами і рейдами задля збільшення воєнного потенціалу збройних сил воюючих.

Воєнні судна воюючих можуть отримати доступ у порти нейтральної держави на термін не більш 24 годин для усунення наслідків аварії, для поповнення запасів продовольства. Кількість таких кораблів не повинна перевищувати трьох одиниць. Повторне постачання продовольством і паливом не може мати місця раніше, ніж через три місяці. При цьому

встановлюється інтервал між заходженнями кораблів різних воюючих держав у 24 години.

Повітряний простір над територією нейтральної держави недоторканий для військових літаків воюючих держав¹.

Ведення морської війни

До комбатантів війни на морі відносять:

- особовий склад військово-морських сил;
- бойові кораблі всіх класів і типів (підводні і надводні), допоміжні судна військово-морського флоту, а також невоєнні судна, офіційно перетворені у воєнні;
- воєнні літаки та інші літальні апарати, що входять до складу морської авіації.

Не є комбатантами в морській війні судна, що хоча і входять до складу військово-морських сил держави, але призначені винятково для надання допомоги пораненим, хворим і особам, які потерпіли аварію корабля (госпітальні судна, санітарні транспорти, санітарні літальні апарати). Ці судна та їх екіпажі не можуть бути об'єктом нападу і не підлягають захопленню.

До морської війни зазвичай застосовуються загальні правила сухопутної війни, у т.ч. і правила щодо заборони на певні засоби і методи ведення воєнних дій. Але тут є ряд суттєвих відмінностей, наприклад, дозволене захоплення майна торгових суден нейтральних держав, у випадках, якщо буде доведено, що вони перевозили вантажі для ворожої держави; режим військового полону поширюється на ворожих торгових моряків, захоплених разом із їхнім судном, які не є комбатантами.

За сучасним міжнародним правом озброєння торгових суден припустимо тільки у воєнний час, при цьому озброєне торгове судно не перетворюється у військовий корабель і не користується правом ведення воєнних дій. Проте воно може використовувати зброю для самооборони при нападі противника.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 224-226

На підводні човни поширюються загальні правила ведення війни і норми, що стосуються надводних військових кораблів. Воєнна діяльність підводних човнів спеціально регламентується Правилами про дії підводних човнів стосовно торгових суден у воєнний час 1936 р. (Україна є учасником цієї угоди). Правила передбачають, що у своїх діях стосовно торгових суден підводні човни повинні співвідноситися з нормами, що діють для надводних кораблів. Підводні човни вправі зупинити і піддати огляду вороже торгове судно, потопити його у разі відмови зупинитися, попередньо забезпечивши безпеку пасажирів і команди, захопити його в якості призу. Пасажири, команда і суднові папери повинні бути доставлені в безпечне місце. При цьому під безпечним місцем, з урахуванням навколишнього оточення і близькості берега або іншого судна, слід розуміти шлюпки корабля, що атакується.

Допустимою з погляду міжнародного права є морська блокада — це система дій військово-морських сил і авіації, що перешкоджають доступу з моря до портів і берегів противника і виходові з цих портів і берегів у море.

Насамперед блокада повинна бути публічно оголошена державою, що блокує, з вказівкою дати початку блокади району, що блокується, терміну для виходу з портів, що блокуються, суден нейтральних держав. Блокада повинна бути дійсною (ефективною). Покаранням за спробу прориву блокади можуть бути захоплення або конфіскація судна і вантажу або знищення судна-блокадо-проривача. Блокада, здійснювана державою-агресором, завжди протиправна.

У сучасних умовах блокада вважається законною, якщо вона здійснюється в порядку самооборони за ст. 51 Статуту ООН або за рішенням Ради Безпеки ООН на підставі ст. 42 Статуту ООН.

У міжнародному праві передбачений інститут морської (воєнної) контрабанди, пов'язаний з порушенням правил перевезення певних вантажів у період морської війни. Воєнною контрабандою визнаються вантажі нейтральних власників або противника на суднах нейтральних держав, котрі

воююча сторона забороняє доставляти своєму противникові. Воєнна контрабанда поділяється на:

а) абсолютну (предмети і матеріали, що слугують винятково для воєнних цілей, наприклад зброя, боєприпаси, військове обмундирування);

б) умовну (предмети і матеріали, що можуть слугувати як для воєнних, такі для мирних цілей, наприклад медикаменти і медичне устаткування, продукти харчування).

Абсолютна контрабанда підлягає захопленню і знищенню, якщо судно, що її перевозить, слідує у ворожий порт. Умовна контрабанда підлягає захопленню, якщо вона призначена для збройних сил противника. Якщо воєнна контрабанда складає меншу частину вантажу судна нейтральної держави, саме судно захопленню не підлягає. В іншому випадку захоплюється і судно, що перевозить його.

У війні на морі передбачено інститути призів та трофеїв. Призом є будь-яке торгове судно противника незалежно від характеру того, що перевозиться, і вантажу. Таке судно може бути захоплено; не підлягають захопленню: невеликі рибальські судна, судна, що виконують наукові і філантропічні доручення, а також судна, що вийшли в море до оголошення війни. Це ж стосується і вантажів, перевезених на цих кораблях. Якщо на їх борту знаходиться неконтрабандний вантаж нейтральної держави, власники вправі вимагати компенсації. Право захоплювати приз належить тільки військовим кораблям і літальним апаратам.

Той, хто захопив приз, має доставити його у свій порт. Законність захоплення може бути оскаржена в призовому суді, який засновується воюючими сторонами. Існують два види призових судів: портовий і вищий призовий суд. У разі визнання захоплення неправомірним судно і вантаж підлягають поверненню, а безпідставно знищені - компенсації.

Трофеї - це захоплені під час морської війни військові кораблі противника і цінності, що знаходяться на них. Трофеї переходять у власність держави, що захопила їх.

Бомбардування з моря військових об'єктів є законним методом ведення війни. Але бомбардування з моря незахищених об'єктів, портів, міст, селищ або будівель забороняється за будь-яких обставин¹.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – С. 226-228

ЛЕКЦІЯ 18. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

1. Поняття, підстави і суб'єкти міжнародно-правової відповідальності.
2. Види та форми міжнародної відповідальності.
3. Поняття і види міжнародних протиправних дій.
4. Міжнародно-правові санкції.

1. Поняття, підстави і суб'єкти міжнародно-правової відповідальності

Міжнародно-правова відповідальність - це сукупність правових відносин, що виникають у зв'язку з правопорушенням, вчиненим якою-небудь державою чи іншим суб'єктом міжнародного права, чи через збитки, заподіяні однією державою іншій у результаті правомірної діяльності в результаті якої настають негативні юридичні наслідки в результаті порушення ним міжнародного зобов'язання.

Ці правовідносини можуть виражатися у відновленні порушеного права, відшкодуванні матеріального збитку, накладенні санкцій та інших заходів колективного чи індивідуального характеру до держав, що порушили свій міжнародний обов'язок, а у випадку настання шкідливих наслідків при правомірній діяльності — в обов'язку здійснити відповідну компенсацію.

Суб'єктами міжнародно-правової відповідальності є тільки суб'єкти міжнародного публічного права. Як правило, це держави, інші суб'єкти міжнародного права. У визначених випадках ними можуть стати і фізичні особи, наприклад, при здійсненні ними злочинів проти людства. Однак при цьому міжнародно-правова відповідальність фізичних осіб є особливого роду кримінальною відповідальністю і за своєю природою відрізняється від відповідальності інших суб'єктів міжнародного права¹.

Суб'єктами міжнародного правопорушення можуть бути і міжнародні організації. На практиці склалися певні норми, пов'язані з відповідальністю

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 66-67

міжнародних організацій за дії своїх посадових осіб і службовців. Вона також може нести відповідальність перед державами, що є чи не є її членами, за неправомірне діяння органів цієї організації, наприклад за збиток, нанесений у результаті її військових чи політичних дій.

Окремі особи також можуть притягатись до міжнародно-правової відповідальності, зокрема міжнародної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини. Такі акти передбачають міжнародну кримінальну відповідальність фізичних осіб у двох формах: у формі відповідальності перед міжнародним карним судом, створюваним *ad hoc*, як це було на Нюрнберзькому і Токійському процесах, і у формі відповідальності перед національним судом.

Відповідальність фізичних осіб за міжнародні злочини найчастіше настає за умови, що їхні злочинні діяння пов'язані зі злочинною діяльністю держави. При цьому держави, винні в здійсненні злочину, несуть міжнародну відповідальність, а фізичні особи - міжнародну кримінальну відповідальність. Здійснення особою злочинних діянь на виконання наказу не звільняє її від кримінальної відповідальності. Для покарання таких осіб застосовується як міжнародна, так і національна юрисдикція. Офіційний статус особи також не звільняє її від кримінальної відповідальності.

У міжнародному праві немає строків давності щодо відповідальності за міжнародні злочини. Конвенція про незастосування терміну давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 року вказує, що представники державної влади і приватні особи, винні в здійсненні зазначених злочинів і співучасті в них, несуть відповідальність незалежно від часу здійснення злочину.

Крім Нюрнберзького і Токійського трибуналу, рішеннями Ради Безпеки ООН були створені ще два Міжнародних трибунали: у 1993 році для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії з 1991 року, і в 1994 році для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та

інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Руанди і громадян Руанди, відповідальних за геноцид та інші подібні злочини, вчинені на території сусідніх держав у період з 1 січня по 31 грудня 1994 року.

Також прийнято статут Міжнародного кримінального суду для покарання осіб, винних у вчиненні злочинів проти миру і безпеки людства. Якщо за відповідною угодою не створено спеціального міжнародного суду, держава, на території якої знаходиться злочинець, зобов'язана передати його суду або видати іншій державі, на території якої було здійснено злочин.

2. Види та форми міжнародної відповідальності

Будь-яке міжнародне правопорушення передбачає такий комплекс наслідків: 1) відновлення державою-правопорушницею порядку, який існував; 2) притягнення держави-правопорушниці до відповідальності; 3) застосування мирних засобів для відновлення порушених відносин і реалізації відповідальності; 4) звернення потерпілих суб'єктів за потреби до примусових засобів забезпечення відповідальності.

Виходячи з єдиної природи цих наслідків і трактування відповідальності у широкому змісті, до форм нематеріальної відповідальності держави відносять ресторації, сатисфакції і санкції" а до матеріальної відповідальності — реституції, субституції і репарації.

Ресторація полягає у відновленні нематеріальних прав потерпілих суб'єктів міжнародного права (наприклад, припинення незаконної окупації, звільнення незаконно затриманих осіб, скасування судових рішень, що заподіюють шкоду потерпілим державам, їх юридичним і фізичним особам)¹.

Ординарна сатисфакція - це задоволення державою-правопорушницею правомірних нематеріальних вимог потерпілої держави, що полягає у запевненні державою-правопорушницею про недопущення повторення правопорушення. Найхарактерніші форми — вибачення; вираження жалю чи

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів – с. 70

співчуття; покладання обов'язку матеріального відшкодування на осіб, причетних до здійснення міжнародного правопорушення, їх карне чи адміністративне переслідування. В особливих випадках направляються спеціальні місії, а самі вибачення супроводжуються церемоніями надання почесної прапора потерпілої держави, виконанням її гімну і т.п. Мета сатисфакції - відновлення нематеріального збитку, насамперед заподіяного честі й гідності потерпілої держави, а характерними рисами її є суворо офіційний характер, урочистість і гласність.

Ординарні сатисфакції в основному - це символічні обтяження, коли можна вимагати тільки таких, котрі "не є принизливими і надмірними".

Запевнення чи гарантії неповторення неправомірного діяння в майбутньому - дана форма близька до сатисфакції, іноді розглядається як її різновид.

Декларативні рішення - констатація факту вчинення правопорушення будь-яким офіційним органом.

Надзвичайна сатисфакція - це різного роду тимчасові обмеження суверенітету і правоздатності держав, що вчинили міжнародний злочин. Її метою є викорінювання причин, що спричинили міжнародний злочин, і створення гарантій від його повтору.

У якості надзвичайних сатисфакцій можуть бути: реорганізація окремих елементів політичної системи і скасування суспільних інститутів, наявність яких сприяла здійсненню державою міжнародного злочину; тимчасова окупація частини чи всієї території; міжнародний контроль за використанням наукового і промислового потенціалу; демілітаризація промисловості чи скорочення збройних сил.

Реституція - повернення державою-правопорушницею потерпілим суб'єктам неправомірно захопленого в них майна, що має індивідуальні характеристики (архівів, історичних, художніх та інших цінностей і т.п.).

Тобто це відновлення - реституція в натурі матеріального становища, що існувало до здійснення правопорушення¹.

Ординарна репарація полягає у відшкодуванні державою-правопорушницею матеріального збитку шляхом виплати грошових сум, постачання товарів, надання послуг, еквівалентних сумі, що підлягає відшкодуванню потерпілим суб'єктам.. Держава-правопорушниця, будучи зобов'язаною зробити репарації, самостійно шукає і визначає джерела засобів для виплати матеріальної компенсації потерпілим суб'єктам.

Особливою формою ординарної репарації є **субституція** - заміна неправомірно знищеного чи ушкодженого майна подібними і рівноцінними предметами, коли не можливо здійснити реституцію².

Надзвичайні репарації - це особливі обтяження, що виражаються в тимчасовому обмеженні правомочності держав, що вчинили міжнародні злочини, розпоряджатися своїми матеріальними ресурсами. їх мета полягає не тільки в забезпеченні максимально можливого матеріального збитку, завданого потерпілим суб'єктам, але й у виключенні факторів, що сприяють здійсненню міжнародного злочину. Відповідно вони можуть обмежувати самостійність держави-правопорушниці у виборі джерел репарацій.

Особливою формою відповідальності держави за міжнародний злочин є передача частини її території потерпілим суб'єктам з метою гарантії їх безпеки. Разом з тим це може служити компенсації збитку, що не може бути відшкодований іншим шляхом.

У випадку агресії надзвичайні сатисфакції і репарації можуть застосовуватися кумулятивно. Таким способом зважувалося питання про форми відповідальності Німеччини і Японії після Другої світової війни³.

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 70

² Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 70

³ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 91-94

Контрибуція – (синонім – данина) стягнення з переможеної держави та її населення певної грошової суми, продуктової повинності тощо. Такі виплати накладалися на уряд переможеної держави після закінчення війни і являли собою компенсацію військових витрат переможця. Зазвичай, переможець бажав не лише покрити військові витрати, пов'язані із завоюванням території, але й відшкодувати всі втрати, понесені в результаті війни. Фактично, населення переможеної країни повністю забезпечувало армію загарбників. На початку ХХІ ст. такі несанкціоновані побори заборонені. Війська повинні купувати у населення необхідні товари, або експропріювати їх з гарантією подальшого відшкодування.

3. Поняття і види міжнародних протиправних дій

Міжнародні правопорушення — це протиправна дія чи бездіяльність держави, що порушує її міжнародні зобов'язання. Обов'язковим є існування сукупності юридично обов'язкових приписів, міжнародно-правових актів, на підставі яких певний варіант поведінки держави кваліфікується як міжнародне правопорушення.

Групи міжнародних протиправних дій:

- 1) найтяжчі міжнародні злочини;
- 2) Злочини міжнародного характеру;
- 3) ординарні міжнародні правопорушення (делікти).

Перша група злочинів — міжнародні злочини, або злочини проти людства, включають злочини проти миру, проти людяності, воєнні злочини, геноцид, екоцид, апартеїд, агресивну війну.

Воєнні злочини — порушення законів або звичаїв війни, вбивства, жорстокість, вивезення на примусові роботи чи з іншою метою цивільного населення окупованої території, вбивство або жорстокість до військовополонених, вбивства заручників, грабунок суспільної або приватної

власності, безпідставні руйнування міст і сіл, не викликані військовою необхідністю спустошення¹.

Злочини проти людяності — вбивства, винищення, поневолення, депортації та інші жорстокі дії, вчинені проти цивільного населення або переслідування на політичному, расовому або релігійному ґрунті.

Геноцид - дії, спрямовані на повне або часткове знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом вбивства членів цієї групи, спричинення тяжкої шкоди їх здоров'ю, насильницької перешкоди дітонародженню, примусової передачі дітей, насильницького переселення або створення інших умов, розрахованих на фізичне знищення членів цієї групи².

Апартеїд - крайня форма расової дискримінації (розрізнення) і сегрегації (політика відділення "кольорового" населення від білого), що здійснюється відносно окремих національних і расових груп населення. Апартеїд виражається в позбавленні чи істотному обмеженні політичних, соціально-економічних і цивільних прав, територіальній ізоляції і т.п.

Екоцид - масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, здатних викликати порушення екологічної рівноваги, екологічну катастрофу. В останні роки в міжнародному праві екоцид визнається міжнародним злочином.

Злочини проти миру - 1) підготовка, планування, початок або ведення агресивної війни, або війни, яка порушує міжнародні договори, угоди чи гарантії; 2) участь у змові або розробці загального плану з метою вчинення дій, згаданих у попередньому пункті. Наприклад укладення пакту Молотова-Ріббентропа між радянською Росією та фашистською Німеччиною.

Друга група злочинів — **злочини міжнародного характеру** — це передбачені міжнародними договорами суспільно небезпечні діяння, вчинені

¹ Міжнародне публічне право: підручник за ред. В.М. Репецького. – с. 316

² Міжнародне публічне право: підручник за ред. В.М. Репецького. – с. 315

індивідами чи групами осіб, що зазіхають на нормальні відносини між суб'єктами міжнародного права. Дані правопорушення менш суспільно небезпечні, ніж міжнародні злочини і, на відміну від останніх, відповідальність за їхнє здійснення несуть не держави, а тільки фізичні особи.

До злочинів міжнародного характеру відносять:

- злочини проти стабільності міжнародних відносин (тероризм, захоплення заручників, найманство, викрадення літаків, зазіхання на дипломатичних представників, незаконне радіомовлення);
- злочини, що завдають шкоди економіці й соціальному розвитку держав (викрадення творів мистецтва, дії проти навколишнього середовища, знищення і пограбування розкопок та ін.);
- злочини, що посягають на особисті права людини (рабство, работоргівля, торгівля жінками і дітьми, поширення порнографії, тортури);
- злочини, які скоюють у відкритому морі (піратство, зіткнення суден, ненадання допомоги на морі, забруднення моря шкідливими речовинами);
- злочини, які скоюють у районі воєнних дій (стосовно цивільного населення, військовополонених, поранених, хворих)¹.

Розглянемо деякі з них більш детально.

Міжнародний тероризм (від лат. "терор" - політика залякування, придушення політичних супротивників насильницькими заходами) - суспільно небезпечне в міжнародному масштабі діяння, що може призвести до загибелі людей, порушуючи нормальну дипломатичну діяльність держав та їх представників, ускладнюючи здійснення міжнародних контактів, зустрічей, а також транспортних зв'язків між державами.

Суб'єктами злочину є окремі фізичні особи, злочинні групи або злочинні організації, всі члени яких повинні нести відповідальність як співучасники злочинів. Норми міжнародного кримінального права зобов'язують держави

¹ Міжнародне публічне право: підручник за ред. В.М. Репецького. – с. 317

видавати терористів тим державам, на території яких вчинені теракти, або судити їх за своїми законами.

Біоцид - міжнародний злочин проти людства, спрямований тільки проти людини й інших живих істот, являє собою умисне і масове знищення людей і живої природи за допомогою зброї масового знищення.

Найманство - набір, фінансування, навчання найманців, а також прирівнюється вступ громадян на службу в цій якості та участь їх в бойових діях. Найманцями є особи, спеціально завербовані для участі у збройному конфлікті, які керуються бажанням отримати матеріальну винагороду.

Необхідність їх покарання в кримінальному порядку встановлена в "Основних принципах правового режиму комбатантів, що борються проти колоніального й іноземного панування і расистських режимів" 1973 р., Женевських конвенціях 1949 р. Передбачається, що міжнародна небезпека найманства полягає в підриві стабільних відносин між державами, при цьому найманці є знаряддям в руках реакційних, протиправних, колоніальних і расистських режимів. Якщо найманців засилає держава, то такі дії можуть бути кваліфіковані як агресія зі всіма витікаючими для такої держави і найманців наслідками.

Кримінальне переслідування найманців здійснюється двома шляхами. По-перше, за кримінальними законами держави, на території якої вони вчинили злочин. По-друге, кримінальне переслідування здійснюється спеціально створеними військовими трибуналами або іншими міжнародними судами, якщо найманці вчинили злочин на території декількох держав.

Фальшивомонетництво передбачено Женевською конвенцією щодо боротьби з підробкою грошових знаків 1929 р. її держави-учасниці взяли на себе зобов'язання в боротьбі з фальшивомонетництвом не розрізняти підробку іноземних і власних грошових знаків, цінних паперів і з однаковою суворістю карати злочинців. Злочинами визнаються всі обманні дії з виготовлення або зміни грошових знаків, їх збут, ввезення в країну, добування для себе, обманні дії з виготовлення, отримання або придбання предметів, призначених для

виготовлення або зміни грошових знаків, а також замах і співучасть в їх здійсненні.

Підробки векселів, банківських документів, знаків поштової оплати й інших цінних паперів визначаються злочинними діяннями у двосторонніх договорах і нормах національного законодавства.

Незаконний обіг наркотичних засобів розповсюджений у всьому світі. Тільки в системі ООН діють Комісія ООН з наркотичних засобів, Міжнародна рада з контролю за наркотичними засобами, Програма ООН з контролю за наркотичними засобами і Фундація ООН з боротьби із зловживаннями наркотиками.

В 1961 р. прийнята Єдина конвенція про наркотичні засоби, що замінила більше десяти договорів у цій сфері, перелічує 18 кримінально караних діянь, пов'язаних з незаконним виробництвом, купівлею-продажем і транспортуванням наркотиків (культивування, виробництво, виготовлення, пропозиція з комерційною метою, розподіл, купівля, продаж, доставка на будь-яких умовах, перевезення, маклерство тощо). Конфісковані наркотики підлягають знищенню або переробці в ненаркотичні або використовуються в медичних і наукових цілях (окрім героїну). За них встановлюються покарання у формі позбавленні волі і т.д.

Наркологічними властивостями володіють і психотропні речовини, що в основному штучно створені препаратами, що здійснюють вплив на психічні функції людини. У Конвенції про психотропні речовини 1971 р., згодом Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. встановлено заходи контролю і санкції за всі форми їх незаконного обігу, а також конфіскацію доходів і майна винних.

Рабство - положення чи стан особи, відносно якої здійснюються деякі чи всі повноваження, властиві праву власності.

На сьогодні рабство заборонено Конвенцією про рабство 1926 р., Додатковою конвенцією про відміну рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, схожих із рабством 1956 р., законодавством всіх країн світу, однак на

планеті ще до цього часу утримуються в протизаконному рабстві багато людей.

Як злочини кваліфікуються не тільки самі рабство і работоргівля, але і діяння осіб, які сприяють захопленню інших в рабство, перевезення рабів, каліцтво, таврування людей, обмін невольників і т.п. Зокрема, злочинами визнаються:

1. Викрадення і продаж дітей з метою використання їх як безкоштовної робочої сили, позбавлення власного імені та основних прав людини. Злочином вважається передача за винагороду батьками або опікунами своїх дітей в служіння спроможним особам.

2. Використання в домашньому рабстві жінок шляхом видачі їх заміж за винагороду без права відмови, передача на таких же умовах заміжньої жінки іншим особам або у спадок.

3. Боргова кабала у вигляді праці боржника, не зарахованого в погашення боргу і не обмеженого тривалістю роботи і характером самої праці.

4. Кріпосний стан землекористувача, при якому користувач зобов'язаний згідно із законом, звичаєм або угодою жити і працювати на землі, належній іншій особі, і виконувати певну роботу для такої особи або за винагороду, або без такої і не може змінити свій стан.

5. Примусова і обов'язкова праця, регульована рамками національного законодавства, допускається тільки за вироком суду, в суспільних цілях при ліквідації стихійних лиха, аварій, катастроф, а також на військовій службі.

Тортури - це "будь-яка дія, якою якій-небудь особі умисно заподіюється сильний біль або страждання, фізичне або етичне, щоб отримати від нього або від третьої особи відомості або визнання, покарати її за дію, яку вчинила вона або третя особа чи в здійсненні якої вона підозрюється, а також залякати або примусити її або третю особу, або із будь-якої причини, заснованої на дискримінації будь-якого характеру, коли такий біль або страждання заподіюється державним посадовцем або іншою особою або з їх відома чи мовчазної згоди". Не є тортурами біль або страждання, які виникають лише в

результаті законних санкцій, невіддільних від цих санкцій, або викликаються ними випадково.

Норми про заборону тортур включені в Загальну декларацію прав людини (ст. 5), Міжнародний пакт про цивільні і політичні права 1966 р. (ст. 7), Конвенції про боротьбу з геноцидом, апартеїдом, рабством, Європейську конвенцію про захист прав людини і основних свобод 1950 р., Конвенцію ООН проти тортур й інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання 1984 р.

Ступінь суспільної небезпеки цих актів значно нижчий за тортури, тому в Конвенції 1984 р. говориться лише про їх запобігання. При цьому маються на увазі дисциплінарні, адміністративні, кримінальні та інші санкції (ст. 16). Ніякі обставини, будь то стан війни, надзвичайний стан, загроза озброєного конфлікту, внутрішня політична нестабільність, наказ вищестоящого начальника або органу влади, не можуть служити виправданням тортур.

Піратство, тобто використання з метою одержання матеріальної винагороди або іншої особистої вигоди озброєного чи неозброєного судна для захоплення іншого морського чи річкового судна, застосування насильства, пограбування або інших ворожих дій щодо екіпажу чи пасажирів такого судна, - передбачено як у міжнародному праві, так і національним законодавством.

Основним безпосереднім об'єктом злочину є безпека міжнародного судноплавства, а також власність або життя, здоров'я, воля і гідність особи. Потерпілими від піратства можуть бути тільки члени екіпажу або пасажирів морського чи річкового судна.

Вчинення дій, які за міжнародним правом кваліфікуються як піратські, стосовно осіб" які перебувають на стаціонарних платформах, розташованих на континентальному шельфі, кваліфікується як диверсія, тероризм або відповідний злочин проти власності чи проти життя та здоров'я особи. Так зване "повітряне піратство" може бути кваліфіковане як захоплення повітряного судна.

Інші злочини передбачено, зокрема, у Женевській конвенції про відкрите море 1958 р.. Договорі про заборону випробовувань ядерної зброї 1963 р.. Конвенцією про захист ядерного матеріалу 1980 р., Гаазькою конвенцією про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р., Монреальською конвенцією про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації 1971 р. тощо¹.

Ординарні міжнародні правопорушення - порушення зобов'язань окремих держав одна перед одною.

4. Міжнародно-правові санкції

Міжнародно-правові санкції є засобом, за допомогою якого відновлюють порушені права та домагаються відшкодування завданих збитків. Це форма міжнародно-правової відповідальності, форма дозволеного примусу в міждержавних стосунках.

Їх мета - відновлення функціонуючого механізму міжнародно-правового регулювання. Застосування санкцій * односторонній процес. Суб'єкт, який вдається до санкцій, не може бути стороною-правопорушницею. Санкції можуть застосовуватися лише у відповідь на правопорушення - у цьому їх відмінність від неправомірного застосування сили в міжнародних відносинах і правомірних превентивних примусових заходів.

Право на примусові заходи належить кожному суб'єкту міжнародного права. Держави реалізують його індивідуально, колективно і за допомогою міжнародних організацій.

Санкції, які здійснюються державами в порядку самопомоги - це самооборона, репресалії, реторсії, розрив дипломатичних і консульських відносин, невизнання².

Реторсії можуть застосовуватися у відповідь на недружній акт, несправедливу, упереджену поведінку іншого суб'єкта, але в межах"

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 98-102

² Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 74

допустимих міжнародним правом. Реторсіями є: заборона дипломатичним представникам або громадянам іноземної держави вільно відвідувати певні райони країни їхнього перебування у відповідь на подібні обмеження щодо своїх дипломатів і громадян в тій державі (інші обмеження); відкликання посла з держави, яка вчинила недружній акт або правопорушення; висилка з країни такої кількості дипломатів держави, яка раніше вислала з країни дипломатів першої держави; оголошення дипломатів *persona non grata*; заборона в'їзду в країну або скасування візиту делегацій тощо.

Репресалії - односторонні заходи примусу, спрямовані на обмеження або ліквідацію прав іншої держави, які передбачені міжнародним правом як контрзаходи в разі правопорушення. Вони не застосовуються у відповідь на акти, які не є міжнародним правопорушенням¹.

Репресалії мають відповідати завданям збиткам із застосуванням примусу, необхідного для їх відшкодування. Правомірними є лише політичні та економічні репресалії: позбавлення дипломатичних привілеїв та імунітету офіційних представників держави-порушниці; ембарго; бойкот; секвестр майна тощо.

Розрив дипломатичних відносин може відбуватись окремо або одночасно з розривом консульських відносин. Крім того можливе призупинення дипломатичних і консульських відносин як більш м'яка форма впливу на державу-порушницю.

Самооборона — це заходи, які застосовуються державою у відповідь на збройний напад на неї і передбачають використання збройних сил. Застосування цієї форми можливе і при недружніх актах, але в такому разі вона не є санкцією, бо застосовується не у відповідь на міжнародне правопорушення.

Виділяють дві форми самооборони: необхідна оборона, самооборона від агресії. При необхідній обороні бажане попередження про можливість її

¹ Міжнародне право; Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – с. 75

застосування, якщо держава-порушниця не припинить порушення. Попередження необхідне тому, що правопорушення може бути ще об'єктивно відсутнім (підготовка до вторгнення) або вимушеним (порушення територіальної недоторканності через аварію чи помилку). Застосування збройної сили в таких випадках не є правомірним.

Формами невизнання є відмова держави визнати дійсність міжнародного договору, укладеного під тиском чи з іншими порушеннями, передбаченими нормами міжнародного права; невизнання неправомірних територіальних змін; невизнання фашистського, расистського чи колоніального режиму держави, яке веде до ізоляції такої держави тощо¹.

¹ Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право. – с. 104-106

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Метою проведення практичних занять є набуття вмінь та навичок практичного застосування теоретичні положення навчальної дисципліни.

У процесі проведення практичних занять використовуються активні та інтерактивні методи. Ключовим методом є метод мозкової атаки, який використовується для вирішення складних та проблемних питань. Використання цього методу навчання полягає у висловлюванні ідей вирішення поставленого завдання, що надає можливість залучити до роботи в аудиторії всіх студентів групи та активізувати їх розумову діяльність, знайти нестандартні та вдалі рішення поставлених завдань тощо. Як правило, етапами використання такого методу навчання є: 1) постановка завдання; 2) висловлення ідей його вирішення; 3) оцінка таких ідей студентами та викладачем.

Очна форма навчання

№	Назва теми заняття та перелік основних питань
1.	<p>Поняття сучасного міжнародного права. Норми і джерела міжнародного права</p> <p>Поняття і визначення міжнародного публічного права. Міжнародне право як особлива правова система. Функції міжнародного права. Співвідношення міжнародного і внутрішнього державного права. Норми міжнародного права і їх класифікація. Джерела міжнародного права. Співвідношення міжнародного договору і звичаю. Кодифікація міжнародного права. Система міжнародного публічного права.</p> <p>Самостійна робота студентів:</p> <p>1. Застосування норм міжнародного права.</p>
2.	<p>Основні принципи міжнародного публічного права</p> <p>Поняття основних принципів сучасного міжнародного права.</p> <p>Принцип незастосування сили або погрози силою.</p>

	<p>Принцип мирного вирішення міжнародних спорів.</p> <p>Принцип невтручання у внутрішні справи держав.</p> <p>Принцип співробітництва держав.</p> <p>Принцип рівноправності та самовизначення народів і націй.</p> <p>Принцип суверенної рівності держав.</p> <p>Принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань.</p> <p>Принцип непорушності кордонів.</p> <p>Принцип територіальної цілісності держав.</p> <p>Принцип загальної поваги прав і основних свобод людини.</p> <p>Самостійна робота студентів:</p> <p>1. Джерела основних принципів міжнародного права</p>
3.	<p>Суб'єкти міжнародного права</p> <p>Поняття і види суб'єктів міжнародного права. Міжнародна правосуб'єктність. Основні та похідні суб'єкти міжнародного права.</p> <p>Держави - основні суб'єкти міжнародного права. Міжнародна правосуб'єктність унітарних держав. Міжнародна правосуб'єктність федеративних держав. Міжнародна правосуб'єктність конфедерацій. Міжнародна правосуб'єктність нетипових суб'єктів.</p> <p>Самостійна робота студентів:</p> <p>1. До питання про міжнародну правосуб'єктність транс - національних корпорацій.</p>
4.	<p>Квазі-держави, як суб'єкти міжнародного публічного права</p> <p>Нетипові суб'єкти Міжнародного публічного права . Міжнародна правосуб'єктність квазі-держав. Домініони. Колонії (заморські території). Протекторати. Кондомініуми. Особливості міжнародної правосуб'єктності Святого Престолу, Андорри, Монако, Сан-Марино, Суверенного Мальтійського ордену. Міжнародна</p>

	<p>правосуб'єктність націй і народів, що борються за національне визволення і створення власної держави. Правосуб'єктність міжнародних організацій. Міжнародні міжурядові організації. Міжнародні неурядові організації.</p>
5.	<p>Міжнародно-правове визнання у міжнародному праві</p> <p>Поняття міжнародного визнання. Форми визнання. Види визнання. Визнання de jure, de facto, ad hoc. Визнання урядів. Доктрина Екстрада. Доктрина Тобара. Визнання урядів в екзилі. Практика визнання емігрантського уряду в роки Другої світової війни. Критерії визнання уряду в екзилі.</p>
6.	<p>Міжнародне правонаступництво у міжнародному праві</p> <p>Поняття міжнародного визнання. Форми визнання. Види визнання. Поняття правонаступництва. Випадки виникнення правонаступництва: розпад федерацій; розпад колоніальної системи; соціальні вибухи тощо. Об'єкти правонаступництва. Види правонаступництва. правонаступництво України у зв'язку з припиненням існування СРСР. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. Вирішення питань правонаступництва в Законі України "Про правонаступництво" від 16 вересня 1991 року. Укладення Україною угод з іншими державами СНД про врегулювання питань правонаступництва.</p> <p>Самостійна робота студентів:</p> <p>1. Інші види визнання у сучасному міжнародному праві (визнання воюючої сторони)</p>
7.	<p>Територія в міжнародному праві</p> <p>Поняття та види правового режиму територій. Державні території. Міжнародні території. Території зі змішаним режимом. Демілітаризовані та нейтралізовані території. Юридична природа</p>

	<p>державної території, її склад. Способи придбання державної території. Державні кордони.</p> <p>Самостійна робота студентів:</p> <p>1.Визначення міжнародно - правової оренди території.</p>
8.	<p>Режим державного кордону в міжнародному праві</p> <p>Державні кордони. Різновиди державних кордонів. Етапи встановлення державного кордону. Делімітація та демаркація державного кордону. Режим державного кордону. Прикордонний режим. Міжнаціональні та міждержавні пункти пропуску через державний кордон. Поняття візового та безвізових режимів перетину кордону</p>
9.	<p>Правовий режим Арктики та Антарктики. Міжнародні та багатонаціональні ріки</p> <p>Особливості правового режиму Арктики. Визначення статусу архіпелагу Шпіцберген Паризьким договором 1920 року. Визначення правового режиму Антарктики Вашингтонським договором 1959 року. Мадридський Протокол про охорону навколишнього середовища 1991 року. Багатонаціональні та міжнародні ріки. Правовий режим Дунаю. Історія міжнародного регулювання судноплавства по Дунаю.</p> <p>Самостійна робота студентів:</p> <p>1. Юридичні підстави зміни державної території.</p>
10.	<p>Населення в міжнародному праві</p> <p>Поняття населення і народу. Громадянство. Громадянство юридичної особи. Національність юридичної особи. Способи набуття громадянства. Правове становище іноземців. Дипломатичний захист. Правовий статус біженців. Трудівники - мігранти. Право притулку. Екстрадиція.</p> <p>Самостійна робота студентів:</p>

	1. Випадки трансферту у міжнародній практиці.
11.	<p>Право міжнародних організацій</p> <p>Поняття права міжнародних організацій. Джерела права міжнародних організацій. Поняття міжнародних організацій.. Міжнародні міжурядові організації. Міжнародні неурядові організації. Критерії правосуб'єктності: право на укладення договорів; участь у створенні норм міжнародного права тощо. Функції міжнародних організацій. Членство у міжнародних організаціях.</p> <p>Самостійна робота студентів:</p> <p>1. Теорія наднаціональних повноважень деяких міжнародних організацій.</p>
12.	<p>Організація Об'єднаних Націй</p> <p>Створення Організації Об'єднаних Націй. Завдання, цілі і принципи ООН. Головні органи ООН. Міжнародний Суд ООН. Спеціалізовані установи Організації Об'єднаних Націй.</p> <p>Самостійна робота студентів:</p> <p>1.Співпраця ВОІВ та України</p>
13.	<p>Міжнародні організації Європи (Рада Європи, Євросоюз, ОБСЄ).</p> <p>Юридична природа і задачі регіональних міжнародних організацій. Основні аспекти діяльності і структурної організації найбільш авторитетних європейських регіональних міжнародних організацій: Організації з безпеки і співробітництва в Європі; Ради Європи; Євросоюзу. Історія створення Ради Європи. Органи Ради Європи (Комітет міністрів, Парламентська Асамблея, Конгрес місцевої та регіональної влади, Європейський суд з прав людини. Історія створення та розширення складу Євросоюзу. Інституції ЄС (Європейська Рада, Європарламент, Рада ЄС, Європейська</p>

	Комісія). Поняття міжнародних конференцій. Відмінність міжнародних організацій і конференцій. Постійні міжнародні органи.
14.	<p>Право міжнародних договорів</p> <p>Поняття права міжнародних договорів. Джерела права міжнародних договорів. Поняття міжнародного договору. Суб'єкти міжнародного договору. Форма міжнародного договору. Класифікація міжнародних договорів. Мова міжнародного договору. Структура міжнародного договору. Найменування міжнародного договору.</p> <p>Самостійна робота студентів:</p> <p>1. Приклади застосування "джентльменських угод" у міжнародній практиці.</p>
15.	<p>Стадії укладення міжнародного договору</p> <p>Стадії укладення міжнародного договору. Парафування тексту договору. Підписання договору. Ратифікація договору. Ратифікаційна грамота. Функції депозитарію. Приєднання до міжнародного договору. Реєстрація міжнародного договору. Опублікування міжнародного договору. Пролонгація міжнародних договорів. Тлумачення міжнародних договорів. Денонсація та анулювання міжнародного договору.</p> <p>Самостійна робота студентів:</p> <p>1. Правові наслідки недійсності міжнародних договорів.</p>
16.	<p>Дипломатичне право</p> <p>Поняття права зовнішніх зносин. Органи зовнішніх зносин держави. Поняття дипломатичного права. Джерела дипломатичного права. Дипломатичні представництва. Види дипломатичних представництв. Функції дипломатичного</p>

	<p>представництва. Початок та закінчення дипломатичного представництва. Дипломатичні привілеї та імунітети.</p> <p>Самостійна робота студентів:</p> <p>1. Постійні представництва держав при міжнародних організаціях</p>
17.	<p>Міжнародне гуманітарне право</p> <p>Поняття міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів). Джерела міжнародного гуманітарного права. Гаазькі конвенції. Женевські конвенції. Принципи міжнародного гуманітарного права. Міжнародні збройні конфлікти. Громадянські збройні конфлікти. Суб'єкти міжнародного гуманітарного права. Правовий статус безпосередніх учасників збройного конфлікту. Комбатанти, не комбатанти, капелани, інтенданти, військові медики. Парламентер. Розвідник. Шпигун. Доброволець (волонтер). Найманець. Початок юридичного стану війни та його наслідки. Оголошення війни. Види агресії. Театр воєнних дій. Закінчення бойових дія. Перемир'я (місьцеве, загальне). Капітуляція (проста, загальна, беззастережна почесна). Закінчення юридичного стану війни та його наслідки. Підписання мирного договору. Режим військового полону. Права та обов'язки військовополонених. Режим військової окупації. Права та обов'язки нейтральних держав.</p>
18.	<p>Відповідальність у міжнародному праві</p> <p>Поняття міжнародно-правової відповідальності. Відповідальність держав у міжнародному праві. Види відповідальності. Ресторація. Ординарна сатисфакція. Надзвичайна сатисфакція. Реституція. Субституція. Ординарна репарація. Надзвичайна репарація. Контрибуція. Міжнародна відповідальність фізичних осіб. Міжнародні трибунали ad hoc. Міжнародні злочини (злочини проти людства, геноцид, апартеїд, екоцид, злочини проти миру та</p>

<p>безпеки, військові злочини. Ординарні міжнародні правопорушення. Санкції у міжнародному праві. Репрелалії. Реторсії.</p> <p>Самостійна робота студентів:</p> <p>Злочини міжнародного характеру (міжнародний тероризм, біоцид, найманство, піратство, фальшивомонетництво, обіг наркотичних речовин, рабство, тортури.</p>
--

Заочна форма навчання

№	Назва теми заняття та перелік основних питань
1.	<p>Суб'єкти міжнародного права</p> <p>Поняття і види суб'єктів міжнародного права. Міжнародна правосуб'єктність. Основні та похідні суб'єкти міжнародного права.</p> <p>Держави - основні суб'єкти міжнародного права. Міжнародна правосуб'єктність унітарних держав. Міжнародна правосуб'єктність федеративних держав. Міжнародна правосуб'єктність конфедерацій. Міжнародна правосуб'єктність нетипових суб'єктів.</p> <p>Пові суб'єкти Міжнародного публічного права . Міжнародна правосуб'єктність квазі-держав. Домініони. Колонії (заморські території). Протекторати. Кондомініуми. Особливості міжнародної правосуб'єктності Святого Престолу, Андорри, Монако, Сан-Марино, Суверенного Мальтійського ордену. Міжнародна правосуб'єктність націй і народів, що борються за національне визволення і створення власної держави. Правосуб'єктність міжнародних організацій. Міжнародні міжурядові організації. Міжнародні неурядові організації. Поняття міжнародного</p>

	<p>визнання. Форми визнання. Види визнання. Визнання de jure, de facto, ad hoc. Визнання урядів. Доктрина Екстрада. Доктрина Тобара. Визнання урядів в екзилі. Практика визнання емігрантського уряду в роки Другої світової війни. Критерії визнання уряду в екзилі</p>
2.	<p>Територія в міжнародному праві</p> <p>Поняття та види правового режиму територій. Державні території. Міжнародні території. Території зі змішаним режимом. Демілітаризовані та нейтралізовані території. Юридична природа державної території, її склад. Способи придбання державної території. Державні кордони.</p> <p>Режим державного кордону в міжнародному праві</p> <p>Державні кордони. Різновиди державних кордонів. Етапи встановлення державного кордону. Делімітація та демаркація державного кордону. Режим державного кордону. Прикордонний режим. Міжнаціональні та міждержавні пункти пропуску через державний кордон. Поняття візового та безвізових режимів перетину кордону</p>
3.	<p>Право міжнародних організацій</p> <p>Створення Організації Об'єднаних Націй. Завдання, цілі і принципи ООН. Головні органи ООН. Міжнародний Суд ООН. Спеціалізовані установи Організації Об'єднаних Націй.</p> <p>Міжнародні організації Європи (Рада Європи, Євросоюз, ОБСЄ).</p> <p>Юридична природа і задачі регіональних міжнародних організацій. Основні аспекти діяльності і структурної організації найбільш авторитетних європейських регіональних міжнародних організацій: Організації з безпеки і співробітництва в Європі; Ради Європи; Євросоюзу. Історія створення Ради Європи. Органи Ради</p>

	<p>Європи (Комітет міністрів, Парламентська Асамблея, Конгрес місцевої та регіональної влади, Європейський суд з прав людини. Історія створення та розширення складу Євросоюзу. Інституції ЄС (Європейська Рада, Європарламент, Рада ЄС, Європейська Комісія). Поняття міжнародних конференцій. Відмінність міжнародних організацій і конференцій. Постійні міжнародні органи.</p>
4.	<p>Дипломатичне право</p> <p>Поняття права зовнішніх зносин. Органи зовнішніх зносин держави. Поняття дипломатичного права. Джерела дипломатичного права. Дипломатичні представництва. Види дипломатичних представництв. Функції дипломатичного представництва. Початок та закінчення дипломатичного представництва. Дипломатичні привілеї та імунітети.</p>
5.	<p>Міжнародне гуманітарне право</p> <p>Поняття міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів). Джерела міжнародного гуманітарного права. Гаазькі конвенції. Женевські конвенції. Принципи міжнародного гуманітарного права. Міжнародні збройні конфлікти. Громадянські збройні конфлікти. Суб'єкти міжнародного гуманітарного права. Правовий статус безпосередніх учасників збройного конфлікту. Комбатанти, не комбатанти, капелани, інтенданти, військові медики. Парламентер. Розвідник. Шпигун. Доброволець (волонтер). Найманець. Початок юридичного стану війни та його наслідки. Оголошення війни. Види агресії. Театр воєнних дій. Закінчення бойових дій. Перемир'я (місцеве, загальне). Капітуляція (проста, загальна, беззастережна почесна). Закінчення юридичного стану війни та його наслідки. Підписання мирного договору. Режим військового полону. Права та обов'язки військовополонених.</p>

	Режим військової окупації. Права та обов'язки нейтральних держав.
6.	Відповідальність у міжнародному праві Поняття міжнародно-правової відповідальності. Відповідальність держав у міжнародному праві. Види відповідальності. Ресторація. Ординарна сатисфакція. Надзвичайна сатисфакція. Реституція. Субституція. Ординарна репарація. Надзвичайна репарація. Контрибуція. Міжнародна відповідальність фізичних осіб. Міжнародні трибунали ad hoc. Міжнародні злочини (злочини проти людства, геноцид, апартеїд, екоцид, злочини проти миру та безпеки, військові злочини. Ординарні міжнародні правопорушення. Санкції у міжнародному праві. Репресалії. Реторсії.

V. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТА ОЧНА ФОРМА НАВЧАННЯ

Самостійна робота студента з навчальної дисципліни «Міжнародне публічне право» є позааудиторною формою організації навчального процесу.

Самостійна робота студента полягає в поглибленні знань з проблем міжнародного публічного права та набуття навичок самостійної організації наукової роботи та вирішення спірних ситуацій в сфері міжнародних відносин.

Основними формами самостійної роботи студентів з курсу «Міжнародне публічне право» є:

опрацювання навчальної та монографічної літератури, періодичних видань, матеріалів правозастосовної практики з питань, що виносяться для обговорення на практичні заняття;

підготовка до практичних занять;

підготовка до календарних контролів та екзамену.

ЗАОЧНА ФОРМА НАВЧАННЯ

Студенти заочної форми навчання виконують домашню контрольну роботу (ДКР). Виконання домашньої контрольної роботи з кредитного модулю “Міжнародне публічне право” передбачено навчальним планом заочної форми навчання з метою поглибленого вивчення та аналізу окремих проблем. Номер теми контрольної роботи має відповідати номеру студента у списку групи. Короткі, не аргументовані відповіді по контрольній роботі, а також виконані при використанні лише підручників, без елементів самостійності, будуть оцінені незадовільно. В роботі необхідно виділяти абзаци та робити посилання на джерела, які були використанні при написанні роботи. Сторінки повинні бути пронумеровані і мати поле для зауважень викладача. Обсяг роботи до 20 сторінок.

***Тематика домашніх контрольних робіт з навчальної дисципліни
«Міжнародне публічне право» для студентів заочної форми навчання***

1. Поняття, сутність та функції сучасного Міжнародного публічного права.

2. Співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права.
3. Норми Міжнародного публічного права: порядок створення, структура і види.
4. Джерела сучасного Міжнародного публічного права.
5. Основні принципи Міжнародного публічного права, їх значення в системі права.
6. Система Міжнародного публічного права.
7. Суб'єкти Міжнародного публічного права.
8. Державний суверенітет та його міжнародно-правове значення.
9. Міжнародна правосуб'єктність держави.
10. Міжнародно-правове визнання.
11. Правонаступництво у міжнародному праві. Правонаступництво України щодо міжнародних договорів, державної власності, державних архівів і державних боргів колишнього СРСР.
12. Міжнародні договори: поняття, види, форма, структура та найменування.
13. Укладення та дія міжнародних договорів, їх застосування та тлумачення.
14. Міжнародно-правові питання громадянства.
15. Сучасний міжнародно-правовий режим Дунаю.
16. Правовий режим Арктики та Антарктики.
17. Поняття міжнародної організації, види міжнародних організацій, правосуб'єктність.
18. Організація Об'єднаних Націй: історія створення, правовий статус.
19. Міжнародний суд ООН: склад, повноваження, судова процедура.
20. Спеціалізовані установи Організації Об'єднаних Націй.
21. Європейський Союз: історія, сучасність, перспективи розвитку.
22. Європейський суд з прав людини: склад, повноваження, судова процедура.
23. Поняття та види відповідальності в міжнародному праві.
24. Система органів зовнішніх відносин.

25. Дипломатичні і консульські представництва.

VI. ПОЛІТИКА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ (ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА)

Політика навчальної дисципліни визначається системою вимог, які викладач пред'являє до студента при вивченні дисципліни та ґрунтується на засадах академічної доброчесності. Основні вимоги стосуються відвідування занять, активної участі під час опитування, обговорення, написання обов'язкових видів робіт (есе, поточні контрольні роботи та модульна контрольна робота), а також заохочень.

Для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів при вивченні дисципліни використовуються: лекції, семінари-дискусії, розв'язання ситуативних задач, презентації, командні ігри тощо.

Відвідування занять

Відвідування лекцій, а також відсутність на них, не оцінюється. Студент має бути підготовлений до лекції та володіти матеріалом попередніх лекцій. На лекціях можуть бути задані питання по матеріалу попередніх тем. Вибір особи, що відповідає відбувається з тих осіб, які відволікаються або відволікають інших від лекційного заняття.

Студенти зобов'язані відвідувати практичні заняття, оскільки на них аналізується теоретичний матеріал та розглядаються практичні питання. Система оцінювання орієнтована на отримання балів за активне виконання завдань, що здатні розвинути практичні уміння та навички, з використанням отриманих історичних та теоретичних знань, чинного законодавства та судової практики.

Практичні заняття відбуваються так, щоб можливість продемонструвати свої знання була у кожного присутнього студента. Ігнорування студента не допускається. Повторення студентом вже висловленого матеріалу не допускається та не оцінюється викладачем.

Пропущені контрольні заходи

Перескладання пропущених, з поважних причин, практичних занять відбуваються 1 раз в тиждень в визначений викладачем день, що міститься на

сайті кафедри. Практичні заняття пропущені без поважних причин, або без підтвердження таких причин, не перескладаються.

У разі недостатньої кількості балів для допуску до екзамену студент має право отримати відповідну кількість балів за тиждень до екзамену шляхом проведення співбесіди з викладачем, який проводить практичні заняття, по тим темам за якими у студента немає оцінок. За наявності достатньої кількості балів для допуску отримання додаткових балів у такий спосіб не допускається.

Перескладання підсумкової контрольної роботи, що відбувається онлайн, не допускається.

Процедура оскарження результатів контрольних заходів оцінювання

Студенти мають можливість підняти будь-яке питання, яке стосується процедури контрольних заходів та очікувати, що воно буде розглянуто згідно із наперед визначеними процедурами. Таке питання розглядається спеціально створеною комісією з 3х викладачів кафедри, до якої входять викладач, що надав завдання та 2 викладачів, що присутні на кафедрі в день розгляду даного питання.

Студенти мають право оскаржити результати контрольних заходів, але обов'язково аргументовано, з посиланням на чинне законодавство, пояснивши з яким критерієм не погоджуються відповідно до оціночного листа та/або зауважень.

Календарний рубіжний контроль

Метою календарного рубіжного контролю є підвищення якості навчання студентів та моніторинг виконання графіка освітнього процесу студентами.

Заохочення у виді додаткових балів можливе за написання наукової статті з публікацією та/ або підготовку тез доповіді з публікацією в рамках тематики навчальної дисципліни. Вага заохочувальних додаткових балів не може становити більше 10% від максимального поточного рейтингу.

Політика та принципи академічної доброчесності визначені у розділі 3 Кодексу честі Національного технічного університету України «Київський

політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Детальніше:
<https://kpi.ua/code>.

Норми етичної поведінки студентів і працівників визначені у розділі 2 Кодексу честі Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Детальніше:
<https://kpi.ua/code>.

VII РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ

Види контролю та рейтингова система оцінювання (PCO) для студентів очної форми навчання

Рейтинг студента складається з балів, що він отримує за:

- 1) Опитування на семінарських заняттях
- 2) Модульна контрольна робота
- 3) Екзамен

Система рейтингових (вагових) балів та критерії оцінювання:

1. Опитування на семінарських заняттях

Ваговий бал – 2.

Критерії оцінювання відповідей:

2 бали – повна відповідь на поставлене питання; студент вільно орієнтується в лекційному матеріалі, правильно та доречно вживає юридичну термінологію, в процесі дискусії висловлює власну думку на означене питання, проблему, доповнює відповіді інших студентів.

1.5 бали – відповідь потребує невеликих уточнень.

0.5 - 1 бал – відповідь студента є поверхневою, позбавленою юридичної термінології, студент не відповідає на уточнюючі запитання через неопрацювання лекційного матеріалу./

0 балів - відповідь відсутня.

2. Модульна контрольна робота

Ваговий бал – 14 балів. Модульна контрольна робота відбувається у вигляді тестових завдань. Всього передбачено 28 тестових питань, правильна відповідь на кожне з них оцінюється у 0.5 балів. Межа, яка відділяє успішно складений тест від нескладеного – це більше 60% правильних відповідей. По кількісному значенню – це 16 і більше правильних відповідей.

Студенти, які дали 16 і більше правильних відповідей, вважаються такими, що здали тест і отримують бал відповідно до кількості правильних відповідей.

Студенти, які дали 17 і менше правильних відповідей, вважаються такими, що не здали тест і отримують, відповідно, 0 балів.

3.Екзамен

Умова допуску до екзамену: поточний рейтинг студента становить ≥ 30 балів; виконання студентом 60% кейсових завдань.

Екзамен проходить в усній формі (співбесіда). Кожному студенту задається 2 запитання з переліку тем для семестрового контролю, кожне з яких оцінюється у 25 балів. У разі, якщо студент не в повному обсязі відповідає на поставлене викладачем запитання, або ж не знає відповіді взагалі, викладачем можуть бути поставлені інші запитання для визначення рівня знань студента

Ваговий бал	Критерій оцінювання
20-25	Під час співбесіди здобувач розкрив питання на високому рівні (вказано нормативно-правове регулювання, є приклади проблемних ситуацій або судової практики чи правових підходів до вирішення проблемних питань).
15-19	Під час співбесіди здобувач не в повній мірі вказав всі теоретичні аспекти, на навідні питання (не більше трьох) вірної відповіді не надав.

Заохочувальні бали (rs) нараховуються за:

Написання наукової статті, участь у факультетській або університетській олімпіаді, конференції з підготовкою тез доповіді – максимально 10 балів.

Розрахунок шкали (R) рейтингу:

Семестровий рейтинг студента формується як сума всіх рейтингових балів, отриманих протягом семестру, балів за екзамен, а також заохочувальних балів. Сума вагових балів контрольних заходів протягом семестру (семестровий рейтинг R_c) складає:

$$R_c = 36 + 14 + 50 = 100 \text{ балів}$$

№ з/п	Контрольний захід оцінювання	%	Ваговий бал	Кількість	Всього
1.	Опитування на семінарському занятті	36	2	18	36
2.	Модульна контрольна робота	14	14	1	14
3.	Екзамен	50	50	50	50
	Всього				100

Обов'язкова умова допуску до екзамену		Критерій
1	Поточний рейтинг	$RD \geq 30$

Види контролю та рейтингова система оцінювання (PCO) для студентів заочної форми навчання

Рейтинг студента складається з балів, що він отримує за:

- 1) Опитування на семінарських заняттях
- 2) Домашня контрольна робота (ДКР)
- 3) Екзамен

Система рейтингових (вагових) балів та критерії оцінювання:

1. Опитування на семінарських заняттях

Ваговий бал – 5.

Критерії оцінювання відповідей:

5 балів – повна відповідь на поставлене питання; студент вільно орієнтується в лекційному матеріалі, правильно та доречно вживає юридичну термінологію, в процесі дискусії висловлює власну думку на означене питання, проблему, доповнює відповіді інших студентів.

3-4 бали – відповідь потребує невеликих уточнень.

1-2 бали – відповідь студента є поверхневою, позбавленою юридичної термінології, студент не відповідає на уточнюючі запитання через неопрацювання лекційного матеріалу./

0 балів - відповідь відсутня.

2. Домашня контрольна робота (ДКР)

Виконання домашньої контрольної роботи за відповідним варіантом (максимальна кількість балів 20) оцінюються за наступними критеріями:

Відповіді на запитання викладені повно, чітко, у визначеній логічній послідовності, що свідчить про глибоке розуміння суті питання. Студент має продемонструвати знання не лише в межах матеріалу лекції, але й підручнику та додаткової літератури. Бажано висловити власну позицію з дискусійних проблем, якщо такі порушуються у питанні	15-20
Недостатньо повна або не чітка відповідь на всі поставлені питання та вирішення задачі, що свідчить про правильне розуміння суті питання, ознайомлення студента з матеріалом лекцій та підручника; незначні неточності у відповідях	11-15
Неправильна відповідь на питання та недостатньо обґрунтоване вирішення задачі, що вказує на поверхове ознайомлення студента з навчальним матеріалом або значні похибки у відповідях	6-10
Спроба студента висловити власне розуміння суті поставленого питання, але відповідь неправильна.	1-5

3. Екзамен

Умова допуску до екзамену: поточний рейтинг студента становить ≥ 30 балів з обов'язковою умовою виконання домашньої контрольної роботи.

Екзамен проходить в усній формі (співбесіда). Кожному студенту задається 2 запитання з переліку тем для семестрового контролю, кожне з яких оцінюється у 25 балів. У разі, якщо студент не в повному обсязі відповідає на поставлене викладачем запитання, або ж не знає відповіді взагалі, викладачем можуть бути поставлені інші запитання для визначення рівня знань студента

Ваговий бал	Критерій оцінювання
-------------	---------------------

20-25	Під час співбесіди здобувач розкрив питання на високому рівні (вказано нормативно-правове регулювання, є приклади проблемних ситуацій або судової практики чи правових підходів до вирішення проблемних питань).
15-19	Під час співбесіди здобувач не в повній мірі вказав всі теоретичні аспекти, на навідні питання (не більше трьох) вірної відповіді не надав.

Заохочувальні бали (rs) нараховуються за:

Написання наукової статті, участь у факультетській або університетській олімпіаді, конференції з підготовкою тез доповіді – максимально 10 балів.

Розрахунок шкали (R) рейтингу:

Семестровий рейтинг студента формується як сума всіх рейтингових балів, отриманих протягом семестру, балів за екзамен, а також заохочувальних балів.

Сума вагових балів контрольних заходів протягом семестру (семестровий рейтинг R_c) складає:

$$R_c = 30 + 20 + 50 = 100 \text{ балів}$$

№ з/п	Контрольний захід оцінювання	%	Ваговий бал	Кількість	Всього
1.	Опитування на семінарському занятті	30	5	6	30
2.	Домашня контрольна робота	20	20	1	20
3.	Екзамен	50	50	50	50
	Всього				100

Обов'язкова умова допуску до екзамену		Критерій
1.	Поточний рейтинг з обов'язковим виконанням ДКР	$RD \geq 30$

Таблиця відповідності рейтингових балів оцінкам

за університетською шкалою:

<i>Кількість балів</i>	<i>Оцінка</i>
100-95	Відмінно
94-85	Дуже добре
84-75	Добре
74-65	Задовільно
64-60	Достатньо
Менше 60	Незадовільно
Не виконані умови допуску	Не допущено

Додаткова інформація з дисципліни (освітнього компоненту)

Проходження студентами онлайн-курсів за певною тематикою допускається за умови погодження з викладачем в якості визнання неформальної освіти. Якщо студент має бажання пройти онлайн-курс за певною тематикою, вивчення матеріалу за допомогою таких курсів допускається, але студент повинен виконати всі контрольні завдання, які передбачені у навчальній дисципліні. Максимальна кількість додаткових балів за проходження онлайн курсів – 10.

VIII ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ З ДИСЦИПЛІНИ «МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО».

1. Поняття міжнародного права. Міжнародне право як особлива правова система.
2. Функції міжнародного права.
3. Співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права.
4. Норми міжнародного права. Класифікація норм міжнародного права.
5. Джерела міжнародного права.
6. Поняття основних принципів сучасного міжнародного права.
7. Поняття, види та перелік суб'єктів міжнародного права.
8. Міжнародна правосуб'єктність держав
9. Особливості міжнародної правосуб'єктності федерацій та конфедерацій
10. Міжнародна правосуб'єктність націй і народів, що ведуть боротьбу за самовизначення.
11. Міжнародна правосуб'єктність та види державоподібних утворень (квазідержав)
12. Міжнародна правосуб'єктність Андорри
13. Міжнародна правосуб'єктність Святого Престолу (Ватикану)
14. Міжнародна правосуб'єктність Монако
15. Міжнародна правосуб'єктність Сан-Марино
16. Міжнародна правосуб'єктність Мальтійського Ордену
17. Питання про міжнародну правосуб'єктність фізичних осіб.
18. Міжнародна правосуб'єктність транснаціональних компаній.
19. Міжнародно-правове визнання держав.
20. Міжнародно-правові аспекти визнання урядів.
21. Невизнані держави на світовій арені.
22. Набуття членства в Організації Об'єднаних Націй
23. Питання правонаступництва у міжнародному праві.
24. Поняття та види правового режиму територій у міжнародному праві.

25. Поняття та складові державної території.
26. Легальні способи набуття державної території.
27. Види агресії у міжнародному праві
28. Поняття державного кордону, різновиди кордонів, встановлення державних кордонів.
29. Режим перетину державного кордону.
30. Міжнародні ріки та їх правовий режим.
31. Правовий режим Арктики.
32. Міжнародно-правовий статус Антарктики.
33. Поняття та суб'єкти права міжнародних договорів.
34. Поняття та види міжнародних договорів.
35. Форма, структура, найменування та мова міжнародних договорів.
36. Стадії укладання міжнародних договорів.
37. Недійсність, припинення дії міжнародних договорів.
38. Імплементация норм міжнародних договорів в національне право держави
39. Міжнародно-правові питання громадянства: поняття, способи набуття і втрати.
40. Особливості набуття громадянства шляхом натуралізації
41. Міжнародно-правові аспекти статусу біпатридів та поліпатридів
42. Міжнародно-правові аспекти правового статусу апатридів.
43. Міжнародно-правове становище іноземців.
44. Міжнародно-правовий статус біженців
45. Правове регулювання статусу внутрішньо-переміщених осіб.
46. Міжнародно-правовий статус трудівників-мігрантів.
47. Право політичного притулку.
48. Підстави припинення права політичного притулку
49. Правове регулювання екстрадиції
50. Поняття та види міжнародних організацій.
51. Правосуб'єктність міжнародних організацій.
52. Неурядові міжнародні організації

53. Організація Об'єднаних Націй: історія створення, цілі та принципи діяльності.
54. Система головних органів ООН.
55. Спеціалізовані установи ООН.
56. Регіональні міжнародні організації.
57. Рада Європи та її органи.
58. Парламентська Асамблея Ради Європи.
59. Євросоюз. Історія створення та розширення.
60. Інституції Європейського Союзу.
61. Організація з безпеки та співробітництва в Європі
62. Міжнародні конференції.
63. Поняття, джерела та принципи міжнародного права збройних конфліктів.
64. Учасники збройних конфліктів.
65. Початок війни, правові наслідки.
66. Закінчення війни, правові наслідки.
67. Відповідальність держав в міжнародному праві.
68. Міжнародно-правова відповідальність фізичних осіб
69. Міжнародні злочини.
70. Злочини міжнародного характеру
71. Міжнародні делікти
72. Міжнародні санкції
73. Режим військового полону
74. Режим воєнної окупації.
75. Нейтралітет у війні.
76. . Поняття та джерела права зовнішніх зносин. Система органів зовнішніх зносин.
77. Встановлення та припинення дипломатичних відносин.
78. Дипломатичні представництва: поняття, види, функції.
79. Початок та закінчення дипломатичної місії.
80. Дипломатичні імунітети і привілеї.